

MODERNÍ DĚJINY

V PROMĚNÁCH ČASU

KOMPLETNÍ PŘEHLED

Helena Kohoutková
Martina Komsová

Obsah

SEZNAM TÉMAT	7
ÚVODNÍ SLOVO	9
STRUKTURA STRÁNKY	10
JAK PRACOVAT S UČEBNICÍ	12
ZDROJE A ODKAZY K DOPLŇKOVÝM INFORMACÍM	
UVÁDĚNÝM V UČEBNICI	12
Věrohodnost a dostupnost online zdrojů	12
Snadné použití odkazů při výuce	12
PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA (1914–1918)	14
MEZINÁRODNÍ VZTAHY PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU	
VÁLKOU	14
Vznik Trojspolku a Dohody	14
Balkánské války	14
VZNIK KONFLIKTU A PRŮBĚH VÁLKY	15
Světový konflikt	15
Cíle zúčastněných zemí	15
Záminka k rozpoutání války. Vyhlášení války	15
Boje na více frontách	15
Začátek války (1914)	16
Východní fronta	17
Srbská fronta	17
Významné vojenské operace v roce 1915	17
Pokusy o průlom ve válce (1916)	18
Krise na frontě i v zázemí	19
Přelomový rok 1917	19
Závěr války (1918)	21
DŮSLEDKY VÁLKY	21
Ženy za první světové války	22
ČEŠI A SLOVÁCI ZA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	22
Situace na počátku války	22
Zahraniční odboj	23
Domácí politika	23
Uznání Československé národní rady	24
CESTA KE VZNIKU SAMOSTATNÉHO	
ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU	24
Vyhlášení samostatnosti	25
MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939)	28
ČÁST 1: SVĚT MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI	28
POVÁLEČNÉ USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA	28
Pařížská mírová konference	28
Versailleský mírový systém	28
Společnost národů	29
Washingtonská konference	30
SVĚT VE DVACÁTÝCH LETECH – OD KRIZÍ	
K PROSPERITĚ	30
Překonání poválečné krize	30
Rozvoj vědy a techniky	31
Amerikanizace života	32
VÝVOJ JEDNOTLIVÝCH ZEMÍ VE DVACÁTÝCH	
LETECH	32
Rusko – od občanské války k vyhlášení SSSR	32
Hospodářský rozvrat Ruska v letech 1920–1922	33
Vznik SSSR (1922)	33
Výmarské Německo	34
USA, Velká Británie a Francie	37
Závislé a koloniální země	37
NÁSTUP TOTALITNÍCH IDEOLOGIÍ	40
Shodné rysy a odlišnosti totalitních systémů	40
Komunismus – levicový extrémismus	40
Fašismus a nacismus – pravicový extrémismus	43
SVĚTOVÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE (1929–1933)	45
Příčiny a důsledky největší hospodářské krize	
v dějinách lidstva	45
SVĚT VE TŘICÁTÝCH LETECH – OHROŽENÍ	
DEMOKRACIE	46
Politika appeasementu	46
Německo – od Výmarské republiky k Třetí říši	46
Expanzivní politika Itálie	48
Občanská válka ve Španělsku (1936–1939)	48
Fašismus v Rakousku. „Anšlus“	49
Dálný východ	49
Latinská Amerika	49
MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939)	52
ČÁST 2: ČESKOSLOVENSKO MEZI DVĚMA	
SVĚTOVÝMI VÁLKAMI	52
PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (1918–1938)	52
Vyhlášení samostatného československého státu	52
První roky československé republiky	53
Vymezení hranic ČSR a národnostní spory	53
Národ československý?	54
Hospodářské reformy v prvních letech republiky	55
Ústava a volby	55
Politické uspořádání Československé republiky	56
Zahraniční politika	59
Hospodářství Československa ve dvacátých letech	59
VÝVOJ ČESKOSLOVENSKA VE TŘICÁTÝCH LETECH	61
Velká hospodářská krize v ČSR (1930–1934)	61
Prohloubení národnostních problémů	61
Situace na Slovensku	62
Politická situace v třicátých letech	62
Mezinárodní izolace ČSR (1938)	62
Mnichovská dohoda (29. září 1938)	66
DRUHÁ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (1938–1939)	67
Ztráta pohraničí	67
Politický vývoj po 1. říjnu 1938	67
Samostatný Slovenský štát	68
Konec druhé republiky. Vyhlášení Protektorátu	68
UMĚNÍ MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI	
VÁLKAMI	71
LITERATURA	71
Realismus a „ztracená generace“	71
Moderní literární směry	71
VÝTVARNÉ UMĚNÍ	73
MODERNÍ ARCHITEKTURA	75
HUDBA	76
FILM	77
DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA (1939–1945)	80
SVĚT PŘED VYPUKNUTÍM VÁLKY	80
Další územní požadavky Německa, Itálie a SSSR	80
Fáze války	81
1. FÁZE VÁLKY: OD NAPADENÍ POLSKA PO NAPADENÍ	
SOVĚTSKÉHO SVAZU	81
Počátek války (1. září 1939)	81
Sovětská expanze ve východní Evropě (1939–1940) ...	82
Německé tažení v roce 1940	83
Situace na jaře 1941	86
2. FÁZE VÁLKY: OD NAPADENÍ SOVĚTSKÉHO SVAZU	
DO PŘELOMU LET 1942–1943	88

Útok na Sovětský svaz (22. červen 1941).....	88
Atlantická charta – vznik protifašistické koalice	89
Vstup USA do války. Bitvy v Tichomoří	89
Situace v severní Africe (1941–1942).....	91
Bitva u Stalingradu.....	92

3. FÁZE VÁLKY: OD POČÁTKU ROKU 1943

DO OTEVŘENÍ DRUHÉ FRONTY (LÉTO 1944)	93
Východní fronta – bitva u Kurska.....	93
Operace v severní Africe. Vylodění Spojenců na Sicílii.....	93
Teheránská konference (1943)	93
Vylodění Spojenců v Normandii (6. červen 1944)	94

4. FÁZE VÁLKY: OD LÉTA 1944 DO 8. KVĚTNA 1945

Vítězný postup Američanů v Tichomoří.....	96
Krise fašistických mocností v Evropě.....	96
Postup Rudé armády – východní a jižní Evropa	97
Jaltská konference (únor 1945).....	98
Vznik Organizace spojených národů	99
Pád Berlína. Konec války v Evropě	99
Pražská operace	100

5. FÁZE VÁLKY: OD 9. KVĚTNA 1945

DO 2. ZÁŘÍ 1945	101
Postupimská konference (léto 1945)	101
Válka proti Japonsku	101
Kapitulace Japonska.....	102

ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ DRUHÉ

SVĚTOVÉ VÁLKY 104

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA..... 104

Vyhlášení Protektorátu	104
Německá okupační správa.....	104
Situace v politice, školství, kultuře a hospodářství... ..	105
Život Židů a Romů za Protektorátu	106
Protinacistický odboj.....	107

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

ZA HEYDRICHIÁDY (ZÁŘÍ 1941 – ČERVENEC 1942)..... 111

První heydrichiáda	111
Operace Anthropoid	111
Druhá heydrichiáda	112

CESTA K OSVOBOZENÍ ČESKOSLOVENSKA 114

Odpor proti tyranii.....	114
Jednání Edvarda Beneše v Moskvě (1943)	114
Krise na Slovensku	114
Slovenské národní povstání	115
Karpatsko-dukelská operace	116
Osvobozování českých zemí	117
Pražské povstání	118

VÁLEČNÉ ZLOČINY.

VÝSLEDKY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY 122

TRESTÁNÍ VÁLEČNÝCH ZLOČINŮ 122

Právní základ procesů s válečnými zločinci	122
Zločiny proti lidskosti	122
Nacistické tábory	123
Norimberský proces.....	126
Tokijský proces	126
Mírové smlouvy s poraženými státy	126

VÝSLEDKY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY..... 127

Polit. a ekonom. důsledky válečného konfliktu.....	127
Lovci válečných zločinců.....	127

SVĚT PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE..... 130

DEKOLONIZACE SVĚTA..... 130

Podstata dekolonizace	130
Rozpad koloniálního systému	130

PRVNÍ FÁZE DEKOLONIZACE (1945–1956) 130

Nezávislé státy vzniklé v první fázi dekolonizace ...	130
První válka v Indočíně (1946–1954)	132
Boj za nezávislost Indie	134

DRUHÁ FÁZE DEKOLONIZACE (1956–1965) 135

Rok Afriky (1960)	135
Alžírská válka (1954–1962)	136
Nezávislá Jihoafrická republika (1961)	138

TŘETÍ FÁZE DEKOLONIZACE (OD ROKU 1965) 140

Problémy nových nezávislých států	140
Válka v Nigérii (1967–1970)	141
Občanská válka v Angole (1975–2002)	142
Občanská válka v Mosambiku (1976–1992)	143

ROZDĚLENÝ SVĚT V LETECH 1945–1962 ... 144

ZÁPAD – VÝCHOD – JIH..... 144

SNAHY O POVÁLEČNOU SPOLUPRÁCI..... 144

Mezinárodní pomoc – organizace UNRRA	144
Organizace spojených národů	144

BIPOLÁRNÍ SVĚT 146

Odlíšné směřování západního a východního bloku	146
---	-----

STUDENÁ VÁLKA V OBDOBÍ 1947–1962 146

Utváření východního bloku.....	146
Západní blok	147
Německo mezi Východem a Západem	149
Cesta Rakouska k neutralitě (1945–1955).....	149

VZNIK VOJENSKÝCH PAKTŮ..... 150

Severoatlantická aliance – NATO (1949).....	150
Varšavská smlouva (1955–1991).....	150

SNAHA O EKONOMICKOU INTEGRACI..... 151

Vývoj hospodářství států západního bloku	151
Vývoj hospodářství států východního bloku	151

ROZDÍLNÉ POLITICKÉ SMĚŘOVÁNÍ VÝCHODU

A ZÁPADU 152

Východní blok a stalinismus.....	152
První krize východního bloku.....	153

ZÁPAD MEZI KONZERVATISMEM

A LIBERALISMEM..... 155

Společensko-politický vývoj ve Velké Británii.....	155
„Hospodářský zázrak “ Západního Německa	155
Poválečná obnova Francie.....	156
Polit. a hosp. vývoj v Itálii, Španělsku a Portugalsku	157
Posilování role Spojených států amerických	157

OHNISKA NAPĚTÍ MEZI VÝCHODEM A ZÁPADEM

V LETECH 1947–1962 159

Korejská válka (1950–1953)	159
Suezská krize (1956)	160
Druhá berlínská krize (1961).....	161
Kubánská revoluce (1956–1959)	162
Karibská krize (1962).....	163

TŘETÍ SVĚT 165

Hnutí nezúčastněných zemí	165
Vznik a vývoj Čínské lidové republiky.....	165

ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1945–1960 169

TŘETÍ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (1945–1948) 169

Státoprávní uspořádání a politický systém	169
Odsun obyvatelstva z Československa	171
„Národní očista“	172
Poválečné československé hospodářství.....	172

Květnové volby roku 1946	172	Spartakiády.....	213
Ekonomická a politická krize.....	173	KRIZE REŽIMU NA KONCI ŠEDESÁTÝCH LET	214
NA CESTĚ K SOCIALISMU (1948–1960)	174	Lednové plénum 1968	214
Komunistický převrat v únoru 1948	174	Socialismus s lidskou tváří.....	214
Nástup totalitního režimu	176	Dubnový akční program KSČ	214
Československá lidově demokratická		Tváře pražského jara.....	215
republika (1948–1960)	178	Krize reformy	215
Upevňování moci totalitního režimu	179	Vyjádření nesouhlasu s vývojem v Československu	216
Pronásledování odpůrců komunistického režimu	179	Poslední varování.....	216
Politické procesy	179	Vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa	218
Tábory nucených prací	181	Nesouhlas s invazí	219
Pronásledování katolické církve	183	Moskevská jednání	220
Hospodářství Československa pod vlivem SSSR	183	KONSOLIDACE A NORMALIZACE V ČSSR.....	222
Změny ve společnosti	184	Obnova totalitního režimu a nástup normalizace	222
První krize komunistického režimu	184	Zákon o federaci	222
Třetí odboj	185	Veřejné mínění obyvatelstva po srpnu 1968	223
ROZDĚLENÝ SVĚT V LETECH 1963–1991 ...	188	Návrat k totalitě	224
POKRAČOVÁNÍ STUDENÉ VÁLKY (1963–1985)	188	PROGRAM BUDOVÁNÍ „REÁLNÉHO SOCIALISMU“ ...	226
Vývoj ekonomických a politických vztahů mezi		Hospodářství a sociální politika.....	226
Východem a Západem	188	Kulturní život za „sedmdesátek“	227
Politika uvolňování napětí ve světě.....	189	Školství a výchova mládeže za normalizace	228
Zhoršování vztahů mezi Východem a Západem		Všední život.....	229
v 2. polovině sedmdesátých let	190	Účast ve volbách	230
POLITICKÝ VÝVOJ V ZEMÍCH ZÁPADNÍHO BLOKU ...	191	Opozice	230
Vzednutí ultralevicového terorismu	191	Prohlášení Charty 77	230
Obnova prestiže Spojeného království Velké Británie		Anticharta	231
a Severního Irska	191	Další občanské aktivity.....	231
Vývoj Francouzské republiky	192	Projevy nespokojenosti občanů	232
Posilování Spolkové republiky Německo v Evropě.....	193	PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ČSSR.....	234
Krize Italské republiky	194	Sametová revoluce	234
Odklon Španělska a Portugalska od diktatury	194	Další události sametové revoluce	234
Spojené státy americké.....	194	Legislativní změny po pádu režimu.....	235
Vietnamská válka (1959–1975)	196	„Pomlčková válka“	236
Od politiky uvolňování k Hvězdným válkám	198	První svobodné volby	236
POLITICKÝ VÝVOJ V ZEMÍCH VÝCHODNÍHO		Zahraniční politika	237
BLOKU	199	Ekonomická transformace.....	237
Sovětský svaz	199	Polistopadový politický systém	238
Sovětská válka v Afghánistánu (1979–1989)	199	Rozdělení Československa. Vznik České republiky	238
Nepokoje uvnitř východního bloku	200	OHNIŠKA TRVALÉHO NAPĚTÍ VE SVĚTĚ	240
KONEC STUDENÉ VÁLKY – ROZPAD VÝCHODNÍHO		ARABSKO-IZRAELSKÝ KONFLIKT	240
BLOKU (1985–1991)	202	Sionismus.....	240
Vývoj Sovětského svazu v osmdesátých letech	202	Stát Izrael (1948).....	240
Rozpad Sovětského svazu	203	1. válka arabsko-izraelská (1948–1949)	241
Pád komunistických režimů v zemích		2. válka arabsko-izraelská (1956)	241
sovětského bloku	204	3. válka arabsko-izraelská – šestidenní (1967)	241
Pád komunistických režimů v zemích,		4. válka arabsko-izraelská (1967–1970)	242
kteř nebyly satelity SSSR	206	5. válka arabsko-izraelská (1973)	242
PROMĚNY ČÍNY OD ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ... 208		Organizace pro osvobození Palestiny	242
Čínská kulturní revoluce	208	1. válka libanonská (1982)	243
Další ochlazení vztahů mezi Čínou a SSSR	208	2. válka libanonská (12. 7. – 14. 8. 2006)	244
Směřování ČLR po smrti Mao Ce-tunga	208	Intifády	244
Tchaj-wan	209	Stát Palestina. Současný stav	
ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1960–1993 211		izraelsko-palestinských vztahů	245
OBDOBÍ BUDOVÁNÍ REÁLNÉHO SOCIALISMU		OBLAST PERSKÉHO ZÁLIVU.....	246
V ŠEDESÁTÝCH LETECH.....	211	Íránská islámská revoluce	247
Antonín Novotný v čele státu i strany	211	Írácko-íránská válka (1980–1988)	247
Nová československá ústava	211	První válka v Perském zálivu (1990–1991)	247
Hospodářská krize a reforma státní ekonomiky	212	AFGHÁNISTÁN.....	248
Proměny ve společnosti.....	212	Občanská válka v Afghánistánu, Tálibán (1989–2001).....	248
Všední život.....	213	JIHOVÝCHODNÍ ASIE	249
Masové prorožimní rituály	213	Režim Rudých Khmerů v Kambodži	249
Oslavy komunistických výročí.....	213	Republika Myanmarský svaz	250

Indonésie.....	250	JIŽNÍ AMERIKA – KONTINENT PLNÝ KONTRASTŮ	282
Východní Timor.....	251	Nerovnoměrný rozvoj zemí Jižní Ameriky	282
Občanská válka na Srí Lance	251	ČESKÁ REPUBLIKA PO ROCE 1993.....	284
SVĚT NA PŘELOMU STOLETÍ (1990–2024)....	253	PRVNÍ SAMOSTATNÉ KROKY ČESKÉ REPUBLIKY	
ROZVOJ VĚDY A TECHNIKY VE SVĚTĚ.....	253	(DEVADESÁTÁ LÉTA 20. STOLETÍ)	284
Nové technologie, vědecké postupy a objevy	253	Měnová odluka a pokračování ekon. transformace....	284
Internetová horečka v devadesátých letech.....	254	Parlamentní volby 1996 a první volby do senátu.....	284
SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ –		Demise Klausovy vlády a předčasné volby r. 1998.....	285
JEDINÁ SUPERVELMOC NA SVĚTĚ.....	254	Opoziční smlouva	285
Dominantní role USA ve světové ekonomice		Zapojení ČR do evropských struktur	286
a technologiích	254	POLITICKÝ VÝVOJ V ČESKÉ REPUBLICE	
Sociální problémy americké společnosti	255	V PRVNÍCH DESETILETÍCH 21. STOLETÍ	286
Politika USA a její vliv na světové dění	255	Parlamentní volby v roce 2002 – koaliční vláda	
EVROPA NA PŘELOMU STOLETÍ (1993–2024)	256	pod vedením ČSSD	286
Vznik Evropské unie (1993)	256	Václav Klaus prezidentem	286
Evropská unie v 21. století:		Parlamentní volby v roce 2006 – koaliční vláda	
hlavní výzvy a problémy.....	258	pod vedením ODS	286
Založení Organizace pro bezpečnost		Václav Klaus znovu prezidentem. Úřednická vláda ...	286
a spolupráci v Evropě	259	Parlamentní volby v roce 2010 a změny	
VÝVOJ V JEDNOTLIVÝCH ZEMÍCH		na politické scéně	287
ZÁPADNÍ EVROPY.....	259	Smrt Václava Havla	287
Spojené království Velké Británie a Sev. Irska	259	Vládní krize v letech 2011–2013	287
Spolková republika Německo	260	Předčasné volby roce 2013 – koalice v čele s ČSSD ...	287
Francouzská republika	261	Přímá volba prezidenta – prezident Miloš Zeman ...	287
Italská republika	261	Parlamentní volby v roce 2017 – vláda pod	
ZEMĚ BÝVALÉHO VÝCHODNÍHO BLOKU.....	262	vedením hnutí ANO	288
Ruská federace	262	Parlamentní volby v roce 2021 – koalice SPOLU	
Členství evropských států v NATO.....	263	sestavuje vládu	288
Cesta postkomunistických států k evropské		Válečný konflikt na Ukrajině a jeho dopady na ČR ...	288
integraci	263	Prezidentské volby v roce 2023 – prezident	
VÁLEČNÉ KONFLIKTY V BÝVALÉ VÝCHODNÍ ZÓNĚ.....	264	Petr Pavel	289
Válka v Jugoslávii (1991–2001)	264	NEJVÝZNAMNĚJŠÍ UDÁLOSTI VE VÝVOJI ČR.....	289
VÁLKY NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO SOVĚTSKÉHO SVAZU	267	VÝZNAMNÉ OBJEVY VĚDY A TECHNIKY... 290	
Moldavská republika a Podněstří (od roku 1992)	267	VESMÍRNÉ ZÁVODY MEZI SSSR A USA	290
Války na Kavkaze	268	Objevy v oblasti kosmologie.....	291
Válka na Ukrajině	270	DIGITÁLNÍ REVOLUCE (TŘETÍ PRŮMYSLOVÁ	
MEZINÁRODNÍ TERORISMUS	274	REVOLUCE)	291
Islámský radikalismus	274	Výpočetní technika a internet.....	291
Teroristický útok na Světové obchodní centrum		DALŠÍ VÝZNAMNÉ OBJEVY A VYNÁLEZY.....	291
v New Yorku	274	Mírové využití atomové energie. Obnovitelné zdroje... 291	
BLÍZKÝ VÝCHOD	274	Nové průmyslové objevy a výrobní postupy.....	292
Válka v Afghánistánu (2001–2021).....	274	Lékařství a genetika	292
Krize a konflikty v Iráku a Sýrii (2003–2024).....	275	Významné objevy českých vědců	292
Islámský stát (2013–2017)	276	Umělá inteligence	293
ARABSKÉ JARO (2010–2012)	278	UMĚNÍ 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	294
Tunisko.....	278	LITERATURA.....	294
Egypt	278	Odras války v literárních dílech.....	294
Libye	278	Existencialismus	294
Jemen	279	Beat generation (beatníci).....	295
Sýrie	279	Magický realismus	295
HOSPODÁŘSKÝ ROZVOJ ASIJSKÝCH STÁTŮ.....	279	Postmodernismus.....	295
Asijské tygři	279	Dystopická literatura (antiutopie).....	295
Čínská lidová republika	280	Nejnovější trendy ve světové literatuře	296
Indie	280	Česká literatura po druhé světové válce	296
AFRIKA – NEJZAOSTALEJŠÍ REGION SVĚTA	281	DIVADLO.....	297
Občanská válka v Kongu	281	Moderní realismus	297
Kmenová válka v Somálsku	281	Absurdní drama	297
Rwandská genocida	281	Současné divadlo.....	298
Konflikt v Dárfúru a násilí v Súdánu	281	Česká dramatická tvorba.....	298
Náboženské spory	282	FILM	299
Klimatické změny	282		

Zlatý věk Hollywoodu.....	299	Soul	308
Nová vlna ve filmu.....	299	Country	308
Československá „šedesátková“ nová vlna	301	Rock and roll	308
Tradiční světová kinematografie.....	301	Rock a jeho další subžánry	309
Tradiční česká kinematografie	302	Hip hop	311
ARCHITEKTURA.....	303	Disco	311
Brutalismus	303	Pop	311
Postmodernismus	304	Naše hudební scéna ve 20. století a v současnosti	312
High-tech architektura	304	ZÁVĚR.....	314
VÝTVARNÉ UMĚNÍ (MALÍŘSTVÍ A SOCHAŘSTVÍ).....	305	POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA... 315	
Abstraktní expresionismus	305	JMENNÝ REJSTŘÍK	318
Pop-art	305	ODKAZY NA WEBOVÉ STRÁNKY	
Postmodernismus	306	S HISTORICKOU TEMATIKOU.....	320
Česká výtvarná scéna	306		
HUDBA	308		
Moderní jazz	308		

Seznam témat

1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA (1914–1918)

- Mezinárodní vztahy před první světovou válkou • Vznik konfliktu a průběh války • Ruské revoluce
- Důsledky první světové války • Češi a Slováci za první světové války
- Cesta ke vzniku samostatného československého státu

2. MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939) – SVĚT MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

- Poválečné uspořádání světa • Svět ve dvacátých letech – od krizí k prosperitě
- Vývoj jednotlivých zemí ve dvacátých letech • Nástup totalitních ideologií
- Světová hospodářská krize (1929–1933) • Svět ve třicátých letech – ohrožení demokracie

3. MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939) – ČESKOSLOVENSKO MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

- První československá republika (28. října 1918 – 30. září 1938) • Vývoj Československa ve třicátých letech
- Druhá československá republika (1. října 1938 – 15. března 1939)

4. KULTURA MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

- Literatura • Výtvarné umění • Moderní architektura • Hudba • Film

5. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA (1939–1945)

- Svět před vypuknutím války • 1. fáze války: od napadení Polska po napadení Sovětského svazu
- 2. fáze války: od napadení Sovětského svazu do přelomu let 1942–1943
- 3. fáze války: od počátku roku 1943 do otevření druhé fronty (v létě 1944)
- 4. fáze války: od léta 1944 do 8. května 1945 • 5. fáze války: od 9. května 1945 do 2. září 1945

6. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY (1939–1945)

- Protektorát Čechy a Morava • Protektorát Čechy a Morava za heydrichiády (září 1941 – červenec 1942)
- Cesta k osvobození Československa

7. VÁLEČNÉ ZLOČINY A VÝSLEDKY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

- Trestání válečných zločinů • Výsledky druhé světové války

8. SVĚT PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

- První fáze dekolonizace (1945–1956) • Druhá fáze dekolonizace (1956–1965)
- Třetí fáze dekolonizace (od roku 1965)

9. ROZDĚLENÝ SVĚT V LETECH 1945–1962

- Západ – Východ – Jih • Snahy o poválečnou spolupráci • Bipolární svět
- Studená válka v období let 1947–1962 • Vznik vojenských paktů • Snaha o ekonomickou integraci
- Rozdílné politické směřování Východu a Západu • Západ mezi konzervatismem a liberalismem
- Ohniska napětí mezi Východem a Západem v letech 1947–1962 • Třetí svět

10. ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1945–1960

- Třetí Československá republika (1945–1948) • Na cestě k socialismu (1948–1960)

11. ROZDĚLENÝ SVĚT V LETECH 1963–1991

- Pokračování studené války • Politický vývoj v zemích západního bloku
- Politický vývoj v zemích východního bloku • Konec studené války – rozpad východního bloku (1985–1991)
- Proměny Číny od šedesátých let 20. století

12. ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1960–1993

- Období budování reálného socialismu v šedesátých letech • Krize režimu
- Konsolidace a normalizace v ČSSR • Program budování „reálného socialismu“
- Pád komunistického režimu v ČSSR

13. OHNISKA TRVALÉHO NAPĚTÍ VE SVĚTĚ

- Arabsko-izraelský konflikt • Oblast Perského zálivu • Afghánistán • Jihovýchodní Asie

14. SVĚT NA PŘELOMU STOLETÍ (1990–2024)

- Rozvoj vědy a techniky ve světě • Spojené státy americké – jediná supervelmoc na světě
- Evropa na přelomu století (1993–2024) • Vývoj v jednotlivých zemích západní Evropy
- Země bývalého východního bloku • Válečné konflikty v bývalé východní zóně
- Války na území bývalého Sovětského svazu • Mezinárodní terorismus • Blízký východ
- Arabské jaro (Arabská revoluce) • Hospodářský rozvoj asijských států
- Afrika – nejzaostalejší region světa • Jižní Amerika – kontinent plný kontrastů

15. ČESKÁ REPUBLIKA PO ROCE 1993

- První samostatné kroky České republiky (devadesátá léta 20. století)
- Politický vývoj v České republice v prvních desetiletích 21. století
- Nejvýznamnější události ve vývoji České republiky

16. VÝZNAMNÉ OBJEVY VĚDY A TECHNIKY

- Vesmírné závody mezi SSSR a USA • Digitální revoluce (třetí průmyslová revoluce)
- Další významné objevy a vynálezy (Mírové využití atomové energie. Obnovitelné zdroje. Nové průmyslové objevy a výrobní postupy. Lékařství a genetika. Významné objevy českých vědců. Umělá inteligence)

17. KULTURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

- Literatura • Divadlo • Film • Architektura • Výtvarné umění (malířství a sochařství) • Hudba

Jak pracovat s učebnicí

Tato publikace je koncipována tak, aby podporovala nejen výuku, ale i samostatné studium moderních dějin. Každý tematický celek začíná přehledem dovedností a znalostí, které čtenář získá po prostudování kapitoly, a navazuje seznamem klíčových pojmů vycházejících z předchozích částí.

Vlastní text přibližuje zásadní události, osobnosti a vývojové procesy období 1914–2024. Je přehledně strukturován typem písma, velikostí i barevným odlišením. Kurzívou jsou vytištěny výňatky z dobových dokumentů, které lze využít při výuce i při individuální práci s prameny. Na konci textů jsou otázky k zamyšlení a náměty k diskusi, které podněcují kritické myšlení a formování vlastních názorů.

Okraje stránek rozšiřují hlavní text o „souvislosti“ – doplňující obrázky, mapy, medailony osobností či kratší tematické texty věnované významným událostem, technice, objevům, kultuře i každodennosti. Nechybí odkazy na multimediální obsah (videonahrávky, audiosoubory, internetové stránky), doplněné QR kódy pro snadný přístup z mobilních zařízení, a informace o délce či jazykové dostupnosti.

Jednotlivé kapitoly uzavírají soubory úkolů a cvičení různé náročnosti – od krátkých otázek přes návrhy na samostatné práce až po inspiraci pro badatelské projekty. Pro čtenáře se zvláštním zájmem o historii je určena část „Náměty pro zapálené historiky“.

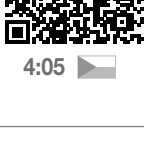
Cílem publikace není zahlcovat fakty, ale pomoci porozumět souvislostem, hledat smysl jednání historických aktérů a přemýšlet o tom, jaké poučení si z minulosti můžeme odnést. Pojmy jako demokracie, spravedlnost, svoboda, pravda, rovnost a tolerance se pak mohou stát nejen tématy k výkladu, ale i součástí našeho každodenního života.

Zdroje a odkazy k doplňkovým informacím uváděným v učebnici

Věrohodnost a dostupnost online zdrojů

Publikace se zaměřuje na klíčová témata moderních dějin od roku 1914 po současnost a doplňuje je odkazy na rozšiřující studijní a informační materiály dostupné online. Tyto odkazy jsou uváděny v textových boxech se souvislostmi, v medailonech osobností či v námětech pro samostatnou práci.

Mají jednak podobu hypertextového odkazu, ale i piktogramu s QR kódem (k jeho načtení se používá softwarová čtečka nainstalovaná v mobilním zařízení). QR kód slouží k pohodlnějšímu načtení obsahu těmito zařízeními – smartphonem či tabletem.

 Den, kdy vzniklo Československo (28. říjen 1918): https://www.slavne-dny.cz/episode/526294/den-kdy-vzniklo-ceskoslovensko-28-rijen 4:05	QR kód:
 Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou (Washingtonská deklarace z 16. října 1918): https://cs.wikisource.org/wiki/Prohlášení_nezávislosti_československého_národa_jeho_prozatímní_vládou_československou	 Den, kdy vzniklo Československo: 4:05

K online zdrojům publikovaným na internetu je nutné přistupovat kriticky. Ne všechny poskytují zcela věrohodné nebo ověřené informace, ať už to jsou online encyklopedie, nebo webové stránky komerčních subjektů či institucí. Vhodné je danou nalezenou informaci ověřit, a to nejlépe z několika dalších na sobě nezávislých online zdrojů.

Snadné použití odkazů při výuce

Pro snadnější zobrazení a použití odkazů a QR kódů (stránek a multimediálních souborů doplňujících výuku) na počítači můžete využít připraveného soupisu těchto adres. Tento přehled je strukturován podle kapitol, je k dispozici online a umožní vám pohodlně otevřít všechny uvedené materiály přímo z webového prostředí. Naleznete jej na adrese:

★ <https://edu24.cz/3HPC2>

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA (1914–1918)

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- objasnit důvody rozpoutání první světové války a popsat její průběh a důsledky
- pochopit důvod rozkladu ruského samoděržaví a vznik revolucí jako cesty k novému společenskému řádu v Rusku
- charakterizovat domácí a zahraniční odboj v českých zemích
- vysvětlit okolnosti vzniku samostatného československého státu

Osvěžte si znalosti...

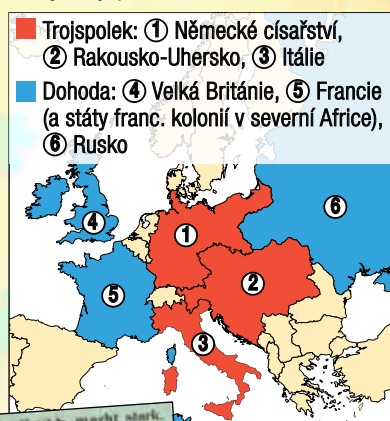

Z dřívějšího učiva byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *kolonialismus; samoděržaví v Rusku; politické strany v českých zemích před válkou apod.*

SOUVISLOSTI

Státy Trojspolku a Dohody

▲ Vznik obou aliancí provázela i nezbytná propaganda – vlevo vidíte plakát Trojspolku s heslem **V jednotě je síla (Viribus unitis)**, vpravo ruský plakát Dohody.

Mezinárodní vztahy před první světovou válkou

Na přelomu 19. a 20. století došlo ke zhoršení vztahů mezi evropskými mocnostmi. Znovu oživaly staré spory, ale objevovaly se i nové. Rusko-rakouské nepřátelství trvalo od dob krymské války (1853–1856). Obě velmoci soupeřily o vliv na Balkáně, kde probíhal národně osvobozenecý boj proti Turkům. **Rusko se zaměřilo na podporu Bulharska, Rakousko-Uhersko na podporu Srbska a později Rumunska.** Po oslabení Turků v rusko-turecké válce (1877–1878) hrozilo posílení vlivu Ruska na Balkáně. To nechtělo dovolit Rakousko-Uhersko, proto byl roku 1878 **svolán berlínský kongres**, který upravil výsledky války a Rusko izoloval. **Rakušané získali dohled nad Bosnou a Hercegovinou** a roku 1908 ji připojili ke svému území. **Rakousko-srbské vztahy se tak zhoršily**, protože Srbsko si dělalo také nárok na Bosnu a Hercegovinu.

Vznik Trojspolku a Dohody

Východní krize sblížila Rakousko-Uhersko s Německem. Roku 1879 vznikl **Dvojspolek**, aliance proti Rusku a Francii. K tomuto spojení přistoupila v roce 1882 také Itálie a byl vytvořen **Trojspolek**.

Francie se stále nesmířila se ztrátou Alsaska a Lotrinska (1871) po prusko-francouzské válce. Napětí mezi Francií a Německem se stupňovalo a obě země hledaly vhodné spojence pro případný konflikt. Obratný diplomat Otto von Bismarck se úspěšně snažil o mezinárodní izolaci Francie. Až v roce 1893, poté co Francie vypomohla Rusku finančně, uzavřely obě velmoci **dohodu o vzájemné pomoci** proti nebezpečí německého útoku. V roce 1904 přiměly vzrůstající obavy z německého zbrojení **Velkou Británii ke sblížení s Francií** a podpisu **Srdečné dohody (Entente cordiale)** týkající se vymezení vlivu ve francouzských a britských koloniích. Roku 1907 došlo k **uzavření spojení mezi Británií a Ruskem** a vznikla **Dohoda**, protiváha staršího Trojspolku.

Balkánské války

Po oslabení Turecka na Balkáně se balkánské státy rozhodly, že společnými silami tureckou moc definitivně zlomí. Roku 1912 vypukla **první balkánská válka**, v níž bojovaly Bulharsko, Srbsko, Řecko a Černá Hora proti Turecku. Jejich postup na Konstantinopol byl však zastaven západními mocnostmi, které nechtěly připustit úplné zhroucení Turecka. Po uzavření míru zůstala Osmanská říše na Balkánu jen Konstantinopol a blízké okolí. Mezi bývalými spojenci ale došlo ke sporům o území Makedonie. Přestože největší tíhu bojů neslo Bulharsko, největší územní zisky připadly Srbsku a Řecku.

Ve **druhé balkánské válce (1913)** se proti Bulharsku spojili jeho bývalí spojenci s Tureckem a připravili ho o většinu dobytých území v Makedonii.

Krátce nato se začalo Bulharsko sblížovat s Německem, Srbsko a Řecko zase s Dohodou. Rozpory neskončily a nakonec vedly až k rozpoutání první světové války.

▲ Pokuřující německý, rakouský a italský voják na dobové karikatuře připodobňující Balkán k sudu s prachem.

SOUVISLOSTI

Rychlý rozvoj technologií za války

První skutečné letadlo, jež zkonstruovali bratři Wrightové (USA), se vzneslo do vzduchu v roce 1903. Stačilo pouhých pár let následného vývoje a prvoválečnou oblohu křižovaly **vzbrojené stíhací dvouplošníky a bombardéry** obou soupeřících stran. **Letoun také poprvé přistál na plující lodi**, britském křižníku *Furious*, jednalo se o stíhací letoun *Sopwith Pup* majora Edwina Harrise Dunninga (2. srpna 1917). **Letadlové lodě** se pak rozšířily až za druhé světové války, zejména v Tichomoří. Na obrázku vidíte druhé přistání majora Dunninga na *HMS Furious*, a to dne 7. srpna 1917. ▼

Ponorky se postupně stávaly obávanou zbraní. Poté, co Německo přistoupilo k tzv. **neomezené ponorkové válce**, která spočívala ve strategii potápět veškeré (tedy i civilní) lodě, rozhodly se USA v roce 1917 vstoupit do války. Snímek zachycuje německou ponorku *U-9*, která v září roku 1914 potopila během necelé hodiny tři britské lodě. ▼

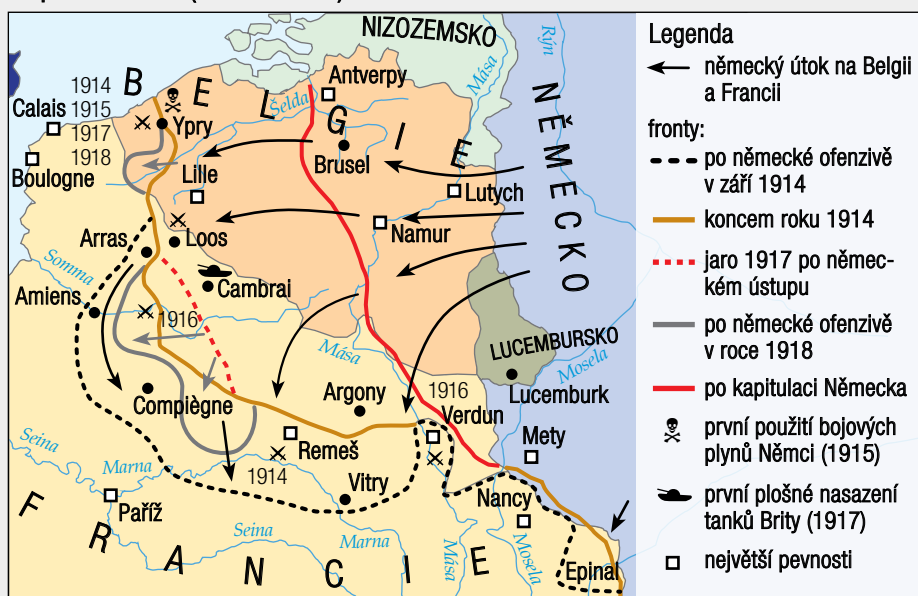

Radiová komunikace se využívala k přenosu **šifrovaných strategických informací**. Nejznámějším příkladem jejich využití byla bitva u Tannenbergu (1914). Když Američané vstoupili v roce 1917 do války, využívali ke zmatení Němců jazyk indiánů z **kmenů Choctaw a Cherokee** (viz obr. níže ▼), kteří psali veškeré tajné zprávy. Němci byli neznámým jazykem natolik zaskočení, že ho nedokázali rozluštit.

Rozmístění front ve Francii a Belgii v průběhu let 1914–1918 zobrazuje následující mapka. ▼

Západní fronta (1914–1918)

Začátek války (1914)

Německo vstoupilo do války s plánem tzv. **bleskové války** (německy *der Blitzkrieg*). Plán bleskové války vytvořil generál **Alfréd von Schlieffen** již v roce 1905, pro potřeby následující války jej v roce 1913 upravil náčelník německého generálního štábu **Helmuth Moltke**. Tato německá útočná strategie měla v případě konfliktu na dvou frontách (s Ruskem a Francií) zajistit rychlé vítězství na západní frontě a uvolnit tak německou armádu pro akce na východě. Němci předpokládali, že válka bude ukončena jejich vítězstvím do dvou měsíců.

Bitva na řece Marně (5.–15. září 1914)

V polovině srpna zaútočilo Německo na Francii. Francouzské jednotky byly soustředěny na hranici s Alsaskem-Lotrinskem, proto Němci porušili neutralitu Lucemburska a Belgie a napadli Francii ze severu. Jejich **postup na Paříž byl však dohodovými vojsky už počátkem září roku 1914 zastaven na řece Marně**. Němcům jejich plán bleskové války nevyšel. Začala **vleklá zákopová (poziční) válka**.

Charakter války. Dopady války na společnost

Vojáci na obou stranách budovali **důmyslný systém zákopů, obranných pevností, protipěchotních překážek a palebných míst**. To celé bylo ohraničeno **ostnatým drátem**, který se stal symbolem první světové války. Bojující strany se posunovaly kupředu i zpět, což záviselo na podnikaných ofenzivách a protiofenzivách, někdy jen o několik metrů za celé týdny i měsíce bojů. Tato taktika byla provázána obrovskými ztrátami na lidských životech.

Protože většina mužů bojovala ve válce, začaly je ve všech činnostech nahrazovat ženy. Válce se postupně podřídila i ekonomika. Objevily se **potíže v zásobování, vzrostla inflace, zhroutil se mezinárodní obchod**. Stát byl nucen zavést **řízené hospodářství** (příděly surovin, paliva, regulace cen, mezd, lístkový systém). Všeho bylo málo, a proto kvetl **černý trh**, který nabízel nedostatkové zboží za nepřiměřeně vysoké ceny. Válka způsobila **morální krizi celé společnosti**, **narušila veškeré tradiční hodnoty**. ▼

Den, kdy začala první světová válka (28. červenec 1914):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10003112/den-kdy-zacala-prvni-svetova-valka-28-cervenec>

Čtyřletý válečný konflikt, který se odehrával v Evropě, severní Africe, na Blízkém východě, v Číně i Pacifiku, má na svědomí miliony obětí. Po jeho skončení se rozpadla čtyři impéria a vzniklo sedm nových států, včetně Československa. Počátek a rozšíření konfliktu můžete sledovat na videu (pro pohodlnější načtení na mobilním zařízení využijte přiložený QR kód). ►

SOUVISLOSTI

7:16

Hospodářství se podřídilo potřebám války. Byla zavedena **válečná výroba**, obyvatelstvo trpělo nedostatkem potravin, kvetl černý trh. Prosperoval pouze zbrojařský průmysl a ty společnosti, které se orientovaly na dodávky armádě (proviant, výroba uniforem a vojenské výstroje apod.).

Noviny, knihy a učebnice podléhaly tvrdé **cenzuře**. Radikální politikové a čeští vlastenci byli **pronásledováni, zatýkáni a vězněni**. Vrcholem těchto perzekucí bylo **zatčení mladočechů Karla Kramáře a Aloise Rašína**, kteří byli odsouzeni za velezradu k trestu smrti. Rozsudek však nebyl vykonán, protože zemřel císař František Josef I. a nový panovník **Karel I. vyhlásil amnestii**.

Zahraniční odboj

Někteří čeští politici odešli do zahraničí, aby zde zahájili boj za samostatnost a nezávislost.

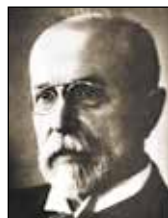
K nejvýznamnějším patřil **Tomáš Garrigue Masaryk**, jenž opustil svou vlast již v roce 1914. Pobýval ve Švýcarsku, Francii a Británii. Už na počátku války uvažoval o **soužití Čechů a Slováků ve společném státě**. Podporu pro svou odvážnou ideu našel u českých a slovenských vystěhovalců žijících v USA.

Masaryk se rovněž opíral o spojení s Edvardem Benešem, který stál u zrodu tajné domácí organizace **Maffie**. Jejím cílem bylo dodávání špiónážních informací o domácí situaci západním spojencům. Šifrované zprávy předávali zvláštní kurýři do neutrálních států (Švýcarsko) a odtud pak dále k zahraničnímu odboji. V září 1915 odešel za Masarykem i **Edvard Beneš**. Krátce nato se k nim připojil i slovenský astronom a letec **Milan Rastislav Štefánik**, který vstoupil na počátku války do francouzské armády. Protože žil již delší dobu v Paříži, zprostředkoval Masarykovi styky s čelními představiteli francouzské politiky.

V **únoru 1916** založili v Paříži **Českou**, později **Československou národní radu**, orgán protirakouského odboje, jenž měl propagovat samostatnost Čechů a Slováků. Aby získali podporu Dohody, začal Štefánik organizovat **legie**, zahraniční vojenské jednotky složené z českých a slovenských krajanů žijících v zahraničí a ze zajatců. Kromě **významu propagačního měly legie i nemalý význam vojenský** a získaly si respekt Spojenců. Nejvýznamnějších vojenských úspěchů dosáhly československé legie v Rusku. V **červenci 1917** se legionáři vyznamenali v **bitvě u Zborova** na Ukrajině v jinak neúspěšné ruské ofenzivě. Do konce roku 1917 se zde zformoval **1. československý armádní sbor** o síle více než 70 000 mužů. Kromě toho se legionáři organizovali i na západní frontě: ve Francii tvořily československé jednotky několik střeleckých pluků, jejichž počet se pohyboval kolem 10 000 mužů, a v Itálii působilo téměř 20 000 legionářů.

Domácí politika

Aby zabránili perzekucím a represím, rozhodli se někteří čeští politici představitelé vést prorakouskou politiku. V roce **1916** vytvořili **Český svaz** se sídlem ve

Tomáš Garrigue Masaryk (1918)

Edvard Beneš (1919)

Milan Rastislav Štefánik (1918)

Upřednostnění válečné výroby

Problémy s průmyslovou výrobou i produkcí potravin na sebe nenechaly dlouho čekat, nastaly záhy po vypuknutí války. Upřednostňováno bylo zejména **zásobování útvarů na frontě**, a to jak potravinami, tak výstrojí. Běžné obyvatelstvo strádalo nedostatkem všeho, **zabavovala se hospodářská zvířata, obilí, mouka i seno a stelivo pro koně jezdeckých pluků**. Zavedl se **přídělový systém na potraviny**, z důvodu nedostatku kovů a pod záminkou výroby dělovin se **zabavovaly i kostelní zvony** (viz ilustrační obrázek ▼).

Průmysl českých zemí za války

Mezi nejvýznamnější průmyslové podniky Rakouska-Uherska, které za období první světové války svoji **těžkou strojírenskou a zbrojní výrobou** téměř výhradně orientovaly jen na armádní zakázky, patřila plzeňská **Škoda** – byla největším průmyslovým komplexem tehdejšího mocnářství. Vyráběla munici, polní děla, ale i velkorážná děla pro lodě rakousko-uherské flotily. První obrázek zachycuje polní dělo **Škoda model 15 ráže 75 mm**, druhý hlavně lodních děl **ráže 305 mm** na bitevníku třídy **Tegetthoff**. ▼

To, jak byly podniky na našem území řízeny za období války, přibližuje tento dokumentární film: ▼ ▶

Industrie: Výroba války 26:03

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/13081530950-industrie-vyroba-valky/319294340160003/>

Bitva u Zborova (2. červenec 1917)

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10018209/den-bitvy-u-zborova-2-červenec-1917> 7:59

Bitva u Zborova znamenala zásadní okamžik československých dějin – poprvé šli do boje samostatní českoslovenští vojáci. Na desetikilometrovém úseku fronty čelilo 3 500 lehce vyzbrojených mužů obrovské přesile 19. rakousko-uherské divize. Díky odvaze a promyšlené taktice malých skupin dobyli během několika hodin tři pásma zákopů, postoupili pět kilometrů a zajali více než 3 000 nepřátel. Na obr. vidíte čs. vojáky v okopech u Zborova a pamětní medaili (udělovanou po roce 1947 jejím účastníkům).

Čechoslovák Sergej Vojcechovský:

Životní příběh velitele čs. legionářů Sergeje Vojcechovského.

<https://www.youtube.com/watch?v=OKvS6duflWA> 25:55

Sergej Vojcechovský (1938)

MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939)

Část 1: Svět mezi dvěma světovými válkami

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vysvětlit poválečné uspořádání světa na základě versaillesko-washingtonského systému
- rozpoznávat klady a nedostatky demokratických systémů
- vysvětlit pojmy nacionalismus, extrémismus, antisemitismus a rasismus
- vyložit souvislost mezi světovou hospodářskou krizí a vyhocením politických problémů doprovázených radikalizací protidemokratických sil
- zhodnotit mezinárodněpolitické aspekty appeasementu

Osvěžte si znalosti...

Z minulých kapitol byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *uzavření příměří v Compiègne* (viz str. 21); *vyhlášení Československé republiky* (viz str. 25); *„muži 28. října“* (viz str. 25); *vítězství bolševické revoluce v Rusku* (viz str. 19–20)

SOUVISLOSTI

Diplomatická role Edvarda Beneše na Pařížské mírové konferenci

Jednání na Pařížské mírové konferenci byli za Československo přítomni ministerský předseda **Karel Kramář** a ministr zahraničních věcí **Edvard Beneš**.

Edvard Beneš

Zejména díky Benešově politické obratnosti, znalostem západních politiků, jeho kontaktům a umění vyjednávat dosáhla čs. delegace všech podstatných požadavků, zejména pak v ustanovení hranic našeho nového státu.

„Vstupoval jsem mocně vzrušen ve Versailles do sálu, kde byli shromážděni všichni mocní tohoto světa...“

vzpomínal E. Beneš později na svou účast na Pařížské mírové konferenci.

Československo 1919, Versailleská smlouva: ▼ ▲

<https://www.youtube.com/watch?v=3wkPdIBlew8>

7:53

Obálka Versailleské smlouvy, její vydání v angličtině. ▼

Poválečné uspořádání světa

Pařížská mírová konference (18. leden 1919 – 21. leden 1920)

O poválečné podobě Evropy se jednalo na **mírové konferenci**, která byla zahájena **18. ledna 1919** na zámku Versailles poblíž Paříže. Jednání se účastnily vítězné země – 27 států Dohody a 5 britských dominií. Rusko se kvůli složité situaci v zemi (intervenci a občanská válka) konference nezúčastnilo. Poražené státy byly přizvány pouze k podpisu smluv.

Hlavní slovo mělo **pět vítězných mocností** s tzv. „všeobecnými zájmy“ (Francie, Velká Británie, USA, Itálie, Japonsko). Ostatní státy označované jako státy „s omezenými zájmy“ se mohly účastnit jen jednání, která se jich bezprostředně dotýkala. (To se týkalo i Československa.) Ve skutečnosti ale rozhodovala **Nejvyšší rada**, která se scházela jako **Rada deseti** (předsedové vlád a ministři zahraničí pěti velmocí) nebo jako **Rada pěti** (prezident USA a předsedové vlád zemí „s všeobecnými zájmy“) či dokonce jako **Rada tří** (prezident USA a předsedové vlád Francie a Velké Británie).

Jednání mírové konference ve Versailles (1919). Čelem k objektivu sedí (zleva, označení šipkou) **Karel Kramář** a vedle něj **Edvard Beneš**. Na vloženém snímku jsou zachyceni (zleva): britský ministerský předseda **David Lloyd George**, italský premiér **Vittorio Orlando**, francouzský premiér **Georges Clemenceau** a prezident USA **Woodrow Wilson**.

Jednání byla zdlouhavá kvůli často protichůdným názorům Spojenců, zejména v otázce postoje k Německu. Nakonec se však vítězné státy, z nichž nejtvrďší postih pro Německo žádala Francie, dohodly a **v květnu 1919 předaly mírové podmínky Německu**.

Versailleský mírový systém

Po výhradách Německa byly provedeny drobné změny a **definitivní podoba mírové smlouvy** mezi vítěznými státy a Německem **byla podepsána ve Versailles 28. června 1919**. (Mírové podmínky vstoupily v platnost v lednu 1920.)

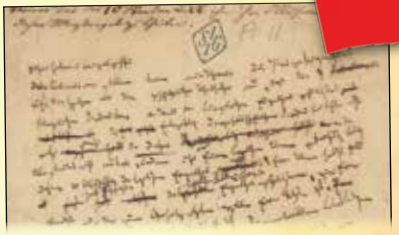
SOUVISLOSTI

Světový proletariát

„Proletáři všech zemí, spojte se!“ je provolání z **Komunistického manifestu**, základního teoretického díla komunismu z roku 1848, které napsali němečtí filozofové **Karl Marx** a **Friedrich Engels**.

Zmíněné heslo ve svém záhlaví nesl i normalizační deník Komunistické strany Československa – **Rudé právo**.

Na ilustračním obrázku vidíte rukopis Komunistického manifestu. ▼

SOUVISLOSTI

Komunistická internacionála

Komintern neboli **Komunistická internacionála** (také **Třetí internacionála**) byla mezinárodní komunistická organizace založená v roce **1919** v Moskvě z iniciativy V. I. Lenina. Přestože se tvářila jako organizace rovnoprávných stran jednotlivých zemí, ve skutečnosti **byla zcela pod kontrolou Sovětského svazu**. Ostatní země jen plnily její pokyny. Cílem Kominterny bylo šířit myšlenky komunismu všemi prostředky, tedy i za použití násilí. Kominternu byla Stalinem rozpuštěna během druhé světové války roku 1943, což mělo být vstřícné gesto vůči západním Spojencům, kteří si nepřáli přímou podporu komunistických stran ve svých zemích.

Na obrázku vidíte logo a jeden z výtisků časopisu Kominterny z roku 1920.

Níže je k dispozici QR kód videosnímku o založení a poslání Kominterny. ▼

1. ustavující sjezd Kominterny (6. březen 1919): ▶

2:03

https://www.idnes.cz/technet/pred-100-lety/kominternu-komuniste-kongres-vznik-lenin-stalin.A190304_150204_pred-100-lety_vov

Nástup totalitních ideologií

Po první světové válce se svět jen pomalu vzpamatovával a snažil se vrátit k předválečnému stavu. Chyběly potraviny i jiné základní životní potřeby, a proto byla většina lidí nespokojena. Právě nespokojenost se stala živnou půdou pro růst dvou nových totalitních ideologií – **komunismu** a **fašismu**.

Shodné rysy a odlišnosti totalitních systémů

Komunismus i **fašismus** (a jeho německou podobu **nacismus**) označujeme jako **totalitní režimy** nebo **totalitní ideologie**. Mají některé společné rysy, v mnohém se však navzájem odlišují.

Společné rysy totalitních ideologií

V době svého vzniku byly komunismus i fašismus chápány protikladně, přesto měly několik společných rysů:

- demagogie,
- prosazování státní ideologie ve všech oblastech života,
- zákaz kritiky státní ideologie,
- vláda jedné strany (odstranění demokracie – plurality názorů),
- naprostá podřízenost jedince státu,
- potlačení lidských a občanských práv (státní teror, policejní dohled),
- zřizování koncentračních táborů nebo gulagů,
- postih oponentů a jejich rodin (znemožnění vzdělání, zaměstnání, odnětí svobody, nucené práce),
- vůdcovský princip (neomezená osobní diktatura),
- masová propaganda (rozhlas, film, tisk, škola),
- kontrola sdělovacích prostředků,
- státem řízené hospodářství.

Odlišnosti totalitních ideologií

V mnoha ohledech se ale totalitní ideologie od sebe odlišují:

Komunismus	×	Fašismus
• vznik beztrždní společnosti		• vznik jednotného silného státu
• prosazuje třídní boj		• prosazuje spojení všech společ. tříd
• předstírá vládu lidu, demokracii		• demokracii odmítá
• opírá se o dělnictvo (diktatura proletariátu)		• prosazuje vládu elity
• hlásá rovnost lidu		• popírá rovnost lidu
• extrémismus levicový		• extrémismus pravicový

Komunismus – levicový extrémismus

Ruští bolševici vedení **V. I. Leninem** doufali, že jejich myšlenky se budou šířit do dalších zemí a postupně dojde k celosvětové proletářské revoluci. Vypukla sice povstání v Německu, Maďarsku a dalších zemích (viz str. 29, **SOUVISLOSTI**), všechna ale byla v krátkém čase potlačena. Bolševické ideje se však udržovaly v komunistických stranách jednotlivých zemí, které byly přímo podřízené **Komunistické internacionále (Kominterně)** sídlící v Moskvě. Lenin doplnil marxismus o novou **teorii o vzniku dělnické revoluce v jedné zemi a jejím šíření do celého světa**, vzniká tak komunistické učení s názvem **marxismus-leninismus**.

Stalinova diktatura

„Umění vůdcovství je vážná věc. Člověk se nesmí loudat za hnutí, poněvadž kdyby to dělal, byl by izolován od davů. Ale také nesmí běžet napřed, poněvadž běžet napřed znamená ztratit styk s davem. Ten, kdo chce vésti nějaké hnutí, musí bojovat na dvě strany – proti těm, kdo se loudají vzadu, a proti těm, kdo předbíhají.“

(Josif Vissarionovič Stalin)

OSOBNOST

Josif
Vissarionovič
Stalin

Josif Vissarionovič Stalin (1878–1953), vlastním jménem **Džugašvili**, politik, revolucionář a diktátor gruzinského původu. Podílel se na svržení carismu v Rusku v roce 1917, stal se nástupcem Lenina. Jako diktátor se obával o svou pozici, ve třicátých letech, při **Velké čistce**, nechal odstranit zbytek opozice. Teror se nevyhnul ani komunistům samotným – zbavil se bývalých Leninových i svých blízkých spolupracovníků. Popravena byla také více než polovina vyšších důstojníků Rudé armády. Svou krutost Stalin obrátil i proti milionům prostých lidí (gulagy). Na druhé straně měl významnou zásluhu na vítězství Spojenců nad Německem i Japonskem za druhé světové války. Byl jedním z představitelů **Velké trojky** (USA, Velká Británie a SSSR), účastnil se konferencí utvářejících poválečnou podobu světa. V SSSR vznikl **kult osobnosti Stalina** – zobrazoval jej jako laskavého a moudrého vůdce. Stalin zemřel 5. března roku 1953. V SSSR tak skončila éra stalinismu.

1 Stalin, jeden z nekrutějších diktátorů světa:

<https://youtu.be/NIAQUEOGqNu>

2 Berija – Stalinova stůra:

https://www.youtube.com/watch?v=JU9cJA_wNXE

14:23

47:26

OSOBNOST

Lev
Davidovič
Trockij

Lev Davidovič Trockij (1879–1940), vlastním jménem **Bronštejn**, řečník, organizátor, spolu s Leninem nejvýznamnější představitel **Říjnové revoluce v roce 1917**. Vyznačoval se i krutostí – své oponenty nechal popravit. Po smrti Lenina upadl v nemilost, v roce 1929 byl donucen k odchodu do Mexika, kde byl v roce 1940 zavražděn Stalinovým agentem.

Den atentátu na
Lva Trockého
(20. srpen 1940):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10006891/den-atentatu-na-lva-trockeho-20-srpen>

7:00

Po smrti Lenina v roce 1924 se do čela Sovětského svazu postavil **Josif Vissarionovič Stalin**, který porazil v mocenském boji o post vůdce komunistické strany SSSR **Lva Davidoviče Trockého**.

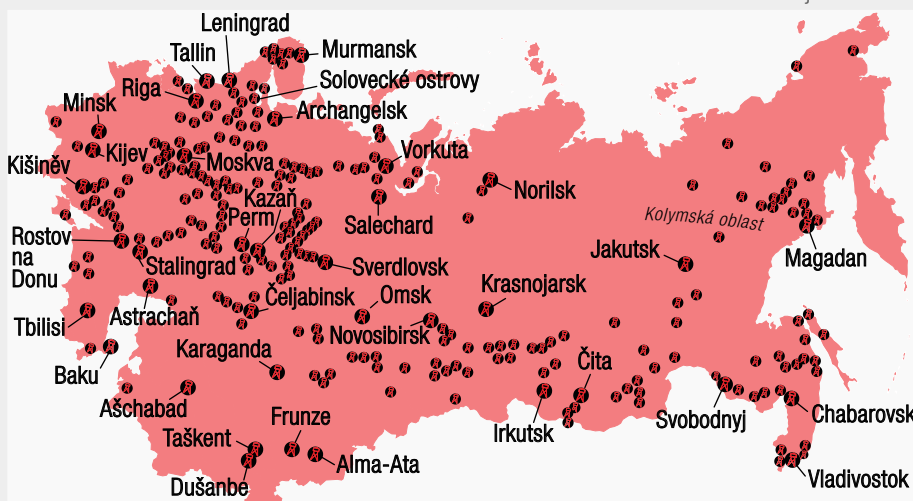
Přestože SSSR vystupoval jako stát směřující k demokracii, skutečnost byla jiná. V zemi se postupně prosadil **tuhý totalitní režim** a **Stalin zavedl osobní diktaturu**, jejíž vrchol ve třicátých letech bývá označován jako **stalinismus**. Stalin likvidoval jakékoli projevy svobodomyšlnosti a nezávislosti. Vyžadoval naprostou poslušnost a neváhal ničit skutečné i domnělé odpůrce své vlády. Představitel opozice posílal do pracovních táborů, tzv. **gulagů**, kde těžce pracovali a často v nelidských podmínkách umírali. Pojem **gulag** (**Glavnoje upravlenije lagerej**, česky **Hlavní správa táborů**) se používá k označení sovětských nápravně-pracovních táborů, které vznikaly od roku 1918 a zrušeny byly až po zániku SSSR v roce 1991. Byly zřizovány v nehostinných a řídky obydlených krajích – zejména na Sibiři a Dálném východě. Mělo to svůj význam – v případě útěku z tábora bylo prakticky nemožné dostat se do civilizace dřív, než by člověk zahynul zimou, hladem nebo vyčerpáním.

V táborech byli vězni využíváni jako otrocká pracovní síla – pracovali v dolech, budovali přehrady, továrny, průplavy (např. **Bělomořský kanál**), železnice. Byli vystaveni nelidským podmínkám – trpěli nedostatkem potravy, zimou, nebyla jim poskytována téměř žádná zdravotní péče, kromě toho byli často týráni a bití.

Zvláštním typem gulagů byly tzv. **příměstské gulagy**, jež byly určeny pro významné vědce a odborníky, kteří protestovali proti režimu.

Mapa pracovních táborů v SSSR (1923–1961)

Zdroj: Memorial

Počet osob, které prošly gulagy a pracovními koloniemi: odhadem na **18 milionů**
Počet zemřelých osob, které prošly gulagy a pracovními koloniemi: **1,6 – 3 miliony**
Počet **táborových komplexů** během trvání SSSR: **476** – sdružující **tisíce táborů**

Stavby vězňů z gulagů

SOUVISLOSTI

Bělomořský kanál bylo vodní dílo, které na severu SSSR propojilo Bílé moře s Baltským mořem. Průplav v délce **227 km** byl vybudován vězni stalinských gulagů mezi lety **1931–1933**. Stalin tím chtěl celému světu ukázat, jak náročné projekty je schopen SSSR realizovat v rekordně krátkém čase. Prameny uvádějí, že na stavbě kanálu pracovalo asi **160 000 vězňů**, přičemž **úmrtí** při namáhavé a nebezpečné práci byla kolem **19 %**. Obdobně drastické podmínky panovaly při pracích vězňů na budování

Kolymské silnice spojující město Jakutsk a Magadan. Při její výstavbě zahynuly tisíce vězňů, proto se jí také říká **Cesta kostí**.

Na obrázku vidíte vězně na stavbě Bělomořského kanálu. ▲

Gulagy: ▼ ▶

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/1129-gulagy> 2:41 (celý pořad 51:28) Zdroj: ČT EDU

Zahraniční politika Sovětského svazu

V roce 1934 vstoupil Sovětský svaz do **Společnosti národů**. V roce 1939 z ní byl ale vyloučen, a to za agrese vůči Finsku (více viz str. 82 a 83).

V roce 1935 podepsal SSSR **spojenecké smlouvy s Francií a Československem**. Podporou republikánského Španělska v občanské válce (1936–1939), svými protivaletnými a protifašistickými postoji získával SSSR sympatie demokratického světa.

Fašismus a nacismus – pravicový extrémismus

Italský fašismus

Fašismus vznikl původně v Itálii, která byla konstituční monarchií. Do čela hnutí se postavil bývalý radikální socialistický novinář **Benito Mussolini**, jenž byl podporován především nacionalistickými důstojníky a dalším obyvatelstvem nespokojeným s výsledky první světové války a také s hospodářskou a sociální nestabilitou země.

V roce 1921 Mussolini založil **Národní fašistickou stranu (Partito Nazionale Fascista)**. Tisíce jejích příslušníků, oblečených do černých košilí, uskutečnily v říjnu 1922 ozbrojený „**pochod na Řím**“ a takřka bez boje se chopily moci. Mussolini se stal ministerským předsedou a začal v Itálii budovat fašistický režim.

Mussolini si vysloužil titul **duce (vůdce)**. Italští fašisté zakázali nefašistické strany, zrušili parlament, zavedli státní kontrolu hospodářství. Omezovali také občanská a ekonomická práva obyvatel.

Sympatie italského lidu si Mussolini získal uzavřením dohody s katolickou církví – **Lateránské smlouvy** – v roce 1929. Itálie uznala Vatikán za suverenní papežský stát a poskytla mu řadu výsad. Papež zase podpořil Mussoliniho.

Mussoliniho expanzivní založení charakterizuje i jeho vlastní citát: „**Čím je mateřství ženě, tím je mužů válka.**“

Z Itálie se fašismus rozšířil do dalších zemí (Španělsko, Portugalsko, Polsko, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Řecko, Albánie, Turecko, Latinská Amerika).

Německý nacismus

Specifická podoba fašismu – **nacismus** – se ujala v Německu. Nacismus v sobě spojuje dvě zásady – **fašistickou koncepci státu a rasistické teorie o nadřazenosti árijské rasy**.

V roce 1923 byl ve Výmarské republice potlačen tzv. **Pivní puč** (název odvozen od místa, kde se odehrál – v mnichovské pivnici; více viz medailon osobnosti níže), jehož iniciátory byli **Adolf Hitler** a generál **Erich Ludendorff**. Hitler byl sice načas uvězněn – ve vězení sepsal program nacismu, knihu *Mein Kampf* (*Můj boj*) – nacistická strana **NSDAP** však získávala stále více příznivců.

Adolf Hitler

Adolf Hitler (1889–1945), nacistický politik, německý kancléř a diktátor. Narodil se v problematické rodině rakouského celního úředníka. Hitler byl neukázněný žák, školu opustil dříve, než získal maturitu. Jeho snem bylo stát se malířem. Na vídeňskou výtvarnou akademii však nebyl přijat pro nedostatek talentu. Při pobytu ve Vídni silil jeho zájem o politiku. V roce 1913 odešel do Mnichova, po vypuknutí první světové války se jako dobrovolník přihlásil do německé armády. Jeho nacistická kariéra začala roku 1919, kdy vstoupil do německé nacistické strany. V listopadu 1923 stál v čele nezdařeného Pivního puče, poté byl rok vězněn. Roku 1933 byl Hitler jmenován **říšským kancléřem** a brzy získal absolutní moc v zemi. Přijal titul **vůdce (der Führer)** a začal budovat tzv. **Třetí říši**. Expanzivní politiku uplatňoval zejména v době druhé světové války. Dne 30. dubna 1945 spáchal s manželkou Evou Braunovou sebevraždu ve svém bunkru v Berlíně.

Okamžiky, kdy se Adolf Hitler poprvé odhodlal násilím si přivlastnit politickou moc, zachycuje dokument **Den, kdy začal Pivní puč (8. listopad 1923)**: ▶ ▶ 8:17 ▶

▶ ▶ <https://www.slavne-dny.cz/episode/10014353/den-kdy-zacal-pivni-puc-8-listopad-1923>

OSOBNOST

Mussoliniho pochod na Řím

a den, kdy se stává premiérem (31. říjen 1922): ▶ ▶

<https://www.stream.cz/vylety-do-minulosti/mussolini-se-stava-premierem-31-rijen-1922-317352>

6:47 ▶

Benito Mussolini

OSOBNOST

Symbole italského fašismu

Stylizovaný symbol **fasces** (svazek 12 prutů obepínající sekeru) byl původně symbolem římského impéria, pravděpodobně však pochází již z období Etrusků. Později, za druhé světové války, byl používán jako znak na vojenské technice italské fašistické armády.

Obrázek vpravo znázorňuje **znak italské Národní fašistické strany** se zakomponovanými fasces.

Na dalším obrázku pak vidíte typické rozmístění fasces na křídlech a trupu italských válečných letadel. ▶ ▶

MEZIVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1918–1939)

Část 2: Československo mezi dvěma světovými válkami

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat vnitřní a zahraniční politiku Československé republiky, orientovat se v jejím hospodářském, sociálním a kulturním prostředí
- zhodnotit dopad hospodářské krize na společnost a politiku ČSR
- charakterizovat podstatu národnostních problémů v ČSR, posoudit možnosti jejich řešení
- vysvětlit příčiny a důsledky Mnichovské konference

Osvěžte si znalosti...

Z minulých kapitol byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *zahraniční odboj* (viz str. 23); *Československá národní rada v Paříži* (viz str. 23); *legie* (viz. str. 23); *domácí odboj* (viz. str. 23); *Maffie* (viz. str. 23); „*muži 28. října*“ (viz str. 25)

SOUVISLOSTI

Národní výbor československý a jeho sídlo

Národní výbor československý tvořilo 42 členů (38 Čechů a 4 Slováci). Složení odpovídalo výsledkům předválečných voleb do říšské rady roku 1911.

Nejvíce zástupců měly tyto strany:

- Československá sociálně demokratická strana dělnická (10 členů),
- Česká strana agrární (9),
- Česká státoprávní demokracie (9),
- Česká strana národně sociální (4).

Předsedou Národního výboru se stal Karel Kramář, místopředsedou Antonín Švehla. Ve výboru neměly své zástupce národní menšiny: Němci, Maďaři, Rusíni.

Sídelní budovou byl v období od 13. července do 13. listopadu 1918 **Obecní dům** v Praze. Byl postaven v letech 1905–1912 v secesním slohu podle návrhu architektů Antonína Balšánka a Osvalda Polívky.

Zde vzniklo slavné prohlášení o nezávislosti československého státu i první zákony nové republiky.

První československá republika (28. říjen 1918 – 30. září 1938)

Číslování jednotlivých období Československé republiky je přejato z Francie, kde jsou číslem označeny jednotlivé fáze republiky od Velké francouzské revoluce:

- **První republika** (28. říjen 1918 – 30. září 1938) – od vzniku Československa po Mnichov;
- **Druhá republika** (1. říjen 1938 – 15. březen 1939) – období pomnichovské republiky do vzniku Protektorátu Čechy a Morava;
- **Třetí republika** (9. květen 1945 – 25. únor 1948) – od konce druhé světové války po převzetí moci komunisty.

Vyhlášení samostatného československého státu

Dne 28. října 1918 vydal **Národní výbor československý** provolání o vzniku republiky:

Lide československý!

Touž odvčej sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných, svobodných, kulturních států světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přejal jako jediný a oprávněný a odpovědný činitel do svých rukou správu svého státu.

Delegace Národního výboru vedená Karlem Kramářem zahájila 28. října 1918 v Ženevě jednání s představitelem protirakouského zahraničního odboje Edvardem Benešem o podobě samostatného československého státu, o obsazení postu prezidenta a o složení budoucí československé vlády. O dva dny později – 30. října 1918 – se k Československu oficiálně připojilo na základě **Martinské deklarace** i Slovensko. **Užhorodské memorandum** z 8. května 1919 rozhodlo, že se součástí Československa stane i Podkarpatská Rus.

Mariánský sloup nebyl jen symbolem habsburské monarchie...

SOUVISLOSTI

Konec války a vyhlášení samostatnosti vyvolaly po celé zemi vlnu nadšení, byly pořádány oslavné průvody, konaly se mimořádné bohoslužby, ale docházelo i k ničení symbolů Rakouska-Uherska a všeho, co habsburskou monarchii připomínalo. **Mariánský sloup** byl vztyčen na **Staroměstském náměstí** v roce 1650 na příkaz císaře Ferdinanda III. Byl projevem díky Panně Marii za úspěšnou obranu Prahy před Švédy v roce 1648. Po 270 letech – krátce po vyhlášení samostatného Československa – byl sloup stržen skupinou žižkovských radikálů. Iniciátorem akce byl údajně pražský bohém Franta Sauer. Na obrázku vidíte podobu sloupu z roku 1900.

▶ Mariánský sloup (Historie.cz): ▶ 52:03
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400041/>

Vývoj Československa ve třicátých letech

Velká hospodářská krize v ČSR (1930–1934)

V Československu se projevila **hospodářská krize** s určitým zpožděním – až v roce 1930. Jedním z nejpálčivějších problémů krize byla **vysoká nezaměstnanost**. Roku 1929 bylo v Československu „jen“ 42 tisíc lidí bez práce, za dva roky stoupl počet nezaměstnaných na 290 tisíc. **Nejhorší byl rok 1933**, kdy už bylo **bez práce téměř 750 tisíc lidí**. Poté nastal pozvolný pokles, ale ještě v roce 1938 bylo v ČSR 250 tisíc nezaměstnaných. Nespokojené obyvatelstvo reagovalo stávkami a demonstracemi, některé z nich si vyžádaly i lidské životy. Vláda se snažila různými opatřeními důsledky krize zmírnit. Nezaměstnaní, kteří byli **organizováni v odborech**, dostávali **peněžní podporu od odborových organizací** částečně dotovaných státem. Nezaměstnaným, kteří nebyli členy odborů, byly přidělovány **týdenní potravinové poukázky** v hodnotě 10 až 20 Kč, pro něž se vžilo označení „**žebračeny**“. K opětovnému oživení ekonomiky došlo až po roce 1934.

Roky 1931 a 1932 ve znamení sociálních nepokojů

SOUVISLOSTI

Velká mostecká stávka (23. březen – 19. duben 1932) proběhla v dolech v severozápadních Čechách, podpořili ji také horníci na Kladensku a Ostravsku. Zúčastnilo se jí asi 25 000 horníků z 31 dolů, kteří požadovali zastavení snižování mezd a propouštění horníků. Heslo stávkujících znělo: „**Jednota – Stávka – Vítězství!**“. Požadavky byly částečně splněny, a tak byla stávka ukončena.

Příčiny, průběh a důsledky Mostecké stávky přibližuje následující video: ▶

▶ **Stávka horníků na Mostecku:**

6:50 ▶

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/4132-stavka-horniku-na-mostecku>

Hladové roky

▶ Poukaz na příděl chleba a hledání uhlí v haldách hlusiny výmluvně dokládají bezvýchodnost situace obyvatel...

„*Jsem star 33 let, povoláním pletař. Nezaměstnaný jsem od 15. dubna 1932. Z čeho žijeme? Jsme odkázáni na podporu. ... Žít ze 40 Kč týdně tři osoby? ... Na žít je to moc a moc málo a zase na umřít je to moc.*“

(Pocity neznámého muže zaznamenané při výzkumu Masarykovy univerzity v Brně někdy v roce 1933).

▶ **Industrie:**
Hospodářství 25:55
v krizi: ▶ ▶

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/13081530950-industrie-hospodarstvi-v-krizi/319294340160006/>

Prohloubení národnostních problémů

Hospodářská krize vedla k prohloubení národnostních problémů. V pohraničních oblastech, kde žilo převážně **německé obyvatelstvo**, byl soustředěn lehký průmysl. Sklářství, výroba porcelánu, papírenské, chemické a textilní továrny, které byly závislé na vývozu, neměly odbytu pro své výrobky, propouštěly zaměstnance. Prudce se snižovala životní úroveň, obyvatelé Sudet obviňovali československou vládu, že neřeší jejich obtížnou situaci. Protičeské nálady v pohraničí podněcovala **Německá národně socialistická strana dělnická (DNSAP)**, která nikdy neuznala příslušnost Sudet k Československu a bojkotovala existenci československého státu. Měla dokonce vlastní polovojenské oddíly – **Volkssport**, organizované po vzoru řádné armády. Členové nosili stejnokroje, učili se zacházet se zbraněmi, používali nacistické symboly: prapory, odznaky, na rukávech nosili pásy s hákovými kříži. Jejich sebevědomí narůstalo, protože byli podporováni sousedním Německem. Situace se vyostřila v roce 1933, kdy nastoupil v Německu k moci Adolf Hitler. Zahájil ostré výpady proti československému státu, provokoval německou menšinu v Sudetech k odporu. Pro Československo to znamenalo ohrožení jeho demokracie, proto byl uplatněn zákon na ochranu republiky z roku 1923 – **DNSAP byla zakázána**. Vzápětí (1. října 1933) založil **Konrad Henlein** novou stranu – **Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu**, do níž vstoupila

OSOBNOST

Konrad Ernst
Eduard
Henlein

Konrad Henlein (1898–1945), vůdčí osobnost německých nacionalistů v Sudetech. Od roku 1925 pracoval jako učitel tělocviku v Aši, zřídil zde ústřední turnerskou školu (turneři – nejsilnější německá tělovýchovná organizace v ČSR). V říjnu 1933 založil politické hnutí **Sudetendeutsche Heimatfront (SHF)**. Dne 1. října 1938 byl Hitlerem jmenován **říšským komisařem** pro sudetoněmecká území, v květnu 1939 se stal **místodržícím Říšské župy Sudety**. V květnu 1945 spáchal sebevraždu.

▶ **Konrad Henlein:** 26:06 ▶

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10095687448-historicky-magazin/208452801280018/>

SOUVISLOSTI

Zrušení Volkssportu

Volkssport byl na nátlak čs. státních orgánů **rozpuštěn 22. února 1932**. Jeho agitáční činnost byla označena za **protistátní**, jeho bojová cvičení za **přímé ohrožení republiky**. Znalci došli k závěru, že se jedná o spolek organizovaný po vzoru řádné armády, oddíly Volkssportu se navíc pravidelně účastnily akcí SA v sousedním Sasku a Bavorsku. Bylo obžalováno víc než 200 příslušníků této organizace, před soud bylo postaveno nakonec jen sedm vůdčích osobností. Proces byl ostře sledován – **poprvé v československé historii se na lavici obžalovaných ocitla odnož politické strany**. Rozsudky nad obžalovanými byly sice mírné – podmíněné tresty pro odsouzené – ale **politické důsledky soudního řízení byly dalekosáhlé**, neboť z protistátní činnosti tu byla **de facto obviněna celá DNSAP**. Rozpuštění této politické strany následovalo o rok a půl později.

Druhá československá republika (1. říjen 1938 – 15. březen 1939)

Mnichovská dohoda ukončila období první republiky. Dobu od 1. října 1938 do 15. března 1939, kdy následně vznikl Protektorát Čechy a Morava, označujeme jako **druhou republiku**. Toto období provázela celá řada problémů.

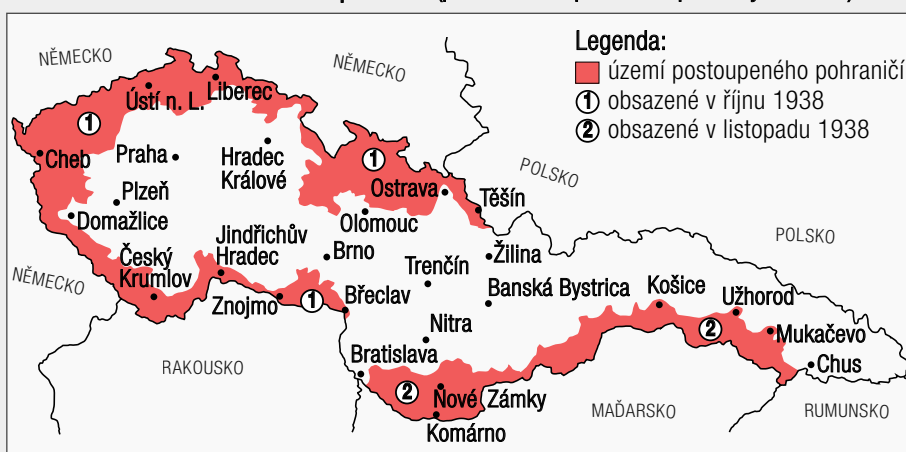
Ztráta pohraničí

Dnem české potupy se stal 1. říjen 1938 – první německé jednotky zahájily **obsazování československého pohraničí**. Obyvatelé, kteří se hlásili k české národnosti, byli na mnoha místech vyháněni, zanechávali v pohraničí svůj majetek a utíkali do vnitrozemí. Rozhořelo se násilí, jednotky Freikorpsu (Ordnerů) střílely po českých občanech i četnících, kteří zajišťovali vyklízení pohraničních oblastí. Již 2. října 1938 začalo také **obsazování Těšínska polskou armádou**.

▲ Sudetští Němci porážející československé hraniční sloup (říjen 1938).

Československo – druhá republika (po obsazení pohraničí po 1. říjnu 1938)

Odtržením pohraničních oblastí se zmenšila rozloha země o 33 % a počet obyvatel poklesl o více než jednu třetinu. Značné byly také ztráty hospodářské, v odtržených oblastech se nacházely asi **dvě pětiny průmyslové výroby státu**. Československo ztratilo významná ložiska uhlí, důležité průmyslové podniky, lesy, přišlo o třetinu orné půdy. Narušena byla rovněž železniční síť. Navíc bylo nutno postarat se o **desetitisíce uprchlíků ze zabraných území**. Ztrátou hornatého pohraničí, které tvořilo přirozenou hranici státu, byla země otevřena nepříteli.

▲ Německé obyvatelstvo Chebu vítá Adolfa Hitlera (říjen 1938).

Politický vývoj po 1. říjnu 1938

Prezident Edvard Beneš 5. října 1938 abdikoval, odletěl do Londýna a poté do USA. Oslabení centrální vlády okamžitě využila **Hlinkova slovenská ľudová strana**, která 6. října vyhlásila v Žilině **autonomii Slovenska**. V čele nové slovenské vlády stanul Jozef Tiso. Dne 11. října 1938 byla vyhlášena **autonomie Podkarpatské Rusi**. V polovině listopadu schválil autonomii Slovenska parlament a stát získal oficiální označení **Česko-Slovenská republika**. Prezidentem byl zvolen **Emil Hácha**; jeho působení mělo být podle představ vlády omezeno pouze na reprezentativní funkci.

▲ České rodiny prcháající z obsazovaného pohraničí do vnitrozemí (říjen 1938).

Do čela vlády byl ustaven bývalý agrárník **Rudolf Beran**, nyní člen pravicové **Strany národní jednoty**. Dne 15. prosince 1938 byl vydán **zmocňovací zákon**, který znamenal **definitivní zánik parlamentní demokracie v Československu**. Zmocňovací zákon umožňoval vládě po dobu dvou let měnit ústavu vládními nařízeními, a tím vlastně vyřadit parlament z rozhodování.

Demokratické a levicové strany byly zakázány – KSČ v čele s Klementem Gottwaldem vytvořila ilegální síť v Moskvě. Jedinými oficiálními stranami byly **Strana národní jednoty**, tvořená převážně bývalými agrárníky, a **Národní strana práce**, jejímiž členy byli sociální demokraté a národní socialisté. Díky existenci této strany, jež vystupovala jako strana smluvně opoziční, nebyla v naší zemi nastolena úplná diktatura.

OSOBNOST

Emil Hácha

Emil Hácha (1872–1945), vynikající právník, uznávaný i v zahraničí (byl členem rozhodčího soudu v Haagu), byl zvolen prezidentem „druhé republiky“. Předpokládalo se, že využije svých právnických znalostí ve prospěch oslabené země.

OSOBNOST

Jozef Tiso

Jozef Tiso (1887–1947), římsko-katolický kněz, československý a po vzniku samostatného Slovenského štátu i **slovenský politik** a následně také jeho **prezident**. Byl rovněž nejvyšším velitelem Hlinkovy gardy. Po válce byl obviněn z kolaborace s nacisty a z podpory deportací slovenských židů do pracovních táborů, za což byl jako kněz kritizován i církevními hodnostáři ve Vatikánu. Soudní tribunál vynesl 15. dubna 1947 rozsudek smrti, Jozef Tiso byl popraven oběšením 18. dubna 1947.

SOUVISLOSTI

Osudová noc z 14. na 15. března 1939

Emil Hácha odjel 14. března 1939 vlakem do Berlína na schůzku s Hitlerem. Záměrně byl donucen čekat až do půl druhé ráno příštího dne, než jej říšský kancléř Adolf Hitler přijal (údajně sledoval film). Emil Hácha dlouho odmítal Hitlerovy návrhy – na našem území měl být zřízen protektorát s německou správou, jinak hrozil vojenský střet, tedy válka. V okamžiku, kdy Hermann Göring pohrozil bombardováním Prahy (bylo to kolem 4. hodiny ranní) stihl vyčerpaného prezidenta Hácha infarkt. Po ošetření lékařem, avšak v kritickém stavu **podepsal Emil Hácha souhlas se zřízením protektorátu**. Dle historiků si Hitler do značné míry uvědomoval obtíže, které by přinesla neshoda – musel by počítat s odporem československé armády, která by mu svými 1 250 000 muži (a množstvím výzbroje) způsobila významné ztráty na vojsku i technice.

Na snímku vidíte Emila Hácha (vlevo) při jednání s Adolfem Hitlerem (uprostřed) a Hermannem Göringem. ▼

„Můj největší úspěch!“ ... křičel Hitler po jednání s Háchou: ▼

Samostatný Slovenský štát

Od počátku roku 1939 bylo Česko-Slovensko vystaveno neustálému tlaku ze strany Německa a Maďarska. Probíhala jednání Hitlera s maďarskými a slovenskými představiteli, která směřovala k úplnému rozbití československého státu. Německý ministr propagandy **Joseph Goebbels dal pokyn říšskému tisku k vystupňování protičeské propagandy**. Kvůli nacionalistickým bojůvkám (účastnili se jich často členové **Hlinkovy gardy**, více viz str. 116) na Slovensku se pražská vláda počátkem března 1939 rozhodla pro vojensko-policejní zásah v této části republiky. Adolf Hitler pozval neprodleně do Berlína předsedu slovenské vlády **Jozefa Tisu** a ministra zahraničí **Ferdinanda Ďurčanského**. Požadoval okamžité odtržení Slovenska od českých zemí, jinak hrozil „přenecháním“ Slovenska Maďarsku. Představitelé Slovenska se nátlaku podvolili a **14. března 1939 byl v Bratislavě vyhlášen samostatný Slovenský štát**. V listopadu téhož roku byl **Jozef Tiso** zvolen **prezidentem** první Slovenské republiky (oficiální název Slovenska), **předsedou vlády byl jmenován Vojtěch Tuka**, rovněž vysoký funkcionář Hlinkovy slovenské lidové strany.

V nově vzniklém státě byl nastolen **klerofašistický režim** a Slovensko se stalo vojenským, hospodářským i politickým satelitem Německa.

Konec druhé republiky. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava

Dne **14. března 1939** byl **prezident Emil Hácha** pozván na jednání do Berlína. Tam pod obrovským nátlakem Adolfa Hitlera a Hermanna Göringa **podepsal „prohlášení německé a česko-slovenské vlády“**, v němž se mimo jiné praví: „**Čs. prezident prohlásil, že... klade osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše.**“ Osud země byl zpečetěn. Ještě v noci 14. března odstartovalo z Prahy letadlo s plukovníkem **Františkem Moravcem** (medailon osobnosti viz str. 111) a deseti zpravodajskými důstojníky Hlavního štábu čs. armády a odvezlo nejdůležitější dokumenty z tajného archivu do Anglie.

Ve středu **15. března 1939** v časných ranních hodinách **začala německá armáda obsazovat okleštěný zbytek Čech a Moravy**. Večer přijel na Pražský hrad Adolf Hitler, hradní stráž vystřídal oddíl SS. Ve čtvrtek **16. března 1939** vydal Hitler na Pražském hradě **Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava** (německy *Protektorat Böhmen und Mähren*). Druhá republika tak *de iure* (z lat. *de iure* = *podle práva*) skončila. Dne **19. března 1939** byl završen i osud **Podkarpatské Rusi**, která byla obsazena maďarskými vojsky.

Obsazení republiky (březen 1939)

SOUVISLOSTI

Již **14. března** a následně pak **15. a 16. března 1939** začala **německá vojska** obsazovat zbytek území našeho státu. Obsazování probíhalo současně z několika směrů z území již odtržených Sudet. Dne **19. března** zabrala **maďarská vojska** východní část zbytku republiky – **Podkarpatskou Rus**. ▼

Návrat prezidenta Emila Háchy z Berlína byl záměrně pozdržen tak, aby do Prahy dorazil později než Adolf Hitler – toho vidíte na obrázku vlevo na nádvoří Pražského hradu (◀).

Den okupace nacisty (15. březen 1939):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/568717/den-okupace-nacisty-15-brezen>

3:46

UMĚNÍ MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- orientovat se v základní míře v moderních uměleckých směrech první poloviny 20. století

Co se v kapitole dozvíte

Doporučení

SOUVISLOSTI

Tato kapitola se svým zaměřením trochu vymyká ostatním. Umění ve všech svých podobách je nutné vnímat a prožívat, přemýšlet nad tím, co chtěl autor svým dílem divákovi či posluchači sdělit, o jaké své pocity se s ním chtěl podělit.

- Navštivte výstavy, vernisáže, divadelní a filmová přestavení i hudební koncerty. Krásu jako takovou poskytuje i příroda, inspirovala umělce k mnoha dílům. Naučte se tedy dívat i kolem sebe.

Meziválečná kultura navazovala na umění předválečného období. Formovalo se mnoho směrů – rozvíjel se realismus, ale i moderní avantgarda.

Literatura

Realismus a „ztracená generace“

Literatura meziválečného období je velmi rozmanitá. Řada umělců navazovala na **realismus**. Snažila se o pravdivé, neidealizované zachycení skutečnosti. Velkými tématy byly válka, obraz společnosti v meziválečném období a ve třicátých letech obavy z nastupujícího fašismu. Mladí spisovatelé, kteří prošli peklem války, byli označováni jako „**ztracená generace**“. Tvořili ji američtí spisovatelé – např. **Ernest Hemingway**, **William Faulkner**, **Francis Scott Fitzgerald**, volně k nim byl přiřazován i německý spisovatel **Erich Maria Remarque**. Hrůzy války zobrazil ve svých dílech také Francouz **Henri Barbusse**. Českou literaturu proslavil protiválečný humoristický román spisovatele **Jaroslava Haška** *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Je to nejpřekládanější český román.

Velkými osobnostmi světové literatury meziválečného období byli němečtí romanopisci bratři **Heinrich** a **Thomas Mannové**, francouzští spisovatelé **Romain Rolland**, **André Gide**, ve Velké Británii **George Bernard Shaw**, **John Galsworthy**, v USA **John Steinbeck**, **Upton Sinclair**, **Sinclair Lewis**, **Theodor Dreiser**, v SSSR pak **Michail Alexandrovič Šolochov**, **Boris Pasternak** nebo **Michail Afanasjevič Bulgakov**. Mezi velikány světové literatury se zařadil i český spisovatel, dramatik a novinář **Karel Čapek**.

Moderní literární směry

Početná skupina umělců se pokoušela o nové umělecké vyjádření – nechtěla se nechat svazovat pevnými estetickými zásadami, požadovala tvůrčí svobodu, hledala nové cesty pro vyjádření pocitů, probouzela svoje sny a fantazii. Umělci navazovali na **moderní směry**, které vznikly na **přelomu 19. a 20. století** – **symbolismus**, **kubismus**, **futurismus**, **expresionismus** – a dále je rozvíjeli. Objevily se ale i nové směry jako **dadaismus** založený na principu náhody, **surrealismus** pohrávající si s lidským nevědomím a v českých zemích hravý **poetismus**.

Dadaismus

Tento umělecký směr byl reakcí na nesmyslnost války, na zmatek a strach, který ji provázel. Byl **postaven na absolutní svobodě** – **nehlásal žádné ideje, nehledal východiska, propagoval anarchii v životě i kultuře**. Život je náhoda a náhodně může vzniknout i krásné umělecké dílo. Zakladatelem dadaismu byl Francouz rumunského původu **Tristan Tzara**.

Ztracená generace

Pojem „**ztracená generace**“ (angl. *Lost Generation*) poprvé použila americká spisovatelka **Gertrude Stein**, která žila v Paříži a vedla společenský salon, v němž se v meziválečném období scházela umělecká elita. Ztracenou generací nazvala skupinu amerických spisovatelů narozených kolem roku 1900, kteří zažili první světovou válku a zobrazovali ji ve svých dílech. Vyjadřovali pocity vojáků po návratu z války – vrátili se duševně zmrzačení a měli problémy se zařazením do společnosti. Termín zpopularizoval **Ernest Hemingway**, který jej použil ve své prvotině *1 slunce vychází* (rovněž pod názvem *Fiesta*).

Na snímku **Ernest Hemingway** v uniformě amerického dobrovolníka (1918, Milán, Itálie ▼). Zážitky z frontového nasazení mu byly inspirací pro napsání románu *Sbohem, armádo!*

Gertrude Stein

Jaroslav Hašek
(1922)

Tristan Tzara
(30. léta)

Moderní architektura a design v meziválečném období

funkcionalismus

▲ Le Corbusier: vila Church (obec Ville-d'Avray, Francie, 1927–1929)

funkcionalismus

▲ Adolf Loos: Müllerova vila (Praha-Střešovice, 1928–1930)

konstruktivismus

▲ Ilja Alexandrovič Golosov: Klub pracujících (Moskva, 1927–1929)

▲ Bar v Hall of Waters (Excelsior Springs, Missouri, USA, 1936–1938)

art deco

Křeslo ve stylu art deco (20. a 30. léta 20. století) ▶

Demètre Chiparus: Dívka (bronz, slonovina a onyx, 1925) ▶

art deco

art deco

art deco

▲ Vrcholová část věže mrakodrapu Chrysler Building (New York, USA)

V roce 1932 byl v Praze na Novém Městě postaven ve stylu art deco podle projektu architekta **Aloise Krofky** hotel **Alcron**.

Světově známou školou umění, designu a architektury moderního směru se stala německá umělecká škola **Bauhaus**. Zaměřila se na řemesla a výtvarné umění, usilovala o spojení estetického vzhledu s každodenní funkcí. To celé propojené se stavbou tvořilo jednotný umělecký celek.

Hudba

Také ve vážné (klasické, umělecké) hudbě se prosadil **expresionismus**, umělci se snažili vyjádřit vlastní prožitky a vlastní pocity bez ohledu na jakékoli konvence. Pro expresionismus v hudbě je typická disonance (souzvuk několika tónů, který působí drsně) a vzrušená melodie. Hudba působí na posluchače chaotickým nebo neladným dojmem. K nejznámějším autorům patří francouzský hudební skladatel **Maurice Ravel**, maďarský skladatel a klavírista **Béla Bartók**, ruští skladatelé a klavíristé **Alexandr Skrjabin** a **Dmitrij Dmitrijevič Šostakovič**.

K nejvýznamnějším hudebním skladatelům 20. století řadíme také **Sergeje Sergejeviče Prokofjeva** nebo autora mnoha baletů **Igora Fjodoroviče Stravinského**.

V české klasické hudbě vynikl hudební skladatel a houslista **Josef Suk**, žák Antonína Dvořáka. Originální moderní hudební styl vytvořil **Leoš Janáček** a vynikajícím hudebním skladatelem světového věhlasu byl také **Bohuslav Martinů**.

Novým hudebním stylem se stal **americký jazz**, který uchvátil mladé lidi na celém světě. Rychle se rozšířily i nové tance –

Josef Suk (1917)

Leoš Janáček (1926)

Bohuslav Martinů (30. léta)

tango, blues a charleston. Hvězdou Paříže se stala francouzsko-americká zpěvačka a tanečnice **Josephine Baker**. Zvýšila se obliba moderní taneční hudby, kterou hrál např. **Duke Ellington's Orchestra** v New Yorku. V roce 1924 nacvičil **Orchestra Paula Whitmana** slavnou skladbu **George Gershwina** *Rhapsody in Blue*. K velkým jazzovým osobnostem patřili americký trumpetista a zpěvák **Louis Armstrong** a „First Lady of Song“ **Ella Fitzgerald**.

Sláva velkých jazzových těles a hudebníků

SOUVISLOSTI

Duke Ellington (1899–1974) se řadí mezi nejvýznamnější jazzové skladatele 20. století. Povoláním malíř plakátů, ale zároveň nadaný klavírista, stál za vznikem vlastního tělesa **Duke Ellington Orchestra** (viz obr. ▼). Je autorem více než 2 000 jazzových skladeb. Podobně populární byl orchestr **Glenna Millera**. Meziválečné období bylo zlatou érou velkých jazzových big bandů.

Neméně zvučné je jméno **Louis Armstrong** (1901–1971). **Satchmo**, jak byl přezdívkou nazýván, byl slavný americký zpěvák a trumpetista, podobně jako Duke Ellington jeden z nejvýznamnějších hudebníků meziválečné doby. Ve třicátých letech vystupoval s velkými hudebními orchestry jak v USA, tak i řadě evropských zemí, jeho hvězdná kariéra pokračovala i po skončení druhé světové války, to již s vlastním orchestrem **All Stars** a zpěvačkou **Ella Fitzgerald** (1917–1996).

Louis Armstrong (1953)

① **Louis Armstrong & Duke Ellington – „In A Mellow Tone“:** ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=UGIYaqz5rI0> 3:30

② **The Glenn Miller Orchestra – „In the Mood“:** ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=aME0qvhZ370> 3:21

Film

Masovou oblibu si získal v meziválečném období film. Ve dvacátých letech byl ozvučen němý film, v polovině třicátých let nastává éra filmu barevného. Diváci si oblíbili veselohry, později westerny a filmové muzikály. Byla budována velká filmová centra – největším a nejznámějším komplexem filmových studií se stal americký **Hollywood**. Jeho první studio vzniklo v roce 1922 a od té doby se rozrostlo ve skutečnou „továrnu na sny“. Legendou hollywoodského filmu byl komik **Charlie Chaplin**, herec a zpěvák **Frank Sinatra** nebo herečky **Greta Garbo** a **Marlene Dietrich**. Uspěl v Hollywoodu se pokusil i český herec **Hugo Haas**.

Tulák Charlie

SOUVISLOSTI

Tulák v buřince, s hůlkou a drobným knírkem – to byla nejslavnější postava herce **Charlieho Chaplina** (1889–1977). Ve vlastní filmové společnosti **United Artist** natočil řadu známých filmů – *Zlaté opojení* (1925), *Světla velkoměsta* (1931), *Moderní doba* (1936) a *Diktátor* (1940). Ve většině z nich ztvárnil hlavní roli, napsal k nim scénář a sám je režíroval.

▶ **Závěrečná řeč Charlieho Chaplina v roli diktátora (1940):** ▶

<https://www.youtube.com/watch?v=oBoEctd9HC0>

4:04 titulků

Charlie Chaplin (1920)

Greta Garbo (1931)

Marlene Dietrich (1936)

Tanečnice, špiónka i bojovnice za svobodu a rovnoprávnost

Francouzsko-americká tanečnice **Josephine Baker** (1906–1975), vlastním jménem Freda Josephine McDonald, našla ve Francii to, co jí její původní vlast přes její nesporný talent kvůli barvě pleti odpírala – uznání, úctu a rovnoprávnost. Podle dobového tisku jí za jejího hostování v Paříži roku 1926 Francie doslova „padla k nohám“. Byla ztělesněním energie, vitality a ve sporém tanečním oděvu i sex idolem přirozeně převážně pánské části publika. V roce 1937 získala Josephine Baker francouzské občanství; svůj vděk své nové vlasti vracela např. i tak, že za období druhé světové války pracovala proti Němcům jako vyzvědačka. Během celého svého života bojovala za práva menšin a rasovou rovnoprávnost, angažovala se po boku Martina Luthera Kinga. Rodinný život se jí příliš nevydařil, ujala se však výchovy dvanácti dětí, které adoptovala. Josephine Baker je pochována ve Francii.

▶ **Exotická tanečnice Josephine Baker...** ▶

<https://www.stream.cz/sexualni-idoly-stoleti/josephine-baker-exoticka-tanecknice-v-bananove-sukynce-115652>

6:31

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA (1939–1945)

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat okolnosti, které vedly k rozpoutání druhé světové války
- popsat klíčové události druhé světové války
- posoudit význam protihitlerovské koalice
- vymezit význam odbojových hnutí na okupovaných územích
- pojednat o holocaustu a jeho důsledcích
- charakterizovat důsledky druhé světové války z hlediska mezinárodních vztahů a vnitřního vývoje evropských zemí

Osvěžte si znalosti...

Z minulých kapitol byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

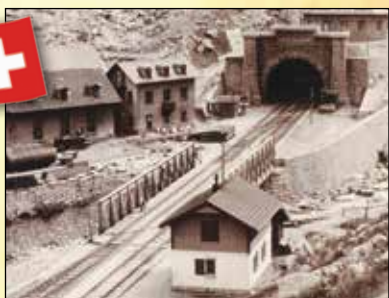
- *komunismus* (viz. str. 40); *fašismus* (viz. str. 43); *nacismus* (viz. str. 43); *politika appeasementu* (viz. str. 46); *anšlus Rakouska* (viz. str. 49); *Mnichovská dohoda* (viz. str. 66); *Protektorát* (viz. str. 68); *klerofašistický Slovenský stát* (viz. str. 68)

SOUVISLOSTI

Ocelový pakt

Pakt podepsaný Hitlerem a Mussolinim zavazoval oba státy k vzájemné politicko-diplomatické podpoře v případě, že by jeden z nich byl napaden jiným státem. „Zajímavější“ je druhá část smlouvy – **tajný dodatkový protokol**, který se týká vojensko-hospodářské pomoci. Obě mocnosti v něm potvrdily platnost **Gotthardské dohody** z roku 1909, která obsahovala ujednání o možnosti přepravy materiálu mezi Německem a Itálií **Gotthardským tunelem v zapečetěných vagonech**. Je evidentní, že jejím cílem byla možnost **skrytého převozu válečného materiálu** přes neutrální Švýcarsko. Na dobovém obrázku vidíte portál Gotthardského tunelu poblíž švýcarské obce Göschenen. ▼

Svět před vypuknutím války

Druhá světová válka byla **konfliktem mezi demokratickými a totalitními státy**. Fašistické velmoci – Německo, Itálie a Japonsko – se netajily svými útočnými plány v Evropě a Asii. Ty už ostatně začaly naplňovat v Etiopii, Číně, Rakousku a Československu. Sebevědomí fašistických velmocí zvyšovala **politika appeasementu**, kterou uplatňovaly Francie, Velká Británie, ale i OSN. USA vedly svou politiku izolacionismu a SSSR se rovněž snažil zůstat stranou válečného konfliktu.

Další územní požadavky Německa, Itálie a Sovětského svazu

Bezprostředně po obsazení českých zemí vznesl Hitler **územní požadavky vůči Litvě a anektoval důležitý námořní přístav v Baltském moři – Klaipėdu**. Na konci dubna 1939 Německo jednostranně vypovědělo smlouvu s Polskem, neboť Polsko odmítlo vydat Německu Gdaňský koridor. **Od dubna 1939 okupovala Itálie Albánii**. V květnu 1939 pak podepsaly Německo a Itálie smlouvu o vojenské spolupráci – **Ocelový pakt**. Vše nasvědčovalo tomu, že se chystá válečný konflikt.

Těsně před vypuknutím války – **23. srpna 1939 – uzavřel SSSR s Německem smlouvu o neútočení**. Tato smlouva bývá nazývána „**pakt Ribbentrop-Molotov**“ podle ministrů zahraničních věcí, kteří ji podepsali. Ve smlouvě se obě velmoci zavázaly, že nepoužijí vojenskou sílu proti druhé straně a nespojí se s jejími nepřáteli. Současně došlo k **tajné dohodě obou velmocí o rozdělení Polska mezi Německo a SSSR a o chystané anexi pobaltských republik (Litva, Lotyšsko, Estonsko), Finska a také části Moldávie Sovětským svazem**. Existenci této nemorální tajné dohody popíral Sovětský svaz až do roku 1989; současná Ruská federace tak činí doposud.

Pakt Ribbentrop-Molotov z 23. srpna 1939 (výňatek)

Článek I.: Obě výše uvedené smluvní strany se zavazují zdržet se jakéhokoli skutku násilí, jakékoli útočné činnosti a jakéhokoli napadení vůči druhé straně, ať už samostatně nebo ve spojení s jinými mocnostmi.

Článek II.: Pokud by se stala jedna z výše uvedených smluvních stran předmětem válečné činnosti třetí strany, druhá výše uvedená smluvní strana nebude této třetí straně žádným způsobem poskytovat podporu.

Článek IV.: Pokud by mezi výše uvedenými smluvními stranami vyvstaly rozepře či konflikt, nebudou se výše uvedené strany účastnit jakéhokoli seskupení mocností, které je přímo či nepřímo zaměřeno proti druhé straně.

- ◀ Na snímku vidíte při podpisu paktu ministra zahraničí SSSR Vjačeslava Molotova, za ním vlevo stojí německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop a vpravo Josif Vissarionovič Stalin.

▶ **Pakt Molotov-Ribbentrop (23. srpen 1939):** ▼ ▶

<https://www.stream.cz/vylety-do-minulosti/pakt-molotovribbentrop-23-srpen-1939-317247>

Fáze války

Celé období druhé světové války je možné rozdělit do několika fází:

1. fáze: 1. září 1939 (napadení Polska) – 22. červen 1941 (napadení SSSR);
2. fáze: napadení SSSR (léto 1941) – přelom let 1942/1943;
3. fáze: počátek roku 1943 – léto 1944 (otevření „druhé fronty“);
4. fáze: léto 1944 – 8. květen 1945 (konec války v Evropě);
5. fáze: 9. květen 1945 – 2. září 1945 (kapitulace Japonska – konečná porážka fašismu).

1. fáze války: od napadení Polska po napadení Sovětského svazu

Počátek války (1. září 1939)

Jako záminka k rozpoutání války proti Polsku posloužil Německu **finovaný přepad německého vysíláče v Gliwiczích** (tzv. „operace pod falešnou vlajkou“). Němečtí vojáci převlečení do polských uniforem ho provedli **31. srpna 1939** večer. Hned druhý den ráno – **1. září 1939** – ve 4 hodiny 45 minut **zaútočilo Německo bez vyhlášení války na Polsko**. Přestože se polská armáda statečně bránila, neměla proti téměř trojnásobné německé přesile šanci. Německo úspěšně naplňovalo představu **bleskové války (Blitzkrieg)**.

„... Poskytnu propagační důvod pro zahájení války. **Není důležité, zda tento důvod bude věrohodným, nebo ne. Vítěz nebude později tázán, zda mluvil pravdu. Když začneme a povedeme válku, musíme mít na mysli, že tu nemá význam právo, nýbrž vítězství...**“

(Z Hitlerovy řeči k hlavním velitelům v Obersalzburgu 22. srpna 1939)

Dne **17. září 1939** se k agresi připojil také **SSSR** a pod záminkou ochrany běloruského a ukrajinského obyvatelstva **obsadil východní část Polska**. Zábor proběhl bez většího odporu Poláků (vázanost v bojích s Němci), přesto dal Stalin následně v **roce 1940 u Katyně** zavraždit několik tisíc zajatých polských důstojníků.

Katynský masakr

Při obsazování východní části Polska zajala Rudá armáda **15 000 polských důstojníků** a přibližně dalších **10 000 příslušníků polské intelligence**. Ti byli internováni až do února roku 1940 ve věznicích na Ukrajině, v Bělorusku i Rusku. Na návrh vrchního velitele NKVD **Laurentije Beriji** byl **vypracován plán jejich likvidace**, a to za smyšlený „nepřátelský postoj vůči SSSR a komunismu jako takovému“. Příkaz k zavraždění podepsal kromě Beriji i Josif Vissarionovič Stalin (viz obr. vpravo ▶). Počátkem února 1940 byly popravy vykonány, a to na třech místech, u Katyně, Tveru a Charkova. Po vpádu Hitlera do SSSR odkryly v roce 1943 německé jednotky **u Katyně hromadný hrob s těly zavražděných polských důstojníků** (viz druhý obr.) ▶

SSSR dlouho odmítal vinu za spáchání tohoto zločinu, skutek přičítal Němcům. Až v roce 1990 Michail Gorbačov (tehdejší nejvyšší představitel Sovětského svazu) přiznal, že šlo o zločin z období stalinismu, což potvrdila i ruská Státní дума v roce 2010 a prezident Dmitrij Medveděv v roce 2011.

V současné Ruské federaci se však opět objevují hlasy zpochybňující sovětskou vinu i důkazy nalezené na místě činu (polské uniformy, dokumenty, protokoly z výslechů NKVD). V roce 2020 byla dokonce odstraněna pamětní deska obětem masakru na budově bývalé služebny NKVD v Tveru. Šíří se také dezinterpretace tvrdící, že pohřbení nejsou Poláci, ale padlí vojáci Rudé armády.

Den, kdy vedení SSSR schválilo „katynský masakr“ (5. březen 1940): ▶ 7:10
<https://www.slavne-dny.cz/episode/10005138/den-kdy-vedeni-sssr-schvalilo-katynsky-masakr-5-unor>

SOUVISLOSTI

Přepadení Polska – začátek druhé světové války

Pro podložení důvěryhodnosti **přepadení vysíláče v Gliwiczích**, provedené „pod falešnou vlajkou“, zanechala diverzní jednotka SS na místě mrtvé vězně z koncentračního tábora Dachau, převlečené do polských uniforem.

Následující den – **1. září 1939** – Německo spustilo **operaci Fall Weiss**, což byl krycí název pro **přepadení Polska**. Bylo to **jen týden po podpisu paktu Ribbentrop-Molotov**. Polská vojska čelila útoku 1 500 000 německých vojáků s 10 000 děly, 2 700 tanky a 4 000 letadly. Přepadu se účastnila i **vojska Slovenského štátu**, která měla za cíl získat zpět území kolem Oravy a Spiše (ta Polsko obsadilo v roce 1938 po Mnichovské dohodě). Dne **17. září 1939** vstoupil do konfliktu z východu **Sovětský svaz**, který nasadil do boje asi 800 000 vojáků s 4 700 tanky a 3 300 letadly. Po měsíci – **6. října 1939** – byla slabší **polská armáda poražena**.

▶ Formace střemhlavých bombardérů **Junkers Ju-87B** nad Polskem.

Druhý snímek zachycuje setkání ruských a německých vojáků východně od Brest-Litevska po obsazení Polska. ▼

Okamžiky předcházející přepadení Polska i průběh konfliktu samotného můžete sledovat v tomto videu. ▼ ▶

Den, kdy začala druhá světová válka (1. září 1939):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10003396/den-kdy-zacala-druha-svetova-valka-1-zari>

Erwin Rommel

Erwin Rommel (1891–1944), německý vojevůdce a jeden z nejlepších vojenských taktiků druhé světové války, nejmladší polní maršál nacistického Německa (od roku 1942). Bojoval již v první světové válce, už tehdy si vedl deník, který byl v roce 1937 vydán jako učebnice vojenské taktiky. Proslavil se jako velitel při tažení do Francie v roce 1940, poté velel jednotkám Afrikakorps v severní Africe, kde získal přezdívku *Pouštní liška*. V roce 1943 byl odvelen do severní Itálie, kterou bez boje obsadil, a pak do západní Francie, kde byl pověřen dozorem nad budováním Atlantického valu. Po atentátu na Adolfa Hitlera (20. července 1944) byl obviněn z účasti na spiknutí a donucen spáchat sebevraždu polknutím kapsle s kyaniidem (viz str. 96).

Erwin Rommel:

„Ten Hitler snad není normální?“

<https://plus.rozhlas.cz/erwin-rommel-ten-hitler-snad-neni-normalni-6512900>

Jasenovac – „balkánská Osvětim“

Koncentrační tábor Jasenovac byl jedním z největších na území válečné Evropy, nacházel se na území Nezávislého státu Chorvatsko. Správcovství nad táborem drželi ustašovci, velením byl po celou dobu pověřen (později uznáný válečný zločinec) brutální sadista Vjekoslav Luburić, i nacisty považovaný za patologickou osobnost. Celý tábor byl rozdělen na pět samostatných lágrů, včetně dětského. Největším byl tábor III Ciglena (jméno odvozeno od cihelny v jeho areálu), oddělený s nejtěžšími pracemi. V Jasenovaci byli internováni převážně Židé, Romové, ale i Srbové a Slovinci, často komunističtí političtí vězňové. Dozorci v táboře byli proslulí značnou krutostí, docházelo zde i k upalování vězňů zaživa v místní cihelně. Ke konci války prchající ustašovci tábor zapálili, jeho část se však dochovala. V letech 1945–1947 sloužil k internování vězňů nesouhlasících s komunistickou ideologií poválečné Jugoslávie.

Brutální sadista

„balkánské Osvětimi“:

<https://plus.rozhlas.cz/brutalni-sadista-balkanske-osvetimi-vjekoslav-luburic-vrazdeni-rikal-akt-7896303>

V září 1940 bylo už jisté, že Británie své území uhájí. V říjnu Hitler nařídil odložení operace Lvoun, musel se vzdát plánu na vylovení v Anglii. Letecká bitva o Británii byla první velkou porážkou a válečným neúspěchem Německa.

Severní Afrika

Dalším cílem fašistických mocností se stala severní Afrika. V srpnu 1940 obsadily italské jednotky britské Somálsko, část Keni a Súdánu. Na podzim 1940 se Italové pokusili o dobytí Egypta a obsazení Suezského průplavu. Britové však zahájili protiútok a vytlačili je do Libye. V této situaci zasáhl Hitler a v únoru 1941 poslal do Afriky německý expediční sbor Afrikakorps pod velením generála Erwina Rommela.

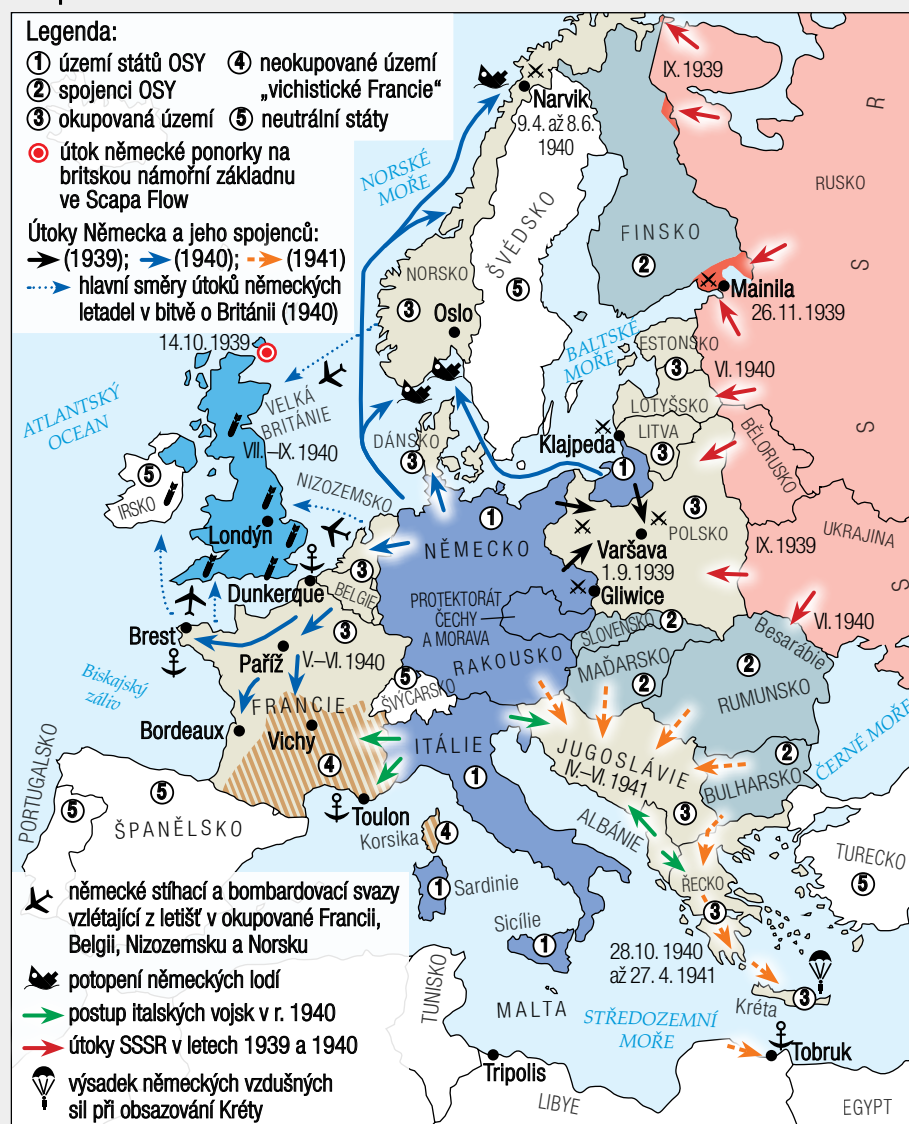
▲ Německé obrněné jednotky v severní Africe (duben 1941). Vpravo dole znak Afrikakorps používaný na pozemní technice, ta měla kamufláž barvy písku.

Řecko a Jugoslávie

Italská vojska v říjnu 1940 napadla Řecko, jejich útok však skončil fiaskem. Opět musela zasáhnout německá vojska. V dubnu 1941 byla za pomoci maďarských a bulharských jednotek obsazena Jugoslávie. Okupované území Jugoslávie bylo rozděleno na Nezávislý stát Chorvatsko, loutkový srbský stát pod německou okupací a italský protektorát v Černé Hoře.

Nezávislý stát Chorvatsko se stal spojencem Hitlera. Chorvatská fašistická organizace Ustaša založená chorvatským nacionalistou Ante Pavelićem se do dějin nechvalně zapsala svými drastickými metodami a postupy vůči vězňům příslušníkům ostatních národů a etnických menšin.

Evropa v období od 1. září 1939 do 22. června 1941

SOUVISLOSTI

Bitva u Leyte

Největší námořní bitva druhé světové války se odehrála ve dnech **23.–26. října 1944 u ostrova Leyte na Filipínách**.

Do bojů se zapojilo 370 lodí, 1 500 letadel a 200 000 námořníků. Japonsko do bojů nasadilo **největší bitevní loď**, jaké se kdy ocitly na hladině oceánů – *Jamato* a *Musaši* – obě s délkou 263 m, silným pancéřováním a děly ráže 460 mm s dostřelem až 42 km (což jim umožňovalo střelbu zpoza horizontu, aniž by byly spatřeny protivníkem). Došlo zde k prvnímu organizovanému nasazení pilotů **kamikaze** (v češtině „božský vítr“), kteří své letouny, naložené maximálním množstvím pum, naváděli na americká plavidla a sami přitom zahynuli. Cílem bylo ochránit námořní cesty dopravující ropu z jihovýchodní Asie do Japonska.

Bitva byla ze strany japonského námořnictva vedena s řadou taktických změn, ústupů a opětovných návratů k Leyte, nakonec však americké síly potopily bitevník *Musaši*, 4 letadlové lodě, další bitevní loď a torpédoborce. Lehce poškozená loď *Jamato* se stáhla se zbytkem svazu zpět k Japonským ostrovům. Na obr. vidíte japonský stříhlavý bombardér *Jokosuka D4Y3 „Judy“* při sebevražedném útoku na letadlovou loď *USS Essex* (25. říjen 1944). ▼

▶ **Den, kdy skončila největší námořní bitva (26. říjen 1944):**

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10007870/den-kdy-skoncila-bitva-u-leyte-26-rijen>

9:00 ▶

Bitva o Iwodžimu

Ve dnech **19. února – 26. března 1945** svedly americké síly vysilující **boje o ostrov Iwodžima** (ang. *Iwo Jima*). Cílem bylo obsadit letiště, jednalo se totiž o strategické místo nacházející se přibližně 1 200 km od Tokia, tedy v doletu amerických bombardérů. Rovněž japonské velení si uvědomovalo důležitost ostrova a v podstatě z něj vybudovalo pevnost, zejména pak z hory Suribači, která byla protkána více jak 18 km podzemních tunelů a jeskyní. Instalovaná děla mohla z výšky

4. fáze války: od léta 1944 do 8. května 1945

Vítězný postup Američanů v Tichomoří

V oblasti Tichomoří pokračovaly urputné boje o každý strategický bod. Japonci, jejichž armáda si uchovávala dobrou bojovou morálku, byli oslabováni národně osvobozeneckým hnutím v okupovaných oblastech Indočíny, Barmy, Číny, Korey a Filipín. **V červnu 1944 bylo Japonsko poraženo v bitvě ve Filipínském moři**, známé jako „velké střelení krocánů na Marianách“. Znamenala katastrofu pro japonské letectvo i námořnictvo, jež ztratilo tři letadlové lodě a značné množství letadel. Byla **poslední velkou bitvou letadlových lodí během války v Tichomoří**. V srpnu 1944 bylo Japonsko nuceno vyklidit **ostrov Guam**.

V **říjnu 1944** zahájila americká armáda **boje o Filipíny** (ostrovy Leyte, Luzon a Mindanao) – zdrcující **porážku utrpělo Japonsko u ostrova Leyte**, přestože do boje nasadilo sebevražedné piloty – **kamikaze**. Šlo o největší námořní bitvu druhé světové války a jednu z největších v historii. Po této bitvě **Japonsko jako námořní mocnost přestalo existovat**.

V **únoru 1945** se americká vojska vylodila na **ostrově Iwodžima**, v **dubnu** na ostrově **Okinawa** a zahájila přípravy na vylodění na japonských ostrovech. Od května začaly kobercové nálety amerických bombardérů ničit velká japonská města.

Krise fašistických mocností v Evropě

Německo prožívalo od léta 1944 těžkou krizi. Zkázou působily **plošné nálety spojeneckého letectva** na významná německá průmyslová města (např. Lübeck, Hamburk, Berlín). Výrazné oslabení mu způsobila **jednotlivá národní povstání** (v Paříži, ve Varšavě, na Slovensku, v Rumunsku a Bulharsku), opouštěly ho satelitní země, které cítily blížící se porážku. Hitler doufal, že záchranu přinesou Německu „zázračné“ tajné zbraně – např. raketové střely, tryskové letouny či atomová bomba.

Do této doby spadá **neúspěšný pokus o atentát na Hitlera**, který připravovali vysocí němečtí důstojníci v čele s **generálem Ludwigem Beckem**. Věřili, že smrt Führera jim umožní jednat se západními mocnostmi o uzavření separátního míru.

Operace Valkýra

SOUVISLOSTI

Operace Valkýra byla naplánována na **20. červenec 1944**. Hitler měl být odstraněn odpálením bomby během porady v jeho hlavním stanu ve Vlíčím doupěti (Východní Prusko). Po atentátu plánovali spiklenci obsazení významných německých měst včetně Berlína, zatčení čelních představitelů SS a NSDAP. Vlastní atentát provedli plukovník **Claus Schenk von Stauffenberg** za asistence nadporučíka **Wenera von Haeften**.

Bomba vybuchla v určený den ve 12.42 hod., ale Hitler byl jen lehce zraněn. Nálož byla slabá a navíc Hitlera ochránil masivní dubový stůl. Další okolností, která přispěla k neúspěchu atentátu, byl fakt, že kvůli pěknému počasí se porada konala místo v bunkru v letním dřevěném srubu, kde měla tlaková vlna menší ničivý účinek. Zahynuli „jen“ dva generálové, jeden plukovník a stenograf. Neúspěch akce znamenal i neúspěch chystaného převratu. Spiklenci byli donuceni spáchat sebevraždu (patřil mezi ně i maršál **Erwin Rommel**; medailon osobnosti viz str. 85), nebo je dal Hitler popravit (**Claus von Stauffenberg** a dalších asi 200 osob).

Claus von Stauffenberg

▶ **Den atentátu na Hitlera (20. červenec 1944):**

7:07 ▶

<https://www.slavne-dny.cz/episode/825416/den-atentatu-na-hitlera-20-cervenec>

ostřelovat útočící americké jednotky. Navzdory převaze Američanů výhodná poloha bránících se Japonců (kteří měli zakázáno se vzdát) zapříčinila, že dobytí ostrova se protáhlo na více než měsíc krvavých bojů s velkými ztrátami na obou stranách.

Na obr. vidíte jednu z nejznámějších fotografií z období druhé světové války – **Vztyčení vlajky na Iwodžimě** (autorem snímku z 23. února 1945 je válečný fotograf Joe Rosenthal). ▶

▶ **Den, kdy začala bitva**

o Iwodžimu (19. únor 1945): ▶ 7:28 ▶

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10005003/den-kdy-zacala-bitva-o-iwodzimu-19-unor>

ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat poměry v Protektorátu Čechy a Morava a na Slovensku
- zhodnotit úlohu protifašistického odboje v Čechách a na Moravě
- vysvětlit význam Slovenského národního povstání a Pražského povstání
- charakterizovat významné osobnosti domácího i zahraničního odboje

Osvěžte si znalosti...

Z minulých kapitol byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *Mnichovská dohoda* (viz str. 66); *klerofašistický Slovenský štát* (viz str. 68); *druhá republika* (viz str. 67);

▲ Snímek zachycující příjezd okupačních vojsk 15. března 1939 do Prahy.

Protektorát Čechy a Morava

Vyhlášení Protektorátu

Dne **15. března 1939** obsadila německá armáda Čechy a Moravu. Den nato – **16. března 1939** – byl vyhlášen *Výnos vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava*. Tím končí období druhé republiky.

Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939 (výňatek)

„Po tisíc let náležely k životnímu prostoru německého národa česko-moravské země. Násilí a nerozum vytrhly je svévolně z jejich starého historického okolí a poslze jejich zapojením do umělého útvaru Česko-Slovenska vytvořily ohnisko stálého neklidu. Od roku k roku zvětšovalo se nebezpečí, že z tohoto prostoru vyjde nové, nesmírné ohrožení evropského míru... Německá říše však nemůže v těchto pro její vlastní klid a bezpečnosti trpěti žádné trolé poruchy... Odpovídá tudíž příkazu sebezáchovy, jestliže německá říše jest rozhodnuta zasáhnout rozhodně k zajištění základů rozumného středoevropského řádu a vydání nařízení, která z toho vyplývají. Neboť dokázala už ve své tisícileté dějinné minulosti, že díky jak velikostem, tak i vlastnostem německého národa jest povolána řešiti tyto úkoly...“

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ:

1. Jaké argumenty použil Hitler, aby obhájil německé zásahy do čs. záležitostí?
2. Co myslel Hitler „tisíciletou dějinnou minulostí“ Německa?
3. Jaké vlastnosti německého národa mohl mít Hitler na mysli?

SOUVISLOSTI

Czajankova kasárna – místo prvního odporu vůči okupaci

Den před vyhlášením Protektorátu, tedy 14. března večer, nacistické jednotky vnikly na severní Moravu. Hitler nechtěl, aby tuto průmyslovou oblast obsadila polská armáda, která již od října postupně okupovala velkou část Slezska. **Během vstupu německé armády do Místku** (jedna z částí současného Frýdku-Místku) **došlo ke střetu německých jednotek s českými vojáky v Czajankových kasárnách**. Během půlhodinové přestřelky měli obránci kasáren jen dva lehce raněné, na německé straně bylo údajně 18 mrtvých a 6 těžce raněných. Naši vojáci se po čestném boji vzdali.

Boj o Czajankova kasárna: ▶

26:03

<https://youtu.be/xu1uH6z9axU>

OSOBNOST

Konstantin von Neurath

Konstantin von Neurath (1873–1956), německý nacistický politik, důstojník SS, v letech 1932–1938 ministr zahraničních věcí Německa. V březnu 1939 byl jmenován **říšským protektorem v nově vzniklém Protektorátu Čechy a Morava**. V září 1941 ho Hitler poslal na „zdravotní dovolenou“ kvůli přílišné „shovívavosti“ a neschopnosti postavit se sílícímu odboji v Protektorátu, ve funkci ho nahradil zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich a po jeho smrti Kurt Daluege. Formálně zůstal von Neurath ve funkci říšského protektora až do srpna 1943, kdy ho vystřídal Wilhelm Frick. V Norimberském procesu byl Konstantin von Neurath odsouzen k 15 letům vězení.

Německá okupační správa

Protektorátu byla ponechána pouze **formální autonomie a vlastní správa**. Prezidentem zůstal **Emil Hácha**, v čele protektorátní vlády se vystřídal čtyři představitelé: Rudolf Beran, generál Alois Eliáš, Jaroslav Krejčí a Richard Bienert. Protektorát měl také vlastní policii a četnictvo, funkční armádu však již nikoliv. Skutečnou moc v Protektorátě reprezentovala **německá okupační správa** v čele s **říšským protektorem**, představitelem Německa a přímým zástupcem Hitlera na našem území. V této funkci se rovněž vystřídal čtyři muži: **Konstantin von Neurath**,

▲ Prezident USA Franklin D. Roosevelt (sedící) při setkání s Edvardem Benešem (uprostřed). Vpravo stojí Vladimír Hurban, velvyslanec československé exilové vlády v USA (Washington, květen 1943).

OSOBNOST

Karel Janoušek

Karel Janoušek (1893–1971), letecký maršál, člen 1. a 2. odboje, armádní generál in memoriam. V první světové válce bojoval jako **legionář v Rusku**, povýšen byl do hodnosti kapitána. Za první republiky působil jako **zemský letecký velitel** pro Čechy, v roce 1936 povýšil do hodnosti **brigádního generála**. V období bitvy o Británii měl na starosti organizaci čs. jednotek v RAF. Je jediným Čechoslovákem, který **získal hodnost leteckého maršála RAF**, udělil mu ji v květnu 1945 **britský král Jiří VI.**

Po Únoru 1948 byl Karel Janoušek **ve vykonstruovaném procesu** odsouzen k **18 letům vězení**, byl degradován na vojína a ztratil veškerá vyznamenání. V roce 1950 ho **za údajný pokus o útěk** odsoudil komunistický režim **na doživotí**. Byl vězněn 12 let v několika věznicích včetně Leopoldova; v roce 1960 byl propuštěn na amnestii, kterou udělil prezident Antonín Novotný politickým vězňům. V roce 1968 se dočkal **rehabilitace**, hodnost a vyznamenání mu ale byly navraceny až v roce 1990. Roku 1991 mu byla **posmrtně udělena hodnost armádního generála**. Vyznamenán byl posmrtně i nejvyšším státním oceněním České republiky – **Řádem bílého lva I. třídy**.

Zahraniční odboj

První odchody do emigrace začaly **hned v pomnichovském období**. Do zahraničí odcházeli významní politikové (Edvard Beneš, Jan Masaryk, Jan Šrámek a další) a také židovské obyvatelstvo, které se obávalo rasové perzekuce. **Druhá vlna emigrace byla zahájena po 15. březnu 1939**. Týkala se hlavně vojáků, kteří doufali, že v exilu vytvoří zahraniční vojsko, jež přispěje v boji za obnovu československé demokracie.

Československá emigrace postupně vytvořila **tři hlavní centra**: v Polsku, Francii, USA, po porážce Polska také v Jugoslávii. Reprezentantem československého zahraničního odboje se stal osmičlenný **Československý národní výbor**, jenž byl ustaven v Paříži. Po porážce Francie byl výbor přemístěn do Londýna, kde z iniciativy Edvarda Beneše vznikla **exilová prozatímní vláda**. Předsedou vlády se stal katolický kněz **Jan Šrámek** a prezidentem opět **Edvard Beneš**. V červenci 1941 byla prozatímní vláda uznána Velkou Británií, posléze s ní v říjnu vyjádřily souhlas také USA a SSSR. Vliv československých představitelů tak byl výrazně posílen a **Londýn se stal centrem demokratického zahraničního odboje**.

Také komunisté vytvořili své zahraniční ústředí – v **Moskvě**. V jeho čele stáli **Klement Gottwald, Václav Kopecký a Jan Šverma**. Společným cílem obou center, londýnského i moskevského, **bylo osvobození českého národa a obnova samostatnosti**. Rozpory se však objevovaly v otázce forem a metod boje a také v názorech na charakter budoucího státu (**demokratický × komunistický režim**).

Mezinárodní uznání československého odboje

Uznáním prozatímní čs. exilové vlády velmocí potvrdily, že Československá republika de iure existuje dál a Protektorát Čechy a Morava je pouze okupační režim. Dne **1. ledna 1942** se Československo připojilo k **Deklaraci spojených národů ve Washingtonu** a stalo se plnoprávným členem protihitlerovské koalice. Dne **5. srpna 1942** vydala britská vláda prohlášení, že již **nepovažuje Mnichovskou dohodu za závaznou**. Koncem **září 1942** prohlásil rovněž Charles de Gaulle, hlava francouzské odbojové organizace Svobodní Francouzi, **Mnichovskou dohodu za od počátku neplatnou**.

Po předchozí dohodě se Spojenými státy i Velkou Británií se prezident Beneš rozhodl odcestovat do Moskvy. Byla zde **12. prosince 1943** uzavřena na nejvyšší úrovni **Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Sovětským svazem**. Smlouva zavazovala obě strany k vzájemné pomoci ve válce proti Německu a zakazovala samostatná mírová jednání. Počítala i s podporou v případě budoucího útoku Německa po válce. Zdůrazňovala poválečnou spolupráci, nevměšování se do vnitřních záležitostí a rozvoj hospodářských vztahů. Obě strany se také zavázaly nevstupovat do koalic namířených proti sobě. Otázka poválečných hranic zůstala záměrně otevřená. Uzavření smlouvy se stalo významným krokem k **poválečné orientaci Československa na Sovětský svaz**. Od této doby rovněž postupně **posiloval vliv komunistů** v zahraničním odboji, což se ještě výrazněji projevilo v souvislosti s postupem Rudé armády při osvobozování střední Evropy.

Československé vojenské jednotky v zahraničí

První československá zahraniční jednotka byla ustavena **koncem dubna 1939 v polském Krakově**. Až po napadení Polska v září 1939 polská vláda oficiálně uznala **Legii Čechů a Slováků**. Tato jednotka, v počtu přibližně 700–800 mužů, se pod velením podplukovníka **Ludvíka Svobody** zapojila po boku polské armády do bojů s německou armádou během invaze do Polska. Po porážce Polska byla většina legionářů internována v sovětských táborech, jen části vojska se podařilo uprchnout přes Rumunsko na Střední východ a odtud do Francie.

Na území Francie vznikla v lednu 1940 **1. československá pěší divize** (asi 11 000 mužů). Byla tvořena převážně našimi dobrovolníky. Kvůli začlenění českých zemí do Říše byli naši vojáci nejprve oficiálně odmítáni, proto vstupovali do cizinecké legie. Výjimkou byli letci, kteří byli přijímáni do francouzské armády přímo.

Po pádu Francie bylo více než 4 000 vojáků a 900 letců **evakuováno do Velké Británie**. V říjnu 1940 se v Anglii zformovala **1. čs. smíšená brigáda**, která pomáhala střežit britské ostrovy před očekávanou německou invazí. **Na obraně Anglie se významně podíleli čs. letci** vedení generálem **Karlem Janouškem**.

▲ Piloti 310. československé stíhací perutě RAF (září roku 1940, Duxford, Anglie). V pozadí britský stíhací letoun *Hawker Hurricane Mk I.*, který se díky své robustnosti osvědčil proti německým bombardérům. Proti stíhacím letounům vzletaly modernější a výkonnější stíhačky *Supermarine Spitfire*. Výše vlevo vidíte i znak 310. stíhací perutě.

Druhá fotografie zachycuje dvoumotorové bombardéry *Vickers Wellington Mk. I*. 311. čs. bombardovací perutě. Ta byla umístěna na základně East Wretham v hrabství Norfolk (východní Anglie). Snímek je pořízen v březnu roku 1941. Niže vidíte i podobu znaku 311. perutě. ▲

Ze života československých letců ve Velké Británii (1942–1943): ▸ 22:42

https://www.youtube.com/watch?v=-Ye9MD_LWAE

Českoslovenští letci v Anglii

Mezi nejvýznamnější stíhací piloty bojující ve službách královského letectva (*Royal Air Force, RAF*) proti Německu patřili Josef František, Karel Kuttelwascher, Emil Boček, Alois Vašátka, Otto Smik, František Fajtl.

Josef František

Karel Kuttelwascher

Emil Boček

Alois Vašátka

Otto Smik

Významnou roli sehráli také piloti a navigátoři 311. čs. bombardovací perutě podnikající nálety na cíle v okupované Evropě i Německu a patrolující nad vodami Atlantiku a Severního moře. Oběma perutím velel již zmíněný Karel Janoušek.

OSOBNOST

František Fajtl

František Fajtl (1912–2006), čs. stíhací pilot bojující v jednotkách RAF. Za druhé světové války bojoval ve Francii, aktivně se účastnil bitvy o Británii. Od podzimu 1943 byl velitelem 313. čs. stíhací perutě. Od roku 1944 působil v leteckých jednotkách v SSSR proti nacistickému Německu. Účastnil se Slovenského národního povstání v roce 1944. Po komunistickém převratu byl propuštěn z armády, zatčen a bez soudu 1,5 roku vězněn v táboře nucených prací na Mírově. Úplné rehabilitace se mu dostalo až po roce 1989, kdy byl povýšen do hodnosti generála. František Fajtl napsal několik autobiografických knih, některé motivy těchto literárních vzpomínek byly využity ve filmu *Tmavomodrý svět* (režie Jan Svěrák, 2001).

František Fajtl: 12:30

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/9125-frantisek-fajtl>

Postupně vznikla 310., 312. a později 313. československá stíhací perut. Významné bylo i zformování 311. československé bombardovací perutě.

Československé jednotky bojovaly také na Středním východě a v Africe. Na podzim roku 1940 se zformoval v britské Palestině Československý pěší prapor 11 – Východní, jemuž velel podplukovník Karel Klapálek. Poprvé byl prapor nasazen v květnu 1941 v Západní poušti, po bojích v Sýrii se v říjnu přesunul k obraně severoafrické pevnosti Tobruk v Libyi.

Po skončení bojů v severní Africe v květnu 1943 se čs. vojáci přemístili do Velké Británie a v září 1943 se stali součástí Čs. samostatné obrněné brigády, již velel generál Alois Liška. Od října 1944 až do konce války jednotka obléhala přístav Dunkerque v severní Francii.

Jakmile byla 27. září 1941 v Moskvě exilovou vládou podepsána *Dohoda o formování československé vojenské jednotky v SSSR*, vznikl 1. čs. samostatný prapor. Hlavním organizátorem byl plukovník Heliodor Píka. Pod velením podplukovníka Ludvíka Svobody byl zahájen výcvik v Buzuluku. V březnu 1943 bojovali čs. vojáci praporu u Sokolova (viz str. 110). V létě 1943 se prapor rozšířil na 1. čs. samostatnou brigádu a podílel se na osvobození Kyjeva. Na počátku roku 1944 zasáhla jednotka do krvavých bojů o Rudlu a Bílou Cerekev. Na jaře 1944 se brigáda rozrostla na 1. československý armádní sbor, do jehož čela byl jmenován generál Jan Kratochvíl. Od září 1944 měl sbor více než 16 000 mužů, kteří se významně podíleli na osvobození území Československa.

Karel Klapálek

Alois Liška

Heliodor Píka

Ludvík Svoboda

Protektorát Čechy a Morava za heydrichiády (září 1941 – červenec 1942)

Po napadení SSSR Německem došlo v Protektorátu k **aktivizaci odboje**. Množily se stávky a sabotáže. Jednotlivé odbojové složky zahájily užší spolupráci (II. ilegální výbor KSČ, založený na jaře 1941, se sblížil s Ústředním vedením odboje domácího). V létě 1941 společně vytvořily **Ústřední národní revoluční výbor Československa (ÚNRVČ)**.

První heydrichiáda

Na narůstající aktivity českého odboje zareagovalo vedení Německa odesláním stávajícího říšského protektora Konstantina von Neuratha na zdravotní dovolenou a místo něj byl do Prahy vyslán ve funkci **zastupujícího říšského protektora Reinhard Heydrich**. Měl pověst tvrdého a nekompromisního muže. Do Prahy přijel koncem září 1941. Jeho úkolem bylo paralyzovat český odboj. Začal uplatňovat **politiku „cukru a biče“** – drobné zlepšení pracovních a životních podmínek lidí provázely brutální zásahy vůči vlastencům.

Hned po příjezdu vyhlásil Heydrich **první stanné právo** (září 1941–leden 1942) a nechal **zatknout předsedu protektorátní vlády Aloise Eliáše**. Rozběhl se kolotoč **zatýkání, poprav a transportů do koncentračních táborů**. Všude panoval strach, odboj byl utlumen. Toto období se označuje jako **první heydrichiáda**.

V této pro náš národ tak obtížné situaci se londýnské exilové centrum rozhodlo obnovit domácí odbojovou aktivitu. Do českých zemí (částečně i na Slovensko) byly vysazovány **desanty (paravýsadky)** z Velké Británie a SSSR. Zaměřovaly se především na **zpravodajskou činnost** a měly provádět **sabotážní akce**.

Operace Anthropoid

Operace Anthropoid byl krycí název pro parašutistický výsadek vyslaný na území Protektorátu z Velké Británie. Jeho členy byli vojáci čs. exilové armády **Jan Kubiš** a **Jozef Gabčík**. Cílem operace byla **likvidace zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha**, jejíž přípravou byl pověřen zpravodajský důstojník **František Moravec**. Měla ukázat světu, že Čechoslováci se s německou okupací nesmíří a budou usilovat jako ostatní Spojenci o úplnou porážku fašismu.

Dne **27. května 1942 v 10.30** zaútočili Gabčík s Kubišem na vozidlo zastupujícího říšského protektora projíždějící ostrou zatáčkou v Praze-Libni při cestě z Panenských Březan do kanceláře na Pražský hrad. V rozporu s nařízeními nebyl Heydrichův kabriolet Mercedes opancérován a jel bez vojenského doprovodu. V rozhodujícím okamžiku útoku ale Gabčíkův samopal *Sten MK II* selhal, proto musel Kubiš použít speciálně upravený protitankový granát, který zasáhl zadní část karoserie. **Heydrich byl zraněn střepinami z vybuchlé bomby, a přestože byl okamžitě operován, upadl do kómatu a 4. června 1942 ráno zemřel.**

Podrobnosti z průběhu atentátu

SOUVISLOSTI

▲ Zatáčka křižovatky v Holešovičkách (Praha-Liběň) a výbuchem zničený Heydrichův automobil.

Jozef Gabčík a Jan Kubiš

▲ Gabčíkův *stengun* měl v okamžiku střelby zaseknutý náboj v hlavni. Byla to nově vyvinutá, ještě nespolehlivá zbraň (z roku 1940). Zajímavé je podle historiků také odchýlení se od plánu – nejdříve měl být hozen granát a teprve pak měl přijít na řadu samopal...

Den atentátu na Heydricha (27. květen 1942): ▾ ▸

<https://www.slavne-dny.cz/episode/587227/den-atentatu-na-heydricha-27-kveten>

6:34

OSOBNOST

Reinhard Heydrich

Reinhard Heydrich (1904–1942), vysoký důstojník SS a blízký spolupracovník Heinricha Himmlera. Heydrich **zastával post generála policie, šéfa Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) a Bezpečnostní služby (SD)**.

Byl antisemita, stál u zrodu myšlenky holocaustu – předsedal konferenci ve Wannsee v lednu 1942, kde byla schválena **koncepte „konečného řešení židovské otázky“**. Reinhard Heydrich prosazoval také **„konečné řešení české otázky“**, na rozdíl od židovského obyvatelstva nebylo cílem Čechy vyhladit, ale germanizovat a přesídlit. Coby **zastupující říšský protektor** se usadil se svou rodinou na zámku v Panenských Březanech, asi 20 km od Prahy. Jedna z cest z Břežan se mu stala osudnou...

OSOBNOST

František Moravec

František Moravec (1895–1966), čs. legionář, důstojník čs. armády, **velitel zpravodajského oddělení**.

V březnu 1939, krátce před německou okupací ČSR, odletěl do Velké Británie, kde **řídil čs. exilovou zpravodajskou službu**. Podílel se na přípravě úspěšné **operace Anthropoid**. **V roce 1944 byl povýšen na brigádního generála**. Po válce, v létě 1945, byl obviněn ze zanedbání služebních povinností – v období obsazování ČSR německou armádou údajně nezničil důležitý zpravodajský materiál. Vina mu však nebyla prokázána. Až v roce 1947 byl jmenován velitelem divize v Mladé Boleslavi. Po únoru 1948 odešel do exilu v USA, zemřel v roce 1966 ve Washingtonu, kde pracoval pro americkou vládu. Od roku 1999 nese jeho jméno 601. skupina speciálních sil Armády České republiky. Dne 26. dubna 2022 byly ostatky Františka Moravce převezeny z Washingtonu do jeho rodiště v Čáslavi. Urna byla podle jeho přání uložena na zdejších hřbitově.

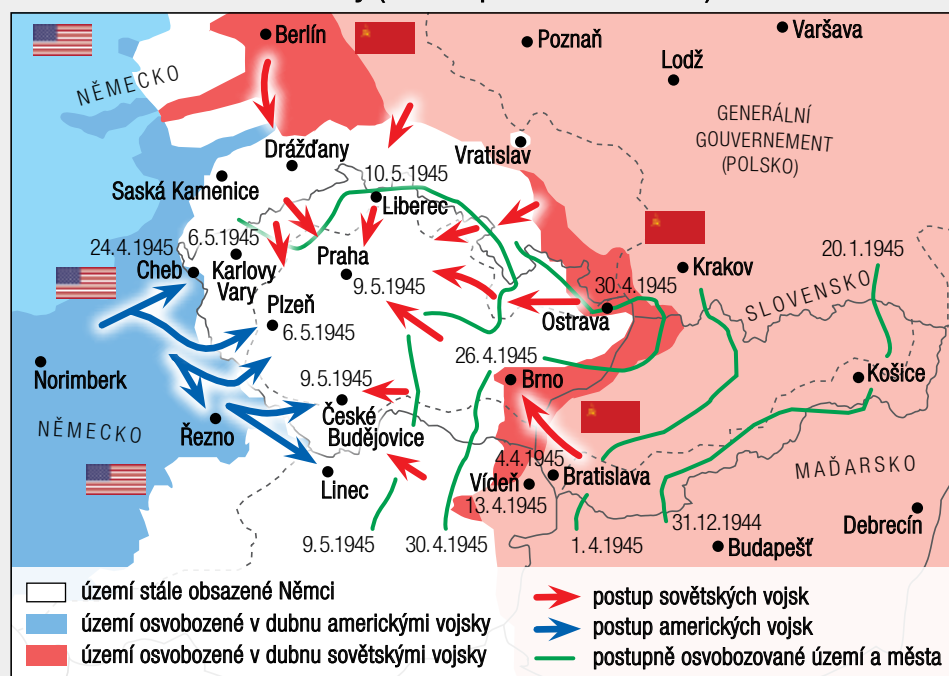
Osvobozování českých zemí

Osvobozování Československa probíhalo postupně. Americké a sovětské velení se dohodlo na **stanovení demarkační čáry Linec–České Budějovice – Plzeň–Karlovy Vary–Saská Kamenice**. Na této linii se měla zastavit americká vojska. Bylo jasné, že kdo území obsadí, bude na něm mít **rozhodující politický vliv**. V zájmu Stalina bylo **určovat poválečné směřování Československa** tak, aby vyhovovalo jeho představám a osvobozené území aby se dostalo do politického područí SSSR. Američané s požadavky Sovětů souhlasili, protože jejich hlavní strategický zájem byl v Pacifiku, kde jim SSSR měl pomoci v bojích proti Japoncům.

Osvobozování ČSR si vyžádalo velké ztráty na životech. Zvláště **těžké střety se odehrály u Liptovského Mikuláše, v bratislavsko-brněnské a také ostravské operaci**.

Kromě **sovětské armády** se na osvobozování naší republiky z východu významnou měrou podílely také **rumunské a polské jednotky**. Do konce dubna 1945 bylo osvobozeno téměř celé Slovensko.

Osvobozování Čech a Moravy (situace po 1. květnu 1945)

Dne **18. dubna 1945** pronikly do západních Čech jednotky **3. americké armády** pod velením generála **George S. Pattona**. Po obsazení Chebu a Aše bránili Američané horské pásmo Českého lesa a Šumavy. Podle dohody se Sověty postoupili v jižních a západních Čechách jen **na dohodnutou linii, kde se 7. května zastavili**.

Také domácí odboj chystal závěrečná povstání. Ta vypukla v některých českých a moravských městech počátkem května (1. května v Přerově). Impulsem se stala zpráva o Hitlerově smrti. Na řadě míst na území Protektorátu ještě počátkem května okupační německá správa za projevy odporu brutálně trestala – příkladem může být **vypálení moravské obce Javoříčko**.

Javoříčko

Javoříčko je malá obec poblíž Litovle na střední Moravě. Stejně jako Lidice a Ležáky i Javoříčko postihl krutý osud – **5. května 1945** v něm členové prepadového oddílu SS (sídlící na nedalekém hradu Bouzov) zastřelili **38 mužů starších 15 let** a obec vypálili. Pohnutky tohoto činu nejsou vyjasněny, patrně se jednalo o **odplatu za spolupráci obyvatel obce s partyzánským oddílem Jermak**.

Masakr v Javoříčku (květen 1945): ▶ ▶ 6:10
<https://www.stream.cz/krvava-leta/masakr-v-javoricku-v-kvetnu-1945-naciste-zavrazdili-38-muzu-a-obec-vypalili-64155047>

SOUVISLOSTI

Demarkační čára (květen 1945)

OSOBNOST

George
Smith
Patton

George S. Patton (1885–1945), jeden z **nejvýznamnějších amerických generálů** 2. světové války, známý svými bleskovými tankovými operacemi a odvážným stylem velení. Patton výrazně přispěl k úspěchu spojeneckých sil v severní Africe během **Operace Torch** a následně velel 7. armádě při **invazi na Sicílii**. Na západní frontě **převzal 1. srpna 1944 velení 3. armády**, která se pod jeho vedením **po vylodění v Normandii** probíla Francií až do Německa. Jeho jednotky sehrály klíčovou roli při **zastavení německé ofenzívy v Ardenách** a **osvobodily západní Čechy**, včetně Plzně. Do Prahy se však kvůli dohodám mezi Spojenci nedostaly. V červenci 1945 navštívil G. S. Patton Prahu, kde ho prezident **Edvard Beneš** vyznamenal **Řádem bílého lva**. Generál Patton zemřel krátce nato, 21. prosince 1945, po těžké autonehodě v Německu.

Ilustrační obrázek zachycuje atmosféru přijetí, s jakou se američtí vojáci setkávali ve městech a obcích západních Čech. Vložený znak patří označení 16. obrněné divize, která byla součástí 3. americké armády a podílela se na osvobozování našeho území. ▶

Z Omahy do Plzně: ▶ ▶

<http://www.vhu.cz/z-omahy-do-plzne/>

29:33

SOUVISLOSTI

Česká národní rada

Česká národní rada (ČNR) byla ilegální levicově orientovaný odbojový orgán s působností na území Protektorátu Čechy a Morava od února 1945. Sdružovala domácí odbojové organizace (**Rada tří, IV. ilegální výbor KSČ, Ústřední rada odborů**) a působila jako jejich mluvčí ve vztahu k zahraničnímu odboji. Předsedou ČNR byl univerzitní profesor a literární historik **Albert Pražák**.

A. Pražák

Vedení ČNR se s dalšími povstaleckými strukturami zasloužilo o **dojednání kapitulace německých sil v Praze**.

Za umožnění volného odchodu Němců do amerického zajetí a také za jednání s Ruskou osvobozenou armádou podílející se na osvobozování Prahy (podrobněji viz str. 119) byla ČNR již 11. května 1945 kritizována sovětským politbyrem. Po komunistickém převratu v Československu v roce 1948 bylo Albertu Pražákovi zakázáno působit na univerzitě, předseda vojenské komise ČNR **Jaromír Nechanský** byl ve vykonstruovaném procesu v roce 1950 odsouzen za velezradu k trestu smrti.

Pražské povstání

Pražské povstání vypuklo živelně **5. května 1945**. Jeho vedení se ujala **Česká národní rada (ČNR)** v čele s **Albertem Pražákem**. Za přispění protektorátního četnictva a policie **ovládli povstalci budovu Českého rozhlasu**, odkud vysílali výzvy o pomoc k Pražanům.

Boje o Český rozhlas (5.–9. květen 1945)

SOUVISLOSTI

Krátce po poledni 5. května 1945 vysílal Český rozhlas v Praze zprávu o převzetí moci do rukou českých úřadů:

„Lide český! Česká národní rada jako představitelka revolučního hnutí českého lidu a jako zmocněnec vlády v Košicích, ujímá se dnešním dnem moci vládní a výkonné na území Čech, Moravy a Slezska. Pod úder hrdinných spojeneckých armád a pod úder aktivního odporu českého lidu zanikl tzv. „Protektorát Čechy a Morava“, který nám byl Němci vnucen a tím zanikla veškerá správní moc vykonávaná protektorátní vládou a německými úřady.“

▲ Boje v ulicích poblíž budovy Českého rozhlasu a první padlí...

Chvíli nato se vysílání rozhlasu změnilo ve výzvu k boji proti okupantům:

„Voláme českou policii, české četnictvo, vládní vojsko, každého dobrého Čecha na pomoc českému rozhlasu! Esesáci nás chtějí vyvraždit! Přijďte ihned!“

Kolem budovy Českého rozhlasu ve Vinohradské ulici se rozhořely boje. Němci nasadili těžké zbraně, puma zničila vstupní halu budovy, přilehlé místnosti i vysílací techniku. Ještě též den se však ozvaly pokyny českým povstalcům z provizorního studia v budově Husova sboru.

Urputné boje v Praze trvaly čtyři dny. Podle historiků jen na barikádách padlo 1 500, celkově pak 3 000 obránců. Boje skončily 9. května 1945. Téhož dne večer bylo slavnostně obnoveno vysílání nyní už Československého rozhlasu.

Hrdinové z barikád: Na pomoc rozhlasu (archiv Čs. rozhlasu): ▶ <https://dvojka.rozhlas.cz/hrdinove-z-barikad-na-pomoc-rozhlasu-7460546>

26:59

▲ Pražané stavějící v ulicích barikády (6. květen 1945).

▲ Odstraňování německých nápisů z obchodů a ulic (4. květen 1945).

V noci z 5. na 6. května 1945 postavili obyvatelé Prahy na **1 600 barikád**. Pražané posílili nadšenci z okolních měst a obcí začali likvidovat okupační správu a vyhlášovali obnovení republiky. Jejich boj zásadně napomohl k osvobození Prahy.

Okupanti byli vývojem zaskočeni, pokoušeli se všemožnými způsoby zvrátit stávající situaci. Vraždili civilní obyvatelstvo, vyjednáváním se pokoušeli získat čas k tomu, aby se se připravili k rozhodujícímu útoku. Za této situace závisel úspěch Pražského povstání na podpoře Spojenců. Sovětská armáda odmítla návrh generála Eisenhowera na postup amerických jednotek k západním břehům Labe a Vltavy a sama zahájila předem připravovanou pražskou operaci. Cílem obchvatného manévru, zahájeného 6. května 1945, bylo osvobození Prahy a zajetí německého **seskupení Schörnerovy armády Střed**. Kromě sovětských, rumunských a československých vojáků se akce zúčastnila i 2. polská armáda se 70 000 vojáků.

Německá armáda na našem území v květnu 1945

SOUVISLOSTI

Posledním místem, kde se po pádu Berlína nacházela **velmi početná ustupující německá armáda**, byly Čechy a Morava. Praha čelila ve dnech povstání místní patnáctitisícové německé posádce posílené oddílem SS. K hlavnímu městu se **6. května** blížila **armáda polního maršála Schörnera s 900 000 vojáků, kteří se snažili probít na Západ do amerického zajetí**. K tomu Schörner potřeboval využít infrastrukturu Prahy (zejména její železniční uzel) i silnice jejího okolí. V nedalekém Žatci, ale také v Praze-Ruzyni nebo vzdálenějším Hradci Králové **měla Luftwaffe stále funkční letiště s řadou provozuschopných letounů** včetně proudových *Messerschmittů Me-262 Schwalbe*. Praha byla ostřelována těžkým dělostřelectvem a bombardována německými letadly, zasažena byla i budova Českého rozhlasu. Vzhledem k omezenému množství paliva, náhradních dílů a kvůli útokům **Ruské osvobozené armády** (pod vedením **generála Vlasova**, více viz str. 119) na ruzyňské letiště německé letectvo nedokázalo výrazněji zasáhnout proti bojující Praze.

Ferdinand Schörner

Situace v Praze byla velmi obtížná, její obránci postrádali těžkou bojovou techniku. Účinnou pomoc poskytly povstalcům oddíly **Ruské osvobozené armády (ROA)** ruského generála **Andreje Andrejeviče Vlasova**, tzv. vlasovci.

Ruská osvobozená armáda (ROA, vlasovci)

SOUVISLOSTI

Príslušníci **vlasovců** byli bývalí váleční sovětští zajatci, kteří bojovali na straně Německa proti ruskému bolševismu. Pomocí Praze si chtěli zajistit azyl na Západě. Samotný **Andrej Vlasov** byl proti zapojení do bojů v Praze, jeden z jeho velitelů generálmajor **Sergej Buňačenko** však pomoc Pražskému povstání nakonec prosadil. Vlasovci disponovali lidskou silou i těžkou výzbrojí a hned v počátcích povstání pomohli potlačit jednotky SS na pražské Pankráci, v Chuchli a na Smíchově, ostřelováním blokovali německá letadla na ruzyňském letišti. Komunističtí členové České národní rady však nesouhlasili s jejich dalším zapojením do bojů. **8. května v ranních hodinách začaly jednotky ROA z Prahy ustupovat** směrem k americkým pozicím na demarkační čáře. Většina z nich byla zajata sovětskou armádou či byla Sovětům předána americkou stranou. Přes zapojení do Pražského povstání jim nebylo spojení s Hitlerem prominuto, v SSSR byli považováni za zrádce. **Velitelé včetně Andreje Vlasova a Sergeje Buňačenko byli po válce odsouzeni za velezradu a popraveni, řadoví vojáci ROA skončili v sovětských gulazích.**

▲ Vlasovci v ulicích Prahy, vpravo je znak Ruské osvobozené armády.

Vlasovci – armáda, která pomohla zachránit Prahu: ▶ 5:43
<https://www.stream.cz/krvava-leta/vlasovci-ruska-osvobozena-armada-ktera-pomohla-zachranit-prahu-303727>

OSOBNOST

Andrej Andrejevič Vlasov

Andrej A. Vlasov (1901–1946), sovětský generál. Vyznamenal se v bitvě o Moskvu, a proto byl jako **zástupce velitele Volchovského frontu pověřen úkolem vymanit Leningrad z obklíčení**. Místo protiútku musel Vlasov čelit německé přesile a obklíčení. Bezvýhodnou situaci se rozhodl řešit ústupem přes rozmrzající bažiny, ve kterých utonula většina vojáků jeho armády. Sám Vlasov byl zajat. V zajetí začal **spolupracovat s oddělením nacistické propagandy** v Berlíně a založil protibolševickou **Ruskou osvobozenou armádu (ROA)**. Na začátku května 1945 dostal Vlasov z německé strany nabídku k odletu do Španělska, tu však odmítl. Dne 9. května 1945 při ústupu z Prahy mu útěk nabídlí Američané, znovu však odmítl. Byl vydán Sovětům, **v Moskvě odsouzen za vlastizradu** a 1. srpna 1946 popraven.

OSOBNOST

Karel Kutlvašr

Dne **8. května** zahájili Němci v Praze dosud nejtěžší ofenzivu, obránci Prahy byli již vyčerpaní. Zástupci České národní rady společně s velením pražských povstaleckých sil, v jehož čele stál generál **Karel Kutlvašr**, dojednali **8. května v 10.45 hodin** s velitelem wehrmachtu v Protektorátu generálem Rudolfem Toussaintem **dohodu o kapitulaci** – Němcům byl po složení těžkých zbraní umožněn volný odchod z Prahy na Západ. Protokol nerespektovali jen příslušníci SS.

Poslední boje vzplály ještě **9. května ráno**, kdy do pražské metropole přijely 3. gardová tanková armáda **Pavla Semjonoviče Rybalka** a 4. gardová tanková armáda **Dmitrije Daniloviče Leljušenka**. **Praha byla osvobozena.**

Dne **10. května** přiletěla do Prahy z Košic československá vláda, která převzala od České národní rady moc v zemi.

K **poslednímu střetnutí mezi sovětskými a německými vojsky v Evropě** došlo v noci z **11. na 12. května 1945 u Slivic** poblíž Milína na Příbramsku.

Jednotky sovětské armády v Praze

SOUVISLOSTI

Zřejmě **první jednotkou Rudé armády**, která vjela do pražských ulic, byla **63. gardová tanková brigáda** a má se za to (byť to již zpětně nelze ověřit), že prvním tankem v Praze byl střední tank **T-34/85 s věžovým číslem 1-24** (na obrázku vpravo). Jeho posádce velel **Ivan Grigorijevič Gončarenko**, který se zapojil do bojů již od začátku války. Osudným se mu stal **střet s německými stíhači tanků typu Hetzer na Klárově** u Mánesova mostu – střela jednoho z nich sklouzla po věži tanku a odrazila se do zdi blízkého domu. Patrně odmrštěné střepiny zasáhly Gončarenka, který otevřeným poklopem věže tanku obhlížel situaci, do hlavy, a usmrtily jej. Tank č. 24 následovaly další. Byla to opět **T-34ka s označením 1-23**, která patrně jako první vjela na Staroměstské náměstí. Číslo „23“ souvisí s **fiktivním označením tanku**, který byl 29. července 1945 umístěn na podstavec památníku na Smíchově – jednalo se o projev vděku naší země Rudé armádě. Byl to však jiný typ, těžký tank **IS-2**, který se přímého osvobodování Prahy neúčastnil.

▲ Gončarenkův tank č. 24 (pražský Klárov, 9. květen roku 1945)

Den, kdy skončilo Pražské povstání (9. květen 1945): ▶ 5:05
<https://www.slavne-dny.cz/episode/582834/den-kdy-skoncilo-prazske-povstani-9-kveten>

Lži o pražském povstání se vrací: ▶

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-pravda-o-boji-krveproliti-a-rude-osvoboditelce-prazskem-povstani-275443>

11:13

Náměty pro zapálené historiky

Námět 1

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA
V UDÁLOSTECH

★ TIP: Výuková hra *Train to Sachsenhausen (Vlak do Sachsenhausenu)*

Train To Sachsenhausen (Vlak do Sachsenhausenu) je česká výuková videohra. Zabývá se situací v Protektorátu Čechy a Morava v listopadu roku 1939, uzavřením vysokých škol a následnými represemi, které okupační správa zavedla vůči studentům a obyvatelstvu.

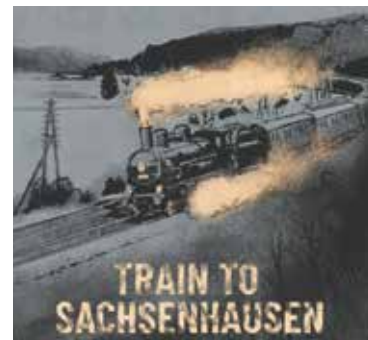
Podstata hry: Hráč v roli studenta má možnost na základě svých rozhodnutí ovlivňovat průběh děje hry i její konec.

Doprovodný materiál a metodika: Součástí hry je i virtuální muzeum obsahující dobové snímky, dokumenty a vzpomínky pamětníků. Pro vyučující je k dispozici i metodika použití hry na školách.

Hra vznikla ve spolupráci studia **Charles Games** a obecně prospěšné společnosti **Živá paměť**, vydána byla v roce 2022. Je k dispozici zdarma, a to k instalaci na počítači (operační systém Windows) a také ve verzích pro mobilní zařízení (OS Android a iOS).

Train to Sachsenhausen: <https://traintosachsenhausen.com/> ▶

Zdroj obr: Traintosachsenhausen.com

Námět 2

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA
V UDÁLOSTECH

Projevy nespokojenosti obyvatel Protektorátu s nacistickou správou

Poslechněte si interview s historikem Martinem Jindrou o projevech nespokojenosti Čechů s nacistickou nadvládou a zkuste zodpovědět následující otázky.

Úkoly:

1. Jaké formy nesouhlasu s německou okupací se objevují v Protektorátu Čechy a Morava?
2. Co se podařilo zjistit ze zdravotnické dokumentace Jana Opletala?
3. Jaký mohl být důvod k tomu, že Václavu Sedláčkovi, který se stal první obětí protinacistické demonstrace z 28. října 1939, byla věnována daleko menší pozornost než Janu Opletalovi?
4. Na jakém místě byla umístěna pamětní deska, která připomíná oběť V. Sedláčka a J. Opletala?

Jan Opletal nebyl první obětí demonstrací z října 1939. Proč se o Václavu Sedláčkovi příliš nemluví?

<https://plus.rozhlas.cz/jan-opletal-nebyl-prvni-obeti-demonstraci-z-rijna-1939-proc-se-o-vaclavu-8111154>

25:37 ▶

Námět 3

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA
A OSOBNOSTI

Naši piloti v řadách RAF

Příspěvek poutavou formou s použitím komiksové animace přibližuje na základě osobního příběhu nočního stíhače – českého pilota RAF Karla Kuttelwaschera – situaci válečných pilotů z druhé světové války.

Úkol:

- Zkuste se inspirovat videem a zpracujte příběh některého dalšího válečného pilota do komiksové podoby či prezentace.

Noční žnec Karel Kuttelwascher:

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/9129-nocni-sekac-karel-kuttelwascher?vsrsc=predmet&vsrscid=dejepis%7Estredni-skola> ▶

10:04 ▶

▲ Jedním z letounů, které Karel Kuttelwascher (zvaný „Kut“) pilotoval, byl *Hawker Hurricane Mk.IIC* kódového značení JX-E. Byl kamuflován na všech plochách černou barvou a na pravé straně motorového krytu nesl emblém **Night Reaper** (Noční žnec).

Námět 4

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA
V UMĚNÍ, FILMU

★ TIP: Film *Smrt si říká Engelchen*

(1963, režie: Ján Kadár a Elmar Klos; podle stejnojmenné knihy spisovatele Ladislava Mňačka)

Válečné drama *Smrt si říká Engelchen* přináší psychologický vhled do vzpomínek zraněného partyzána. Ten si na nemocničním lůžku v horečkách vybavuje okamžiky bojů v horách, které se mu mísí s pocitem viny za to, že trestný oddíl SS zlikvidoval dvě horské osady za poskytování pomoci jeho oddílu. Vysoce hodnocený snímek je možno celý zhlédnout na Youtube, na kanálu **Filmová klasika**: ▶

Smrt si říká Engelchen: <https://youtu.be/Po7XFiz7xnE>

2:09:34 ▶

Ohniska napětí mezi Východem a Západem v letech 1947–1962

Korejská válka (1950–1953)

Ohniskem střetu mezi USA a SSSR se stal Korejský poloostrov. Korea, kterou do konce druhé světové války celou okupovali Japonci, byla osvobozena sovětskými i americkými vojsky.

Korejský poloostrov byl rozdělen **38. rovnoběžkou**. Na severu vznikla v září 1948 **Korejská lidově demokratická republika (KLDR, Severní Korea)** s autoritářským režimem sovětského typu, v jejímž čele stál **Kim Ir-Sen** – nejprve jako předseda vlády (1948–1972), později jako prezident (1972–1994). Na jihu byla roku 1948 vyhlášena **Korejská republika (Jižní Korea)** vedená prezidentem **Li Syn Manem** (1948–1960), spolupracujícím s USA.

V červnu 1950 překročila severokorejská armáda 38. rovnoběžku. Cílem útoku, který podporovaly Sovětský svaz a Čína, bylo **sjednocení celé Koreje pod vládou komunistů**. V krátké době byl obsazen jih země. Rada bezpečnosti OSN však na svém zasedání označila KLDR za agresora a vyslala do války jednotky OSN, z nichž 90 % tvořili američtí vojáci.

Li Syn Man (1948)

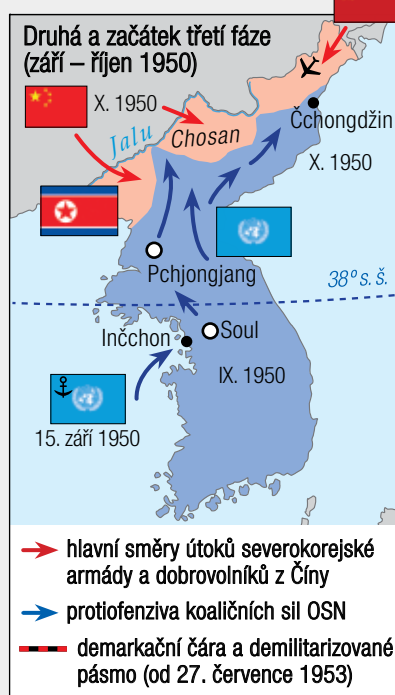

OSOBNOST

Kim Ir-sen

Kim Ir-sen (1912–1994), politický vůdce, předseda vlády a prezident KLDR. Byl přesvědčeným komunistou, za druhé světové války pobýval v exilu v SSSR. Po vzniku KLDR (1948) vybudoval v zemi **totalitní komunistický režim** podle stalinského vzoru, založený na **absolutní soběstačnosti** – ideologie **čučche**. Kim Ir-sen byl a je mýtizován, vytvořil se **kult jeho osobnosti**, který přetrvává dodnes – byl jmenován věčným prezidentem Severní Koreje. Svá poslední léta dožíval Kim Ir-sen v atomovém krytu, protože se obával o své bezpečí. Jeho tělo je uloženo v mauzoleu.

Korejská válka (1950–1953)

Ve druhé fázi války (září a říjen 1950) byla armáda Severní Koreje nucena **ustoupit na sever**. Vojska OSN vstoupila do Soulu, překročila 38. rovnoběžku na území KLDR a blížila se k čínským hranicím.

Třetí fáze války začala v říjnu 1950. Jakmile se vojska OSN přiblížila k řece Jalu a hranicím s Čínou, zapojilo se do bojů po boku Severní Koreje 500 000 dobrovolníků Čínské lidové osvobozené armády. Ve skutečnosti bylo vojáků pravidelné čínské armády mnohem víc. Bojů se účastnili také sovětsí poradcí a piloti stíhacích letounů MiG-15, ale i jednotky ostatních států východního bloku včetně Československa (většinou v roli zdravotníků). **Severokorejci zahájili úspěšnou protiofenzívu** a vojska OSN se počátkem roku 1951 stáhla na jih za hranice Severní Koreje. Dne **4. ledna 1951 opět padl Soul** do rukou severokorejských a čínských vojsk. Situace začala být pro vojska OSN podruhé kritická.

Čtvrtý obrat v konfliktu přišel záhy. Za pomoci těžkého dělostřelectva a leteckých sil se OSN podařilo **15. března 1951 opět osvobodit Soul** a za další týden se **fronta ustálila na původní hranici na 38. rovnoběžce**. V zákopových pozicích zde byli vojáci uvězněni až do června 1953.

▲ Pouliční boje v jihokorejském Soulu (září 1950).

Den, kdy Severní Korea dobyla Soul (28. červen 1950): ▼ ▲ 8:26
<https://www.slavne-dny.cz/episode/10006135/den-kdy-severni-korea-dobyla-soul-28-cerven>

Karibská krize (1962)

Sovětský svaz slíbil Kubě pomoc – **vybudovat na ostrově sovětskou vojenskou základnu**. Moskva s Havanou uzavřely sovětsko-kubánskou vojenskou smlouvu.

Dne **14. října 1962** předložila CIA americkému prezidentu J. F. Kennedymu důkaz, že **Sověti budují na Kubě základny pro rakety krátkého a středního doletu**. USA se cítily přímo ohroženy a reagovaly vyhlášením **námořní blokády Kubu**. Moskva to označila za vměšování se do cizích záležitostí a za ohrožení světového míru. **Karibská krize** se stupňovala. Na území Kubu probíhala kompletace dovezených raketových systémů a Severní Amerika se začala připravovat na válku. Celý svět se ocitl na pokraji jaderného konfliktu.

Když **27. října 1962** Sověti sestřelili nad Kubou americký špiónážní letoun *Lockheed U-2*, situace se vyhrotila. Prezident USA **John Fitzgerald Kennedy** napsal svému sovětskému protějšku **Nikitu Sergejeviči Chruščovovi ultimativní dopis**, požadoval **stažení sovětských raket z Kubu do 48 hodin**. Chruščov odpověděl hned druhý den a jeho odpověď znamenala úlevu pro celý svět. Chruščov souhlasil se stažením zbraní z Kubu, ale požadoval stažení amerických raket z Itálie a Turecka. **Mezi oběma stranami došlo k dohodě**. Zároveň USA slíbily, že Kubu vojensky nenapadnou, a odvolaly námořní blokádu. **Hrozba jaderné války byla zažehnána**. Významným důsledkem této krize bylo **v srpnu 1963 zavedení horké dálkopisné linky mezi Bílým domem a Kremlem**. Má sloužit jako pojistka k zažehnání případného nedorozumění.

▲ Sovětské rakety středního doletu SS-5. Navrženy byly jako nosiče jaderných hlavic.

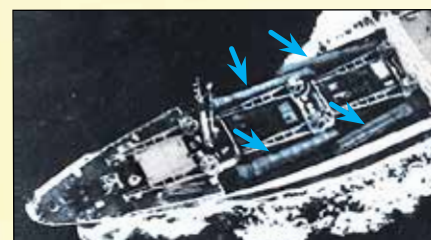

▲ Plakát přátelství mezi Kubou a Sovětským svazem zobrazující Fidela Castra a Nikitu Chruščova: „Ať žije věčné, nezničitelné přátelství a spolupráce mezi sovětským a kubánským národem!“

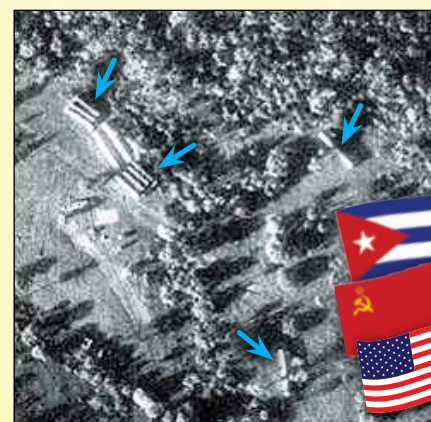
SOUVISLOSTI

Eskalace karibská krize

V roce 1962 se Sovětský svaz rozhodl umístit na Kubě rakety středního doletu s jadernými hlavicemi. **Operace Anadyr** (jak ji Moskva nazvala) měla být politiko-vojenskou odpovědí na rozmístění amerických raket v Turecku. Americká administrativa získala po 12. červenci 1962 snímky sovětských plavidel, která **převážela podezřelý náklad**. Zpravodajské služby přepravované objekty jednoznačně identifikovaly jako **transportéry a nosiče jaderných hlavic**.

Americké výzvědní služby situaci podcenily. Podle říjnových snímků se na území Kubu nosiče a infrastruktura jaderných zbraní již nacházely.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o střely s doletem 2 000 až 5 000 km, byla v přímém ohrožení většina USA a část Kanady. Monitorovaná sovětská plavidla se na hranici kontrolovaného území sice obrátila, na území Kubu však nadále probíhala kompletace a zprovoznování již dovezené výzbroje.

Horká linka mezi Moskvou a Washingtonem

SOUVISLOSTI

První zpráva byla odeslána **5. června 1967 z Moskvy**. Sověti se dotazovali, zda jsou Američané zapojeni do šestidenní války mezi Izraelem a jeho arabskými sousedy. Poté došlo k výměně několika zpráv **dálkopisem**. Horká linka existuje dodnes, postupně se jen měnil způsob komunikace. Koncem 70. let byl přenos informací zajištěn **podvodním kabelem** a následně **satelitním systémem**. Od roku 1986 přibýly **faxy**, v současnosti zajišťují přenos **družice**. V roce 1999 byly zprovozněny další linky mezi úřadovnou amerického viceprezidenta a ruského premiéra, mezi národními bezpečnostními agenturami a kanceláři ministrů zahraničí. Od roku 2008 funguje především e-mailové spojení pomocí **satelitní linky a optických kabelů**.

🔊 **Den spuštění horké linky Moskva–Washington (30. srpen 1963):** ▶▶
<https://talk.yourradio.cz/porady/ozveny-minulosti/30-srpna-den-kdy-byla-spustena-horka-linka-moskva-washington>

5:57

▲ Špiónážní letoun *Lockheed U-2* byl uveden do provozu 4. srpna 1955. Využívan byl k pořizování snímků zejména nad vojenskými a průmyslovými oblastmi SSSR, ale i dalších zemí východního bloku, v roce 1962 např. nad Kubou. Jeho výhodou byl dolet převyšující 5 000 km a dostup až do výšky 27 km. V činné službě byl až do roku 1989.

Prezident John. F. Kennedy při podpisu prohlášení o zákazu dodávek a rozmísťování sovětských útočných raket na Kubu (23. říjen 1962, Bílý dům, Washington D. C.). ▶

🎬 **Den, kdy začala karibská krize (16. říjen 1962):** ▶▶

6:45

<https://www.slavne-dny.cz/episode/762998/den-kdy-zacala-karibska-krize-16-rijen>

ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1945–1960

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vysvětlit kroky směřující k obnově Československa po válce
- vymezit státoprávní rysy Československa
- kriticky zhodnotit právní a etické aspekty odsunu Němců
- objasnit příčiny Února 1948
- charakterizovat poúnorové změny
- kriticky zhodnotit charakter politických soudních procesů
- popsat první projevy nespokojenosti s novým režimem a vznik 3. odboje

Co se v kapitole dozvíte

Z dřívějšího učiva byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *Druhá československá republika* (viz str. 67); *Protektorát Čechy a Morava* (viz str. 104); *protifašistický, tzv. „druhý“ odboj* (viz str. 107, 117)

Osvězte si znalosti...

Třetí Československá republika (1945–1948)

Po skončení 2. světové války stáli Češi a Slováci před důležitou otázkou: jak bude vypadat jejich společná budoucnost. Na lidi tíživě dopadaly značné ztráty na životech během války, ale také obrovské materiální škody. Kromě obnovy země bylo nutné vyřešit otázku státního uspořádání a politického systému.

Státoprávní uspořádání a politický systém

Košický vládní program

V čele poválečné Československé republiky stál prezident **Edvard Beneš** a vláda **Národní fronty Čechů a Slováků**. Vláda vzešla v březnu 1945 z moskevských jednání zástupců londýnského a moskevského odbojového centra vedených Edvardem Benešem a Klementem Gottwaldem. Byla **vyhlášena 4. dubna 1945** v právě osvobozených Košicích a den poté – **5. dubna 1945** – vystoupila se svým programem. **Košický vládní program** vytyčil zásady budoucí vnitřní a zahraniční politiky státu, stanovil tyto hlavní úkoly:

- obnovit republiku jako rovnoprávný stát Čechů a Slováků;
- urychleně obnovit národní hospodářství zpustošené během války;
- položit základy nové sociální politiky „ve prospěch všech vrstev pracujícího lidu“;
- bezodkladně zajistit a pod národní správu převést majetek Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů s výjimkou německých a maďarských antifašistů;
- zajistit souzení a potrestání zrádců, kolaborantů a fašistických živlů z řad českého a slovenského národa, zavést mimořádné lidové soudy;
- uskutečnit pozemkovou reformu na zkonfiskované půdě.

Košický vládní program (výňatek)

Košický vládní program zcela jasně formuloval i zahraniční směřování obnovené Československé republiky po válce:

Čl. III (úryvek)

Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. S pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození Československé republiky, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost...

Pokračování výňatku na následující straně: ▶

SOUVISLOSTI

Levicové směřování vlády Národní fronty Čechů a Slováků

Vláda Národní fronty Čechů a Slováků byla velkou koaliční vládou těchto stran: Československé sociální demokracie, Komunistické strany Československa, Československé strany národně socialistické, Československé strany lidové, Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany Slovenska. Vyloučeny byly strany, které se za války kompromitovaly spoluprací s nacistickým režimem, např. agrární strana a národní demokracie.

Předsedou vlády byl sociální demokrat **Zdeněk Fierlinger** (medailon osobnosti viz str. 176), **místopředsedou** komunisty **Klement Gottwald** (medailon osobnosti na str. 175). Komunisté měli v této vládě rozhodující vliv, znamenalo to značný posun k levicové politice, ve svém důsledku postupně k realizaci politiky požadované Sovětským svazem. Zásadní význam v budoucím směřování našeho státu měla již **Československo-sovětská smlouva** podepsaná v roce 1943 E. Benešem a J. V. Stalinem (viz str. 108 a 114).

▶ **Přečtený vztah Klementa Gottwalda a Josifa V. Stalina:** ▶

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/2996-gottwald-a-stalin>

1:18

OSOBNOST

Zdeněk Fierlinger

Zdeněk Fierlinger (1891–1976), vysoký funkcionář ČSSD a později KSČ, první poválečný československý předseda vlády (1945–1946). Za první světové války bojoval v československých legiích v Rusku a ve Francii. V meziválečném období působil v diplomatických službách (vyslanec v Nizozemsku, Rumunsku, USA, Švýcarsku a Rakousku), stal se členem sociálnědemokratické strany. **V letech 1937–1945 zastával post vyslance (a později velvyslance) v SSSR a zde se výrazně sblížil s Klementem Gottwaldem a exilovým vedením KSČ.** Dne 4. dubna 1945 se stal předsedou poválečné vlády ČSR, vyhlášené v Košicích. **Úzce spolupracoval s tehdejšími sovětským velvyslancem v ČSR – Valerianem Zorinem,** v podstatě plnil řadu pokynů Moskvy a KSČ. Po únorovém převratu v roce 1948 **inicioval sloučení ČSSD s KSČ.** Až do pokročilého věku působil ve vysokých politických funkcích.

SOUVISLOSTI

Slučovací sjezd sociální demokracie s komunistickou stranou

„Vstupujeme do strany, která je zocelená tvrdým bojem za socialismus a která vepsala ve svůj program zásadu živého a tvořivého marxismu,“ řekl na slavnostním aktu pohlcení sociální demokracie komunistickou stranou Zdeněk Fierlinger.

Během vládní krize v únoru 1948 se sociální demokraté komunistům nepostavili, ani jeden z jejich tří ministrů nepodal demisi. Vysloužili si tak místa v poúnorové vládě a zánik své strany. **Fierlingera totiž komunisté opět dosadili do čela sociální demokracie** a ten jim za to 27. června 1948 svou stranu odevzdal. Proti vůli mnoha členů tehdy došlo k jejímu sloučení s KSČ.

Nástup totalitního režimu

Únor 1948 nastolil **nový despotický totalitní režim**, který byl označován jako **socialistický**. Po převzetí moci pokračovali komunisté s prosazováním své politiky ve všech oblastech života. Tvrdě postupovali proti skutečným i smyšleným politickým odpůrcům KSČ. Odstraňovali je ze škol, z pozic v politickém životě, zbavovali je pracovních míst v kulturním a společenském životě. Mnozí demokraticky smýšlející lidé byli nuceni odejít do exilu.

Spousta občanů, především dělníků, však komunistům důvěřovala a podporovala je. Nový režim stavěl na **monopolu komunistické moci**, která byla soustředěna v rukou úzké skupiny funkcionářů opírajících se o armádu, bezpečnostní složky a Lidové milice.

Zákonodárné orgány i vládní instituce pouze slepě vykonávaly příkazy KSČ. Počet členů nekomunistických stran byl výrazně redukován a do jejich čela byli postaveni „spolehliví“ komunisté. **Sociálně demokratická strana se v červnu 1948 stala přímou součástí KSČ.** Nechvalnou úlohu v tom sehrála „levicová část“ sociální demokracie usilující o co nejtěsnější spolupráci s komunisty, a zejména pak její vůdčí osobnost

▶ **Zdeněk Fierlinger**, v podstatě tím vlastní stranu komunistům odevzdal.

Socialistický realismus

Únorový převrat se stal oblíbeným tématem i v kultuře a umění. V literatuře převládl směr zvaný **socialistický realismus**, který se formoval již od třicátých let v SSSR. V roce 1949 byl ustaven **Svaz československých spisovatelů (SČS)**. Svaz byl celostátní organizací, která prosazovala komunistickou doktrínu do české a slovenské literatury.

Vznikala také monumentální sochařská díla, například **Stalinův pomník na Letné** od **Otakara Švece**, který byl odstraněn až v roce 1962 v reakci na Chruščovovu kritiku Stalinova kultu osobnosti.

Komunistická propaganda – nástroj formování a manipulace společnosti

Občany bylo nutné ve „správném“ chápání nově budované společnosti utvrzovat, vhodné je v tom formovat. K tomu sloužila **propaganda – záměrné šíření názorů a informací s cílem ovlivnit postoje společnosti.**

▶ **Stalinův pomník na Letné.** Bylo to největší sousoší ve střední Evropě, jeho výška přesahovala 15 metrů a na délku měl 22 metrů. Ujalo se pro něj lidové pojmenování „fronta na maso“, Jan Werich jej nazval „tlačenicí“. Na spodním obrázku vidíte druhý ze série tří odstřelů pomníku, provedený 6. listopadu 1962.

Tragický příběh tvůrce Stalinova pomníku na Letné

SOUVISLOSTI

Otakar Švec

Otakar Švec (1892–1955) vystudoval sochařství na Akademii výtvarných umění v Praze, byl nadaným žákem Jana Štursy a Josefa Václava Myslbeka. Za první republiky byl **uznávaným sochařem moderního umění**. V roce 1949 uspěl ve výběrovém řízení na sochu J. V. Stalina. Zlom v životě umělce nastal na jaře 1954, kdy spáchala sebevraždu Švecova manželka Vlasta, 4. dubna 1955 odešel ze světa stejným způsobem i on. Motivem sebevraždy mohla být ztráta manželky, obavy ze sledování komunistickou mocí, snad i morální výčitky spojené se Stalinovým pomníkem.

▶ **Stalinův pomník na Letné se stal prokletím sochaře Otakara Švece:**

<https://www.stream.cz/krvava-leta/stalinuv-pomnik-303892>

7:16

Zdeněk Fierlinger. Zrádce, který předal sociální demokracii KSČ... :

25:08

▶ <https://plus.rozhlas.cz/zdenek-fierlinger-zradce-ktery-predal-socialni-demokracii-ksc-benes-ho-ctel-7174393>

Rudolf Slánský

Rudolf Slánský (1901–1952), dlouholetý člen KSČ, politik, **v letech 1945–1951 generální tajemník Ústředního výboru KSČ**. Za druhé světové války pobýval v SSSR, během Slovenského národního povstání zastával politickou funkci ve štábu povstalců v Banské Bystrici. Po válce stoupal po stranickém žebříčku a brzy **patřil mezi nejvlivnější komunistické funkcionáře**. Připisuje se mu **zásadní podíl na uplatňování tvrdého postoje** proti kritikům vývoje po Únoru 1948, Rudolf Slánský **byl jedním z organizátorů politických procesů** – např. s Heliodorem Píkou či Miladou Horákovou. Sám se stal obětí politických čistek ve vykonstruovaném procesu v roce 1952.

SOUVISLOSTI

Proč v případech procesu se Slánským sahali komunisté do vlastních řad?

Monstrproces se spikleneckým centrem kolem Rudolfa Slánského byl **inicován Stalinem, a to na základě roztržky mezi SSSR a Jugoslávií** vedenou tehdy Josipem Brozem Titěm (viz str. 153). Proces měl být **výstrahou ostatním státům východního bloku**, aby se vyvarovaly obdobných odchylek od politiky vytyčené Sovětským svazem, od cesty kterou se rozhodla jít Jugoslávie. Stalin byl také zklamán z toho, že **nově vznikající židovský stát Izrael se přes jeho snahu nakonec orientoval na politiku USA**. Pro zesílení odstrašujícího efektu byli za oběť „vybráni“ představitelé z nejvyšších stranických kruhů; jedenáct z nich bylo židovského původu. Mezi nejvýše postavené a na smrt odsouzené komunistické činitele patřili kromě generálního tajemníka Ústředního výboru KSČ **Rudolfa Slánského** ministr zahraničí **Vladimír Clementis** a náměstek ministra obrany **Bedřich Reicin** (viz str. 179).

▲ Rudolf Slánský během procesu.

Monstrproces se „spikleneckým centrem“ Rudolfa Slánského

Na podzim 1949 přijela do Československa skupina sovětských poradců, která se zaměřila i na **vyhledávání „nepřátel uvnitř vlastních řad“**.

V listopadu 1952 byl spuštěn vykonstruovaný **Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským** (tak byl tento monstrproces oficiálně označován). Čistka zasáhla nejvyšší patra komunistického vedení, **obviněno bylo celkem čtrnáct významných představitelů KSČ ze špionáže, trockismu, titoismu, záškodnictví a spiknutí proti republice**. Obvinění byli vykresleni jako nepřátelé republiky a zrádci, kteří měli podporovat sionismus a podněcovat československý lid k odvracení se od revolučního třídního boje proti kapitalismu.

Podobně jako tomu bylo u procesu se skupinou Milady Horákové, přísné potrestání „škůdců socialismu“ požadovalo více jak 8 500 lidových peticí; většinou i s rozsudkem smrti pro všechny obžalované. **Jak proces dopadne, bylo již dopředu dáno – soudní jednání bylo plně pod kontrolou vedení KSČ, a ta plnila zadání Moskvy**. Bylo vyneseno **11 rozsudků smrti a 3 doživotní tresty**. Nejvýše postaveným členem KSČ odsouzeným k trestu smrti byl Rudolf Slánský.

„Žádám pro všechny obviněné trest smrti. Nechť váš rozsudek dopadne jako železná pěst, bez nejmenšího slitování...“

(slova hlavního žalobce procesu Josefa Urválka)

Klement Gottwald odmítl odsouzené omilostnit, rozsudek smrti byl vykonán v noci na **3. prosince 1952** v Pankrácké věznici. Zpopelněné ostatky popravených nebyly pohřbeny, popel byl příslušníky StB rozmetán na blíže neupřesněném místě za Prahou. V roce 1963 byli všichni odsouzení soudně rehabilitováni.

Tábory nucených prací

V období 1948–1954 u nás fungovaly **tábory nucených prací**, kam režim umísťoval **nepohodlné osoby** z řad „bývalých kapitalistů, živnostníků, kulaků či nepřátelské buržoazní inteligence“. Inspirací pro jejich zřízení byly sovětské pracovní tábory.

V těchto táborech byli internováni i **hrdinové odboje za druhé světové války**, zejména pak ti, kteří bojovali na západní frontě (např. pilot **František Fajtl** či navigátor **Jan Wiener** – viz kapitola **České země v období druhé světové války**, str. 108–110).

Věznění a nucené práce se nevyhnuly ani vynikajícím **sportovcům**. Byli to např. hráči úspěšného československého hokejového týmu, kterým byla z ideologických důvodů zakázána účast na Mistrovství světa v ledním hokeji v roce 1950 v Londýně. Důvodem mohla být obava režimu z toho, že světem oceňovaní mistři světa z let 1947 a 1949 zvolí emigraci a pokračování kariéry v klubech

Nález zvukových a filmových záznamů z procesu se skupinou Rudolfa Slánského

V roce 2018 oznámil historikům Ústavu pro studium totalitních režimů insolvenční správce zajímavý **nález dvaceti starých beden v jedné z chátrajících továren v Panenských Břežanech**. To, že skrývají **filmové pásy a zvukové nahrávky všech osmi vyšetřovacích dnů se skupinou Rudolfa Slánského**, bylo pro historiky nesmírně cenným překvapením. Doposud existoval jen jediný nekalitní a ne-

kompletní záznam získaný z rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Nově nalezené více jak 70 let staré autentické materiály jsou nyní **k dispozici v plném rozsahu v digitalizované podobě** historikům i široké veřejnosti, např. **na stránkách Národního archivu**:

<https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>

1 Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským (20. listopad 1948): ▽

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10004217/den-kdy-zacal-proces-s-rudolfem-slanskym-20-listopad>

2 Nález zvukových záznamů procesu se Slánským

byl objev desetiletí (reportáž Českého rozhlasu): ▸
<https://plus.rozhlas.cz/nalez-zvukovych-zaznamu-procesu-se-slanskym-byl-objev-desetileti-7209605>

1

7:52

2

21:30

SOUVISLOSTI

Obludnost právní normy zřizující tábory nucené práce

Zřízení táborů nucené práce a internace osob v nich umožnilo přijetí příslušného zákona č. 247 ze dne 25. října 1948. V tomto „pracovně-výchovném zařízení“ se mohl ocitnout kdokoli, aniž by prošel soudním procesem. Stačilo pouhé podezření, projev nesouhlasu nebo anonymní udání, aby tříčlenná komise členů národního výboru či funkcionářů KSČ schválila návrh na umístění osoby do pracovního tábora.

První tábor byl otevřen 10. prosince 1948 pro 29 mužů v Kladně. Nejvíce „lágrů“ bylo na Ostravsku, Kladensku a Jáchymovsku, blízko kamenouhelných a uranových dolů. Muži pracovali převážně v dolech, hutích, stavebnictví a keramickém průmyslu. Ženy, které tvořily zhruba pětinu zajatců, pracovaly v lehkém průmyslu a v zemědělství.

Významným táborem byl Mírov v okrese Šumperk, kde byli kromě civilních politických vězňů internováni také významní důstojníci čs. armády. Většina z nich se sem dostala na základě prováděné „akce D“ (viz str. 179). Cílem bylo nejen internovat nepohodlné důstojníky, ale i získat byty, kde doposud bydleli. Ty pak byly dány k užívání novým armádním důstojníkům k režimu loajálním.

Nechvalně proslulou byla třídírna uranové rudy ve Vykmánově (okres Karlovy Vary). V tzv. Rudé věži smrti (viz obr. ▼) museli vězni bez jakýchkoli ochranných obleků a vybavení třídít a pečovat uranovou rudu do sudů. Většina zde pracujících mužů na následky vdechování radioaktivního prachu a ozáření zemřela.

Definitivní legislativní tečku za existencí pracovních táborů udělal zákon č. 102/1953 Sb., který ke konci roku 1953 zrušil právní oporu pro jejich fungování; samotné tábory byly pak postupně uzavírány během roku 1954.

na Západě. Většina hokejistů byla zatčena příslušníky StB a ve vykonstruovaném „Případu Modrý“ (název zvolen podle jména brankáře týmu Bohumila Modrého) jim byly uloženy exemplární mnohaleté tresty nucených prací v uranových dolech.

Důvody, pro které byly osoby umísťovány do táborů nucených prací, byly následující: „...stýká se s cizinou, jeho příbuzný je osobou s rakouským státním příslušenstvím, nemá kladný poměr ke zřízení, poslouchá cizí rozhlas, nesouhlasil(a) se znárodněním, šíří nepravdivé zprávy, jsou to majitelé přepychové vily či nájemního domu, stýká se s reakcionáři, je hazardní hráč, vyhýbá se práci, manžel(ka) byl(a) proti znárodnění...“

„Případ Modrý“ – likvidace národního hokejového mužstva

SOUVISLOSTI

Bohumil Modrý (1916–1963) byl legendární brankář československého hokejového týmu, dvojnásobný mistr světa a držitel stříbrné olympijské medaile. V roce 1950 byl spolu s dalšími hokejisty zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen jako velezrádce a hlava údajného spiknutí k patnácti roků vězení. Trest si odpykával v Praze na Pankráci, v Plzni na Borech a poté byl přesunut na nucené práce do Jáchymova.

Těžba uranové rudy bez ochrany proti radioaktivnímu záření poznamenala jeho zdraví. Byl propuštěn v roce 1955, na následky věznění v roce 1963 předčasně zemřel ve věku 46 let. Rehabilitován byl až roku 1968. V roce 2011 byl uveden do Síně slávy Mezinárodní hokejové federace.

21:53

Mohl hokejista Bóza Modrý vyhrát svůj zápas s komunisty? ▶

<https://plus.rozhlas.cz/mohl-hokejista-boza-modry-vyhrat-svuj-zapas-s-komunisty-ne-totalitni-rezim-8298495>

Tábory nucených prací v Československu (1948–1954)

Počet osob, které prošly tábory nucených prací se odhaduje na 20 000. Za dobu existence všech typů pracovních zařízení podobného zaměření (poslední byly zrušeny v polovině roku 1961) to bylo na 100 000 osob.

Zdroj dat: Totalita.cz

Seznam táborů nucených prací (s počty internovaných osob):

- ① Hřebený (Josefov); ② Horní Slavkov; ③ Vykmánov; ④ Jáchymov – Vršek; ⑤ Jáchymov – Nikolaj;
- ⑥ Jáchymov – Plavno; ⑦ Široké Třebčice; ⑧ Dolní Jiřetín; ⑨ Všebořice (I. a II.);
- ⑩ Dlažkovice u Lovosic; ⑪ Kladno – Dřín; ⑫ Kladno – Dubí; ⑬ Praha – Ruzyně; ⑭ Klíčava;
- ⑮ Svatý Jan pod Skalou; ⑯ Plzeň – Karlov; ⑰ Příbram – Brody; ⑱ Příbram – Vojna;
- ⑲ České Budějovice I. a ⑳ České Budějovice II.; ㉑ Liberec; ㉒ Pardubice; ㉓ Stárv; ㉔ Mírov;
- ㉕ Hodonín u Kunštátu; ㉖ Brno; ㉗ Oslavany u Brna; ㉘ Znojmo; ㉙ Jaroslavič; ㉚ Valtice;
- ㉛ Uherčice; ㉜ Gottwaldov I. a ㉝ Gottwaldov II.; ㉞ Ostrava – Vítkovice; ㉟ Lazy (Orlová);
- ㊱ Ostrava – Hrušov; ㊲ Ostrava – Kunčice; ㊳ Trinec; ㊴ Bratislava; ㊵ Trenčín; ㊶ Ilava;
- ㊷ Nováky; ㊸ Hronec; ㊹ Ústí nad Oravou; ㊺ Ruskov. (Dobruška a Lešany byly zrušeny v roce 1949.)

① Den přijetí zákona o táborech nucených prací (25. říjen 1948): ▼

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10013777/den-prijeti-zakona-o-taborech-nucenych-praci-25-rijen-1948>

①

②

② Rudá věž smrti: ▼

<https://www.stream.cz/temna-doba/ruda-vez-smrti-vezni-v-koncentraku-umirali-v-otresnych-podminkach-pomalou-radioaktivni-smrti-64369239>

8:16

4:53

OSOBNOST

Michail
Sergejevič
Gorbačov

Michail Sergejevič Gorbačov (1931–2022), sovětský komunistický politik, který byl **v letech 1985–1991 vůdcem Sovětského svazu**. Usiloval o demokratizaci Sovětského svazu a ukončení studené války. Tyto změny však nakonec vedly i ke konci vlády Komunistické strany Sovětského svazu a k rozpadu sovětského impéria. Dne 15. října 1990 Michail Gorbačov obdržel **Nobelovu cenu za mír** a v roce 1992 mu bylo uděleno ocenění **Ronald Reagan Freedom Award** (Cena svobody Ronalda Reagana).

▲ Setkání bývalých prezidentů USA a SSSR – Ronald Reagan (vlevo) a Michail Gorbachev při předávání Ceny svobody (4. květen 1992).

SOUVISLOSTI

Jaderná havárie v Černobylu

Havárie černobylské elektrárny je jednou z nejzávažnějších havárií v historii jaderné energetiky.

V časných ranních hodinách v sobotu **26. dubna 1986** došlo během technické zkoušky v Černobylské jaderné elektrárně na severu Ukrajiny k explozi jaderného reaktoru. Do atmosféry se

Konec studené války – rozpad východního bloku (1985–1991)

Vývoj Sovětského svazu v osmdesátých letech

Michail Sergejevič Gorbačov v čele SSSR

Po krátkém úřadování generálních tajemníků **Jurije Vladimiroviče Andropova** (1983–1984) a **Konstantina Ustinoviče Černěnka** (1984–1985) nastoupil na místo generálního tajemníka KSSS reformátor **Michail Sergejevič Gorbačov**, který funkci vykonával v letech 1985–1991.

S jeho jménem je spjata „**perestrojka**“ (**přestavba ekonomiky**). V době jeho nástupu do funkce byl **SSSR hospodářsky zcela vyčerpaný**. Gorbačov si uvědomil **nutnost reformy a modernizace komunistického systému**. V žádném případě však neuvažoval o likvidaci komunismu, mělo dojít pouze k jeho reformě.

Jurij V.
Andropov
(1982)

Konstantin U.
Černěnko
(1984)

Politická a ekonomická situace v SSSR koncem osmdesátých let

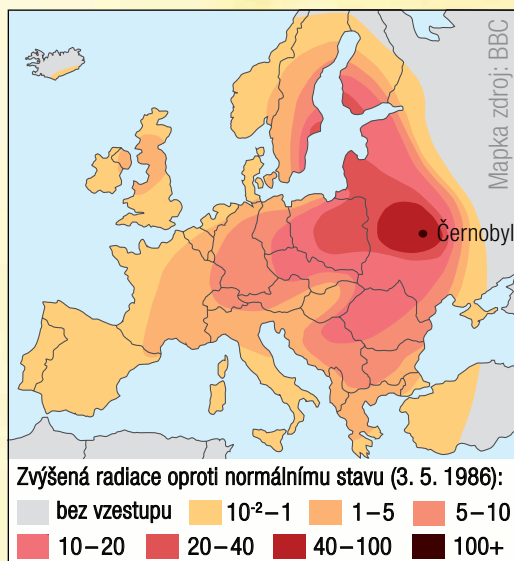
Největší výdaje pro SSSR znamenala **vedle zbrojení a kosmického výzkumu válka v Afghánistánu** probíhající v letech 1979–1989. Sovětům se nepodařilo získat v Afghánistánu rozhodující vliv a válka pro ně byla vyčerpávající, proto se Gorbačov rozhodl svá vojska stáhnout.

Gorbačov usiloval o **zmírnění napětí mezi Východem a Západem**, což vedlo i k **uvolnění závislosti satelitů na SSSR**. Politika „**glasnosti**“ (informovanosti) měla zajistit, aby se ve sdělovacích prostředcích otevřeně diskutovalo o společenských problémech. Díky Gorbačovovi došlo v SSSR ke **zmírnění cenzury**, řada disidentů byla propuštěna z vězení. V závěru svého působení dokonce **zrušil vedoucí úlohu komunistické strany a zavedl v SSSR prezidentský systém**. Stal se prvním a jediným prezidentem Sovětského svazu (1990–1991).

Gorbačov provedl také **změny v ekonomice**. Státní podniky získaly větší samostatnost a začal se budovat i soukromý sektor. Nedostatečná připravenost hospodářských reforem a odpor byrokratického státního aparátu však způsobily růst cen a nezaměstnanosti. Přestože Gorbačov získal značnou popularitu ve světě (mnohá setkání s předními západními státníky, vědci a umělci), doma ji

uvolnil radioaktivní mrak, který postupoval západní částí Sovětského svazu, východní Evropou a Skandinávií dál po severní polokouli. Byly kontaminovány rozsáhlé oblasti Ukrajiny, Běloruska a Ruska. SSSR a jeho satelity se nejdříve rozhodly o katastrofě mlčet, potom nehodu bagatelizovaly. Přesný počet úmrtí způsobených havárií v Černobylu je těžké určit. Odhady se pohybují od 31 lidí zemřelých při havárii nebo do tří měsíců po ní až po téměř milion lidí, kteří zemřeli v důsledku dlouhodobých následků radiace.

◀ Na fotografii vlevo vidíte výbuchem zničený čtvrtý blok černobylské elektrárny. Mapa vpravo ukazuje zvýšenou dávku radioaktivního záření v Evropě ve stavu ze dne 3. května 1986. ▶ Pomocí připojeného videa níže můžete sledovat postup radioaktivního oblaku nad Evropou. ▶

1 Den, kdy vybuchl Černobyl (26. duben 1986): ▶ ▶

<https://www.slavne-dny.cz/episode/579084/den-kdy-vybuchl-černobyl-26-duben>

4:59 ▶

2 Šíření radioaktivního oblaku z Černobylu nad Evropou – animace: ▶ <https://youtu.be/45SijT5S1zo>

2:15 ▶

Konec vlády jedné strany v Jugoslávii

Poslední sjezd Svazu komunistů Jugoslávie v **lednu 1990** znamenal ukončení vůdčí úlohy jedné strany v **Jugoslávii**. Zároveň se ale otevřel prostor pro národnostní a náboženské rozpory, které vedly k válkám a rozpadu Jugoslávie v devadesátých letech (blíže viz kapitola **Válka v Jugoslávii**, str. 264).

Cvičení, náměty pro samostatnou práci

Cvičení 1

Černobyl

Přečtěte si následující text.

Valerij Alexejevič Legasov byl členem Akademie věd Sovětského svazu a zástupcem ředitele Kurčatovova institutu atomové energie. Jako **vedoucí vyšetřovací komise černobylské havárie** po svém prvním návratu ze zamořené oblasti 26. dubna 1986 řekl: *„Celý život jsem bojoval za to, abychom elektrickou energii získávali pomocí jaderné reakce. Teď si myslím, že jsme to dělat neměli... Nepřítel není ukryt v technice. Nepřítelem není typ letadla, typ jaderného reaktoru, typ energetiky. Hlavním nepřítelem je samotný způsob utváření a řízení energetických procesů, způsob plně závislý na člověku. Nejdůležitější je tedy lidský faktor. Zatímco dřív jsme se na bezpečnost dívali jako na ochranu člověka před vlivy techniky, dnes je situace zcela jiná. Dnes musíme techniku chránit před člověkem.“*

Valerij A. Legasov

▲ Budovy města Pripjať pomalu pohlcované přírodou... V pozadí je vidět černobylská elektrárna s ochranným sarkofágem nad reaktorem č. 4.

Úkoly:

1. Jak rozumíte poslední větě z úryvku?
2. Přečtěte si i článek **Havárie jaderné elektrárny**.
3. Jak Valerij Legasov vysvětloval příčiny katastrofy? Bylo jeho vysvětlení vyčerpávající, nebo mohla existovat i jiná chyba?
4. Ovlivnila tato událost i životy lidí v jiných zemích, případně v Československu?
5. Jak na událost reagovaly oficiální místa SSSR, ale i Československa?

Havárie jaderné elektrárny v Černobylu (text):

<https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/havarie-jaderne-elektrarny-v-cernobylu/>

Cvičení 2

Život v zemích východního bloku / Rozdělené světy

Popřemýšlejte, co zobrazují přiložené fotografie. Jaké pocity ve vás vyvolávají? Diskutujte. (Pro větší náhled snímku využijte přiložené QR kódy)

1984
Sovětský svaz

1988
Západní Berlín

ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1960–1993

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat období budování reálného socialismu v šedesátých letech
- porozumět pokusu o demokratizaci ČSSR v letech 1967–1968
- vysvětlit příčiny neúspěchu reformního procesu v Československu
- představit se život běžného člověka v době normalizace
- charakterizovat aktivity třetího odboje v Československu
- vysvětlit události roku 1989 v naší zemi
- popsat polistopadový politický a hospodářský vývoj do vzniku České republiky a Slovenské republiky

Co se v kapitole dozvíte

Z dřívějšího učiva byste již měli znát podstatu a výklad těchto pojmů:

- *Benešovy dekrety* (viz str.170); *Únor 1948* (viz str. 174); *Národní fronta Čechů a Slováků* (viz str. 178); *znárodnění, kolektivizace, pětiletka, demagogie* (viz str. 183); *třetí odboj* (viz str. 185).

Osvězte si znalosti...

Období budování reálného socialismu v šedesátých letech

Antonín Novotný v čele státu i strany

V roce 1957 byl zvolen prezidentem Československa **Antonín Novotný**. Zastával souběžně i funkci 1. tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ).

Přestože se za prezidenta Novotného citelně uvolnil tuhý stalinistický režim padesátých let (pominuly politické procesy, zrušeny byly tábory nucených prací), i nadále u nás byla budována socialistická společnost.

Jiný vývoj – tedy odklon od socialistických zásad – nebyl přijatelný pro politické vedení Sovětského svazu, které určovalo směřování celého východního bloku. Stojí za to připomenout si krvavé potlačení revoluce v Maďarsku a NDR v padesátých letech (viz str. 154 a 155) nebo zásahy proti opozici v Polsku v letech osmdesátých (viz str. 200 a 201).

Nová československá ústava

Doložit vítězství socialismu v Československu měla i **nová ústava – Ústava Československé socialistické republiky z července 1960** (známá také jako **Socialistická ústava**), která nahradila **Ústavu 9. května** z roku 1948.

Československo dostalo nový oficiální název – **Československá socialistická republika (ČSSR)**, změněn byl také **státní znak**. Nový název státu i nový státní znak byly užívány až do roku 1990. Socialistická ústava upevnila státní centralismus a prakticky zlikvidovala zbytky slovenské autonomie. Zakotvení „vedoucí úlohy KSČ a její ideologie ve společnosti“ znamenalo popření demokracie.

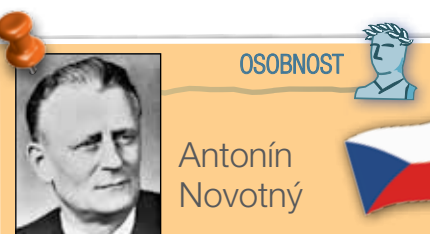
Změna státního znaku a nerespektování pravidel heraldiky

SOUVISLOSTI

Nová Socialistická ústava z roku 1960 vymezovala i novou podobu oficiálního státního znaku. Jeho autorem byl český knižní grafik a typograf **Milan Heger**. Vzhled znaku však **odporoval heraldickým zásadám***:

- **Tradiční koruna na hlavě lva byla odstraněna** a nahrazena komunistickým symbolem – **rudou pěticípou hvězdou s žlutým orámováním**.
- **Znak ve tvaru pavězy**, jež odkazuje na husitské tradice, nebyl dostatečně neutrální ani nadčasový.
- **Slovenský znak** – Kriván s plameny na hrudi českého lva – symbolizuje odkaz k Slovenskému národnímu povstání. Prvek působí heraldicky necitlivě.

Celkově je znak přetížen symbolikou (český národ, husitství, slovenské povstání, socialismus).

OSOBNOST

Antonín Novotný

Antonín Novotný (1904–1975), československý politik a funkcionář KSČ. Byl vyučeným zámečníkem, od roku 1921 členem KSČ, za války se podílel na ilegální činnosti strany. V letech 1941–1945 byl vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Od roku 1953 do roku 1968 **zastával funkci prvního tajemníka KSČ**, v letech 1957–1968 byl **současně i československým prezidentem** (po Klementu Gottwaldovi a Antonínu Zápotockém třetím komunistickým). **V roce 1960 vyhlásil Antonín Novotný amnestii**, díky níž byla z vězení propuštěna i řada politických vězňů odsouzených v padesátých letech. Ke konci svého funkčního období Novotný **neúspěšně čelil vnitrostranickému tlaku reformních komunistů** – ve funkci prvního tajemníka strany jej v roce 1968 vystřídal **Alexander Dubček** (viz str. 214).

Pád Antonína Novotného: ▾ ▸

4:35

(52:09 – celý pořad)

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/3030-pad-antonina-novotneho>

*) Poznámka: **Heraldika** je nauka o pravidlech a zvyklostech, podle nichž se vytváří, určují a popisují znaky.

Vojenská cvičení na jaře a v létě roku 1968 – příprava na intervenci

SOUVISLOSTI

Tlak představitelů varšavské pětky a zejména pak Sovětů na politické vedení Československa od dubna 1968 sílil. **Představitelé SSSR už v dubnu nabýli přesvědčení, že vojenská intervence v ČSSR bude nezbytná.** Ministr obrany SSSR maršál Andrej Antonovič Grečko vydal pokyny sovětským vojskům rozmístěným v NDR, Polsku a Maďarsku, aby se začala na zákrok v Československu připravovat (**operace DUNAJ**). V květnu byla zahájena série vojenských cvičení na území NDR a Polska, vždy s účastí sovětských jednotek. V tomto období se také uskutečnilo na území Československa **společné cvičení ŠUMAVA** – zúčastnily se ho naše, sovětské, polské a maďarské jednotky. **Smyslem bylo demonstrovat sílu Varšavské smlouvy a podporu jejích vojsk „zdravému“ (myšleno protireformnímu) jádru politických představitelů naší země.** Vojska SSSR, Polska, NDR a Maďarska i po ukončení cvičení záměrně prodlužovala svůj pobyt u nás, poslední cizí jednotky opustily území Československa až 3. srpna 1968. Nikdo netušil, že za pár dní zde budou opět a za zcela jiných okolností...

Na ilustračním snímku vidíte nácvik přesunu motostřeleckých jednotek v obrněných transportérech OT-64. ▶

▶ **Vojenské cvičení Šumava 68:** <https://www.facebook.com/archivct24/videos/%C5%A1umava-1968/2027520843927689/> 1:14 ▶

SOUVISLOSTI

Provolání „Všemu lidu ČSSR“

Pasáž zachycuje provolání „Všemu lidu ČSSR“, ve kterém ÚV KSČ **odsuzuje vpád vojsk Varšavské smlouvy.** Toto provolání odvysílal Československý rozhlas 21. srpna 1968 v 1.55 ráno prostřednictvím rádia po drátě, protože přívrženci okupantů přerušili vysílání na středních vlnách.

▶ **Všemu lidu Československé republiky:**
<https://soundcloud.com/srpen1968/provolani-vsemu-lidu-hlasatel-vladimir-fiser>

2:58 ▶

Vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa

V noci z 20. na 21. srpna vpadla vojska Varšavské smlouvy na území Československa (krycí název – **operace Dunaj**). **Invaze** se účastnily armády SSSR, Polska, Německé demokratické republiky, Maďarska a Bulharska. Vojenskou operaci odmítly Albánie a Rumunsko. Do rána se na území ČSSR nacházelo 750 tisíc cizích vojáků a více než 6 000 tanků a 800 letadel.

Předsednictvo ÚV KSČ podepsalo ještě v noci na 21. srpna **provolání Všemu lidu Československa**, které odsuzovalo vojenskou intervenci, jež proběhla v rozporu s mezinárodním právem. Zároveň vyzvalo všechny občany naší republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. Ani ozbrojené složky – Československá lidová armáda, Sbor národní bezpečnosti a Lidové milice – nedostaly rozkaz k obraně země. V ranních hodinách **byli reformní představitelé KSČ** – Alexander Dubček, Oldřich Černík, Josef Smrkovský, František Kriegel, Bohumil Šimon, Josef Špaček – **zadrženi a odvezeni do SSSR** (podrobněji viz souvislosti na str. 220). Vojenský odpor byl nemyslitelný vzhledem k obrovské početní převaze vojsk zemí Varšavské smlouvy.

Vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa – operace DUNAJ (21. srpen 1968)

SOUVISLOSTI

Pobyt sovětských vojsk na území Československa

Přítomnost sovětských vojsk v Československu po srpnu 1968 byla **zdůvodňována ochranou socialismu před přetrvávajícími kontrarevolučními snahami ze Západu**. Smlouva o dočasném pobytu umožňovala rozmístit **až 75 000 sovětských vojáků** v Československu. Celkem bylo zřízeno 67 posádek v českých zemích a 16 na Slovensku, a to nejen ve městech, ale i na odlehlých místech. K výcviku měli **k dispozici rozsáhlá vojenská území**: v Čechách kolem Mimoně-Ralska a Boletic, na Moravě v oblasti Libavé a na Slovensku v okolí Kežmarku. **Velení Střední skupiny vojsk** sídlilo v Milovicích u Prahy, kde byla zároveň umístěna největší posádka. Na obr. vidíte sovětské vojáky z posádky z Vysokého Mýta. ▼

Posádky a prostory využívané sovětskými vojsky se během dvaceti let postupně rozšiřovaly, odhadem až pětkrát. Sovětské vojáky po svém odchodu v roce 1991 zanechali v Československu často **zdevastované objekty s výraznou ekologickou zátěží** (půda a podzemní vody zamořené ropnými produkty).

Pobyt sovětských posádek na našem území byl bohužel spojen také **s řadou dopravních nehod**, při nichž zahynuli civilisté, většinou v důsledku srážek se sovětskou vojenskou technikou. Příkladem je nehoda z Ralska z roku 1985, kdy do zájezdového autobusu narazil tank vyjíždějící z lesa. Naštěstí při této hrůzostrašně vypadající nehodě nikdo nezemřel, řada lidí však utrpěla těžká zranění. ▼

Dočasný pobyt sovětských vojsk v ČSSR: ▼ ▶

<https://edu.ceskatelevize.cz/video/12985-docasny-pobyt-sovetskykh-vojsk-v-cssr>

2:58

(52:09 celý pořad)

Konsolidace a normalizace v ČSSR

Obnova totalitního režimu a nástup normalizace

Pojem **konsolidace** označoval proces návratu k totalitnímu komunistickému režimu, který byl zahájen na podzim roku 1968 a dokončen v květnu 1971.

Konsolidace je spojena s tzv. **érou normalizace**, tedy uvedením poměrů v ČSSR do „normálního stavu“ před lednem 1968. Období normalizace trvalo až do listopadu 1989.

Normalizace se vyznačovala výrazným **zasahováním Sovětského svazu do vnitřní politiky Československa**. Na našem území byla zřízena sovětská posádková velitelství, současně byla zahájena dezinformační kampaň proti reformní politice. Československá vláda byla donucena k ústupkům. Dne **16. října 1968** podepsaly Československo a Sovětský svaz **smlouvu o „dočasném pobytu“ sovětských vojsk na území ČSSR**, která v podstatě **legalizovala vojenskou okupaci země**. Pobyt cizí armády na našem území se nakonec protáhl na 23 let a sovětské vojáky opustili republiku až roku 1991.

Zákon o federaci

V dubnu 1969 se stal 1. tajemníkem ÚV KSČ **Gustáv Husák** (medailon osobnosti (viz str. 224), který nahradil ve funkci Alexandra Dubčeka, jehož vliv po srpnu 1968 postupně upadal.

Za úspěch slovenské politiky bylo považováno **přijetí ústavního zákona o federaci (zákon. č. 143/1968 Sb., o československé federaci)**.

Od 1. ledna 1969 se stalo Československo **federativním státem** skládajícím se ze dvou národních republik. Nejvyšším zákonodárným orgánem bylo **dvoukomorové Federální shromáždění**, které tvořily **Sněmovna lidu** (poměrné zastoupení) a **Sněmovna národů** (stejný počet zástupců obou republik). Každá republika měla rovněž vlastní zákonodárný orgán – **Českou a Slovenskou národní radu**. Výkonná moc patřila **federální vládě**, vedle ní existovaly česká a slovenská vláda s „národními“ pravomocemi.

Ústavní zákon o československé federaci z 27. října 1968 (výňatek)

My, národ český a slovenský, vycházejíce z poznání, že naše novodobé dějiny jsou prodchnuty oboustrannou vůlí žít ve společném státě, oceňující skutečnost, že padesát let našeho společného státního života prohloubilo a upevnilo naše odvěké přátelské svazky, umožnilo rozvoj našich národů a uskutečňování jejich pokrokových demokratických a socialistických ideálů a spolehlivě dokázalo jejich bytostný zájem žít ve společném státě, zároveň však ukázalo, že náš vzájemný vztah je třeba vybudovat na nových a spravedlivějších základech, uznávající nezadatelnost práva na sebeurčení až do oddělení a respektující suverenitu každého národa a jeho právo utvářet si svobodně způsob a formu svého národního a státního života, přesvědčení, že dobrovolné federativní státní spojení je odpovídajícím výrazem práva na sebeurčení a rovnoprávnost, avšak též nejlepším zárukou pro náš plný vnitřní národní rozvoj i pro ochranu naší národní svébytnosti a svrchovanosti, rozhodnutí vytvořit ve společném federativním státě v duchu humanitních ideálů socialismu a proletářského internacionalismu podmínky pro všestranný rozvoj a blahobyt všech občanů a zaručovat jim rovnou, demokratickou práva a svobody bez rozdílu národnosti, reprezentováni svými zástupci v České národní radě a ve Slovenské národní radě, jsme se dohodli na vytvoření československé federace. ...

Ústavní zákon o československé federaci (celé znění): ▼ ▶
https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html

OTÁZKY K ZAMYŠLENÍ:

1. Najděte v textu pasáže, které se zabývají vztahem Čechů a Slováků.
2. Jak je tento vzájemný vztah obou národů prezentován?
3. Vyhledejte slova, jež mají dokládat demokratický charakter společnosti.

SOUVISLOSTI

Vzdělávání v okovech ideologie

Učitelé byli prověřováni a systematicky kádrováni. Po nástupu normalizace museli sdělit, jaký postoj zaujímal k událostem v srpnu 1968, jak se oni sami chtějí dále angažovat, jaký čtou denní tisk apod. Museli podepisovat dokumenty, v nichž slibovali věrnost zásadám socialistické výchovy mládeže:

„... Budu podle zásad komunistické výchovy pěstovat v žácích (učnících) lásku k socialistické vlasti. Povedu je k úctě k dělnické třídě a Komunistické straně Československa. Budu je vychovávat v duchu marx-leninského světového názoru. Zavazují se rozvíjet u mládeže internacionální cítění a prohlubovat přátelství se socialistickými zeměmi, zejména se Sovětským svazem... Jsem si vědom(a) důsledků, které by pro mne vyplynuly z nesplnění slibu.“

Ředitelé škol byli jmenováni **prověření členové KSČ**. Ti pak důsledně dbali na **řízení školy v duchu zásad rozvoje socialistické společnosti**. Poměrně běžné bylo udávání a donášení na ty kolegy, kteří dostatečně „nedrželi stranickou linii“. Školy většinou nesly názvy ulic, ve kterých se nacházely, například **ZŠ Leninova, ZŠ Rossošská**, nebo názvy odvozené od vztahu našeho státu se SSSR – **ZŠ Československo-sovětského přátelství** apod.

„Co ty dlouhé vlasy? A ty nápisy..?“

Vše, co odporovalo morálce socialistického občana, bylo i na školách potíráno. **Podezřelé byly u chlapců dlouhé vlasy, zakazované bylo nošení riflí a triček s cizojazyčnými (povětšinou anglickými nebo německými) nápisy či vlaječkami a názvy skupin** – všechno to, čím se mladí chtěli přiblížit svým idolům. **Zcela nepřijatelným byl památeční křížek po babičce na řetízku na krku.**

Na obr. vidíte plátěnou brašnu od vojenské masky – tzv. **somradlo**. Zejména na středních školách to bylo oblíbené „zavazadlo pro nošení minimalizovaného množství učebních pomůcek“. S oblibou bylo pomalované nápisy za hraničních skupin nebo posázené podomácku vyrobenými nášivkami a cvočky.

Školství a výchova mládeže za normalizace

Školství v Československu bylo od skončení druhé světové války až po tzv. sametovou revoluci v roce 1989 naprosto **zásadním způsobem ovlivněno politickým směřováním státu**. Výchovně vzdělávací proces musel probíhat v rámci socialistické pedagogiky, která byla jediným uznávaným pedagogickým modelem. Během let se objevovaly snahy o demokratizaci a modernizaci školního systému, změny však byly doprovázeny silným ideologickým tlakem.

Byla zavedena **povinná výuka ruštiny**, občanská nauka měla napomáhat zvýšit účinnost ideově politické a mravní výchovy žáků. **V dějepise docházelo ke zkreslování našich národních dějin**, neúměrně byly zdůrazňovány dějiny Sovětského svazu a dějiny KSČ. Čítanky byly plné textů ruských a sovětských autorů a autorů písničků v duchu komunistické ideologie.

O přijetí žáka ke studiu na střední nebo vysoké škole **často rozhodoval kádrový profil** – dítě nebylo ke studiu přijato, pokud některý z rodičů byl při normalizačních politických prověrkách vyškrtnut nebo vyloučen z KSČ či nebyl „vyrovnaný s náboženskou otázkou“ – tedy chodil do kostela.

Od roku 1978 byla **povinná školní docházka prodloužena z devíti na deset let**. Na základních školách působila **Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže (PO SSM)**, na školách středních **Socialistický svaz mládeže (SSM)**. Tyto organizace měly napomáhat při ideové výchově žáků. Podílely se na výchovném procesu v době mimo vyučování. Členství v nich nebylo vysloveně povinné, ale na děti byl vyvíjen tlak, aby do organizací vstoupily. V roce 1972 bylo v PO SSM organizováno přibližně 44 % žáků, v roce 1978 už jich bylo více než 73 %.

Každodenní podoba normalizačního školství se vyznačovala jevy, které jsou dnes pro mnohé nepředstavitelné. Děti musely často sedět v lavicích s rukama za zády, nástěnky ve třídách na chodbách byly „zdobeny“ prokomunistickými hesly. Povinná byla účast v prvomájových průvodech při oslavách Svátku práce a v lampionovém průvodu k oslavám Velké říjnové socialistické revoluce (VRSR). Ve výtvarné výchově se malovaly obrázky k ruským výročím a k Vítěznému únoru 1948. Každý rok museli žáci i učitelé absolvovat v rámci **branné výchovy** cvičení v plynových maskách. Takové vzpomínky mají pamětníci na školní výuku, kterou absolvovali v normalizačních 70. a 80. letech.

Organizace pro děti a mládež v komunistickém Československu

SOUVISLOSTI

Jiskry – organizace pro děti ve věku od 6 do 8 let patřící pod Pionýr. Slib jisker z roku 1970 zněl takto: *„Slibuji dnes přede všemi, jako jiskra jasná, chci žít pro svou krásnou zemi, aby byla šťastná.“* Na obrázku vpravo vidíte odznak jisker.

Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže (PO SSM) byla masová volnočasová organizace pro děti a mládež ve věku od 6 do 15 let řízená vládnoucí KSČ. Znění pionýrského slibu z roku 1970: *„Slibuji před svými druhy, že budu pracovat, učit se a žít podle pionýrských zákonů, abych byl dobrým občanem své milované země, Československé socialistické republiky, a svým jednáním chránit čest pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže.“* Vpravo je obrázek pionýrského odznaku.

Socialistický svaz mládeže (SSM) sdružoval mladé lidi ve věku 15–35 let. SSM se stal předstupněm KSČ, cílem byla výchova mládeže v duchu marxismu-leninismu.

Branná cvičení na školách

SOUVISLOSTI

Suteréní prostory řady škol byly uzpůsobeny jako **kryty** – byly v nich skladovány ochranné pomůcky (plynové masky). Na pravidelných branných cvičeních byl prováděn nácvik jejich použití v případě válečného konfliktu. *„Samostatnou kapitolou byla branná cvičení, která ve školách přizívala atmosféru válečné hrozby. Cvičné poplachy, během nichž děti v plynových maskách a s igelitovými sáčky připevněnými gumičkami na ruku a nohu scházely do školního sklepa, byly na jednu stranu zcela formální – nikdo doopravdy nevěřil, že by ho v případě nukleární války takové jednání ochránilo. Nemluvě o radách typu ‚lehnout si na zem s hlavou směrem od epicentra výbuchu‘. Na druhou stranu šlo o rituál spolehlivě vyvolávající tísnivé ovzduší a pocity ohrožení.“*

(ze vzpomínek Ivany Mákové pro Paměť národa.cz)

Cvičení, náměty pro samostatnou práci

Cvičení 1

OBDOBÍ NORMALIZACE
V UDÁLOSTECH

Příběh Miroslava Jeníka

Za protesty proti srpnu 1968 a následnou okupaci Československa sovětskými vojsky si odseděl deset měsíců. Režim mu „přišil“ i zpěv protestní písně *Běž domů, Ivane...*

Seznamte se s příběhem **Miroslava Jeníka**, který protestoval proti sovětské okupaci ČSSR.

Úkoly:

1. Jaká událost ještě posílila pana Miroslava Jeníka v jeho odporu k okupačním vojákům? Jak protestoval proti okupaci?
2. Jakým způsobem trestal komunistický režim své odpůrce za jejich činy?

Za protesty proti sovětské okupaci si odseděl deset měsíců...

48:19

https://www.irozhlaz.cz/veda-technologie/historie/okupace-srpen-protesty-kriminal-vezeni-pribehy-ceskoslovensko_2108212049_tzr

Cvičení 2

OBDOBÍ NORMALIZACE A JEJÍ DOPADY NA SPOLEČNOST

Několik vět

Seznamte se s úplným zněním petice *Několik vět* a diskutujte o jejích jednotlivých bodech.

Úkoly:

1. Jeden z bodů se věnuje *respektování oprávněných požadavků všech věřících občanů*. Proč to bylo v petici zmíněno, když svoboda vyznání byla zakotvena v *Ústavě ČSSR*? Jaké bylo postavení věřících v naší společnosti za normalizace?
2. Dalším bodem petice byl požadavek, aby ... *projekty, které mají natrvalo změnit životní prostředí v naší zemi a předurčit tak život budoucích generací, byly neodkladně předloženy k všestrannému posouzení odborníkům a veřejnosti*.

- Jak vypadalo životní prostředí v ČSSR v sedmdesátých a osmdesátých letech? Uveďte konkrétní případy.

(Poznámka: Zhlédnout můžete např. studentskou práci **Jana Svěráka** – krátký filmový snímek *Ropáci*.)

Je to sice fikce, ale s hlubším významem. Může vám napovědět při zodpovězení tohoto úkolu.)

① Petice Několik vět (text):

<https://www.totalita.cz/txt/txt-nvett.php>

①

② Ropáci: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/24856-ropaci/>

Repro: iVysílání ČT

Náměty pro zapálené historiky

Námět

OBDOBÍ NORMALIZACE A JEJÍ
DOPADY NA SPOLEČNOST

Zůstat v řadě, cvičit v plynové masce...

Vypravěčem i hlavní postavou následujícího snímku je animovaná loutka, která ve svých vzpomínkách oživuje období normalizace. „Snímek na životě fiktivní postavy ukazuje, jak byly děti během normalizace už od útlého věku vedeny doma i ve škole k ústupkům a politické poslušnosti. Kdo se příliš lišil, kdo se odvážil vybočit, kdo si počínal svobodně, zaplatil za to.“ Kromě animovaných pasáží se ve filmu objevuje množství archivních materiálů z prostředí škol, Pionýra, SSM či například pochodových cvičení v plynových maskách.

Úkoly:

1. Po zhlédnutí videa si запиšte, co bylo součástí každodenního života lidí za normalizace.
2. Zamyslete se nad tím, které z těchto jevů přetrvaly až do současnosti. Co naopak zaniklo nebo se výrazně změnilo s pádem komunistického režimu?
3. Zeptejte se pamětníků doby normalizace (například prarodičů), jak tehdy trávili svůj pracovní i volný čas. Výsledky svého výzkumu zpracujte do tabulky či prezentace a porovnejte je s výstupy spolužáků.

Normalizační loutka (školní film přibližující období normalizace):

<https://www.jsns.cz/lekce/15604-normalizacni-loutka>

42:00

VÝZNAMNÉ OBJEVY VĚDY A TECHNIKY

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- orientovat se v problematice zásadních technických a vědeckých objevů 2. poloviny 20. a počátku 21. století

Doporučení

Podobně jako následující kapitola o kultuře se statě o rozvoji vědy a techniky odlišují od struktury ostatního výkladu. Jedná se o volnější přehled úspěchů, jichž lidstvo dosáhlo v průběhu 2. poloviny 20. a počátkem 21. století.

SOUVISLOSTI

První družice ve vesmíru

Družice **Sputnik 1** byla na oběžnou dráhu Země vynesena z kosmodromu Bajkonur **4. října 1957 v 19:28 hodin**. Těleso obléhalo naši planetu do 3. ledna 1958, poté sestoupilo do atmosféry Země a shořelo. Během své mise Sputnik vysílal signál, jenž sloužil ke studiu vlastností ionosféry a atmosféry a posuzování zkreslení přenosu signálu směrem k povrchu Země.

Den, kdy byla vypuštěna první družice (4. říjen 1957): ▾ ▴

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10007555/den-kdy-byla-vypustena-prvni-druzice-4-rijen>

7:26

SOUVISLOSTI

Den, kdy první člověk vylétěl do vesmíru

Datum **12. dubna 1961** a čas **9:07 hodin** se navždy zapsaly do historie kosmonautiky jako okamžik, kdy vzletl první člověk do vesmíru. Automaticky řízený modul lodě **Vostok 1** s **Jurijem Gagarinem** dosáhl max. výšky 327 km nad povrchem Země a po 57 minutách sestoupil zpět do atmosféry. Jurij Gagarin byl zařazen do programu letu na Měsíc, bohužel však 27. března 1967 tragicky zahynul při pilotování vojenského letounu.

Den, kdy první člověk vylétěl do vesmíru (12. duben 1961): ▾ ▴

<https://www.slavne-dny.cz/episode/575757/den-kdy-prvni-clovek-vyletel-do-vesmiru-12-duben>

5:11

Druhá polovina 20. století a první dvě desetiletí 21. století s sebou vedle zásadních politických změn přinesly i změny v oblasti průmyslu. Roste úloha vědy, techniky, uplatňují se moderní technologie, výpočetní technika a nově i umělá inteligence.

Vesmírné závody mezi SSSR a USA

Soupeření mezi SSSR a USA probíhalo v době studené války v **oblasti dobývání a výzkumu kosmického prostoru**. Obě supervelmoci do boje o prvenství zapojily vynikající vědce a konstruktéry a investovaly do něj velké finanční a materiální prostředky. Svou základnu pro starty sovětských kosmických raket – **kosmodrom Bajkonur** – vybudoval Sovětský svaz v Kazachstánu. Spojené státy postavily kosmickou základnu – **kosmodrom Kennedyho vesmírné středisko** – na mysu Canaveral (také Cape Kennedy) ve státu Florida.

Vesmírný souboj zahájil Sovětský svaz **4. října 1957** úspěšným vysláním satelitu **Sputnik 1** do vesmíru. Amerika byla šokována, ale i další prvenství patřilo SSSR. Dne **12. dubna 1961** byla vypuštěna na oběžnou dráhu kosmická loď **Vostok 1** s prvním kosmonautem **Jurijem Alexejevičem Gagarinem** na palubě. O měsíc později – 24. května 1961 – vystoupil americký prezident John F. Kennedy v Kongresu a vyhlásil národní cíl **USA** pro následující desetiletí – **přistání lidí na Měsíci** a jejich bezpečný návrat na Zemi. Cíle bylo dosaženo v roce 1969 v rámci programu Apollo realizovanému **Národním úřadem pro letectví a kosmonautiku (NASA)**. Kosmická loď Apollo 11 dosáhla oběžné dráhy Měsíce a astronauti **Neil Armstrong** a **Buzz Aldrin** **20. července 1969** v lunárním modulu své lodi přistáli na Měsíci a následující den vystoupili na jeho povrch. Apollo 11 se poté bezpečně vrátilo k Zemi a 24. července 1969 přistálo v Tichém oceánu. Vesmírné soupeření tím dosáhlo svého vrcholu, pokračovalo ale dál. SSSR se začal více věnovat stavbě **vesmírných stanic** (zařízení určená pro pobyt lidí ve vesmíru), zatímco USA se zaměřily na **vývoj raketoplánu**. Za symbolické ukončení soupeření je považována společná sovětsko-americká mise **Sojuz-Apollo**, jež se uskutečnila **15. července 1975**.

Jurij A. Gagarin (1961)

Neil Armstrong (1969)

Buzz Aldrin (1969)

Den, kdy se noha člověka dotkla povrchu Měsíce

SOUVISLOSTI

Kosmický program Apollo probíhal v letech 1961–1972. Jeho cíle se podařilo dosáhnout tříčlenné americké posádce **20. července 1969**. O den později sestoupil **Neil Armstrong** (viz obr. vpravo ▸) a po něm **Buzz Aldrin** na povrch Měsíce, **Michael Collins** na ně čekal ve velitelském modulu. Neil Armstrong tehdy pronesl slavný výrok: **„Je to malý krok pro člověka, obrovský skok pro lidstvo.“** Do roku 1972 na Měsíci přistálo ještě pět dalších misí programu Apollo.

Den, kdy člověk vstoupil na Měsíc (21. červenec 1969): ▾ ▴

<https://www.slavne-dny.cz/episode/695275/den-kdy-clovek-vstoupil-na-mesic-21-cervenec>

6:35

UMĚNÍ 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Co se v kapitole dozvíte

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- orientovat se v základní míře v kultuře 2. poloviny 20. století

Doporučení

SOUVISLOSTI

Literární tvorba W. Churchilla

Nobelovu cenu za literaturu obdržel v roce 1953 britský politik **Winston Churchill** za mimořádnou úroveň svých historických a biografických spisů a za brilantní řečnické umění, mimo jiné i za své rozsáhlé šestidílné paměti *Druhá světová válka*. Churchill charakterizoval své dílo slovy: „Dokumenty shromážděné v této knize poskytují přehled nesmírně závažných událostí, jak je ve své době viděl člověk, který nesl hlavní tíhu odpovědnosti za válku a politiku Britského impéria i dominií. ... Nepopisují to jako historii, neboť to přísluší další generaci. Ale s důvěrou prohlašuji, že je to příspěvek historii, který poslouží budoucnosti.“

OSOBNOST

Jean-Paul Sartre

Jean-Paul Sartre (1905–1980), francouzský filozof, spisovatel, dramatik, literární kritik a politický aktivista. Patří mezi nejvýznamnější postavy poválečné kultury v Evropě. V roce 1964 mu byla udělena **Nobelova cena za literaturu**, kterou však odmítl převzít, aby si zachoval svou nezávislost a uměleckou svobodu. Jeho životní partnerkou byla **Simone de Beauvoir** (1908–1986), rovněž představitelka existencialismu a vůdčí osobnost v prosazování ženské emancipace.

Tato kapitola se svým zaměřením vymyká ostatním. Umění ve všech svých podobách je nutné vnímat a prožívat, přemýšlet nad tím, co chtěl autor svým dílem divákovi či posluchači sdělit, o jaké své pocity se s ním podělit.

- Navštěvujte výstavy, vernisáže, divadelní a filmová přestavení i hudební koncerty. Krásu jako takovou poskytuje i příroda, inspirovala umělce k mnoha dílům. Naučte se tedy dívat kolem sebe.

Po druhé světové válce prochází kultura proměnami. Literatura, divadlo, výtvarné umění, hudba i film reagují na společenské změny, technologický pokrok, ekologické problémy, ale především hledají odpovědi na zásadní otázky lidské existence ve stále složitějším světě. Řada umělců tvoří realistická díla, jež zobrazují lidská traumata a problémy, které přinesl válečný i poválečný svět. Vedle toho se objevují nové umělecké směry a experimenty, které hledají jiné možnosti vyjádření. Tvorbu, šíření i vnímání uměleckých děl ovlivňují v posledních desetiletích média a digitální technologie, nově i umělá inteligence.

Literatura

Odraz války v literárních dílech

- Po obou světových válkách cítila řada spisovatelů povinnost podat svědectví o válečných hrůzách. Dominovaly směry zaměřené na zobrazení ničivého dopadu těchto konfliktů na jednotlivce i celou společnost. Mezi významné autory, kteří podali svědectví o válečných hrůzách v Evropě i Tichomoří, patří **Erich Maria Remarque**, **Heinrich Böll** a **Günter Grass** (Německo), **Robert Merle** a **Pierre Boulle** (Francie), **James Clavell** a **Patrick Ryan** (Velká Británie), **Alberto Moravia** (Itálie), **Joseph Heller**, **William Styron** a **Norman Mailer** (USA), **Vasilij Grossmann** a **Viktor Někrasov** (SSSR). Hrůzy holocaustu zachytili především židovští autoři, kteří peklem koncentračních táborů prošli: **Primo Levi** (Itálie), **Władysław Szpilman** (Polsko), **Imre Kertész** (Maďarsko). Světově proslulým dílem se stal také *Deník Anny Frankové* (Nizozemsko).

I v české literatuře je řada autorů, jejichž díla zobrazují krutost války, např. **Jan Drda**, **Ladislav Fuks**, **Arnošt Lustig**, **Jan Otčenášek**, **Josef Škvorecký**, **Ota Pavel**, **Jiří Weil**, básníci **Jiří Orten**, **František Hrubín**, **František Halas**, **Vladimír Holan** nebo **Jiří Kolář**.

Tato tematika zůstává i po mnoha letech od války aktuální a varovná. Také v dalších desetiletích vznikají v různých částech světa díla, která se opakovaně vrací k tématům druhé světové války: např. *Zlodějka knih* od **Markuse Zusaka** (Austrálie), *Vypravěčka* od **Jodi Picoult** (USA), *Jsou světla, která nevidíme* autora **Anthonyho Doerra** (USA) nebo *Tatér z Osvětmi* od **Heather Morris** (Nový Zéland).

V českém prostředí vycházejí romány *Vyhnání Gerty Schnirch* **Kateřiny Tučkové**, *Hana Aleny Mornštajnové* nebo novela *Jozova Hanule* **Květy Legátové**.

Ve 2. polovině 20. století vznikaly proudy a žánry, které hledaly nové cesty vyjádření, často experimentovaly jak v obsahu, tak i ve formě díla.

Existencialismus

- Představiteli tohoto proudu byli především francouzští spisovatelé **Jean-Paul Sartre** a **Albert Camus**. Jejich díla vyjadřují úzkost člověka, který touží po osobní svobodě, ale žije ve světě, jenž se mu jeví jako absurdní a nepřátelský.

Albert Camus (1957)

Po roce 1989 se literární scéna zcela otevřela. Spisovatelé, např. **Michal Viewegh**, **Petra Hůlová**, **Radka Denemarková**, **Tereza Boučková**, **Irena Dousková**, **Kateřina Tučková**, **Petra Soukupová**, **Marek Šindelka**, **Petr Šabach**, **Alena Morštainová**, **Miloš Urban**, **Patrik Hartl**, **Radka Třeštíková** nebo **Jiří Hájíček**, ve svých dílech reflektují společenské a historické otázky i individuální osudy.

Cvičení, náměty pro samostatnou práci

Cvičení č. 1

Literatura 2. poloviny 20. století

Literatura 2. poloviny 20. století

1. Využijte svých znalostí z hodin literatury a svých čtenářských aktivit a doplňte názvy nejznámějších děl zmíněných autorů.
2. Na základě vlastní četby doplňte další autory a jejich díla, která se zabývají tématy války a holocaustu.
3. Seznamte se s dílem Hannah Arendtové: *Eichmann v Jeruzalémě. Reportáž o banalitě zla*. Souhlasíte po přečtení různých literárních děl zabývajících se tématem holocaustu s teorií autorky o „banalitě zla“, jak ji popisuje ve svém díle *Eichmann v Jeruzalémě*? Uveďte své názory na to, jak různí autoři vykreslují ve svých dílech povahu zla a zodpovědnosti jednotlivců v kontextu válečných zločinů (srovnejte teorii zla v díle Hannah Arendtové: *Eichmann v Jeruzalémě* a v díle Roberta Merleho: *Smrt je můj řemeslem*).

Divadlo

Na divadelních jevištích po druhé světové válce dominovaly především **naturalistické a realistické směry**. S příchodem šedesátých let vzrostl zájem o **experimentální divadlo**, které již kladlo důraz na vizuální a verbální experimenty.

Moderní realismus

Moderní realistické drama věrně zobrazuje každodenní život, soustředí se na obyčejné lidi, jejich konflikty a vnitřní boje. Často se zaměřuje na analýzu lidské psychiky, konflikty jedince, a to jak na osobní, tak i na společenské úrovni. K významným osobnostem realistického dramatu s výraznými psychologickými prvky patří američtí autoři **Tennessee Williams**, **Arthur Miller**, **Edward Albee**.

Tennessee Williams
(1965)

Arthur Miller
(1966)

Absurdní drama

V 60. a 70. letech se objevilo na jevištích **absurdní drama**. Zobrazuje lidskou existenci v chaotickém a nesmyslném světě. Vystupují v něm postavy, které se ocitly v beznadějných situacích, komunikace mezi nimi je často nesrozumitelná. Tato dramata poukazují na **bezúčelnost lidského jednání** a vyvolávají otázky o smyslu lidského života. Nejvýraznějšími představiteli jsou **Samuel Beckett** (Irsko), **Eugène Ionesco** (Francie) nebo **Václav Havel** (Česko).

Samuel Beckett
(1977)

Václav Havel
(1977)

Audience

SOUVISLOSTI

Hlavní postavou jednoaktkového tragikomického absurdního dramatu *Audience* **Václava Havla** je intelektuál Ferdinand Vaněk, který je považován za dramatikovo alter ego. Představuje obyčejného člověka, který se snaží zachovat si svou čest v nespravedlivém a represivním totalitním systému.

Ústřední postavy v televizní podobě hry (1990) mistrně ztvárnili Pavel Landovský a Josef Abrhám.

V. Havel: Audience (ukázka): ▶

<https://youtu.be/wfQBQ8yq92g>

8:05

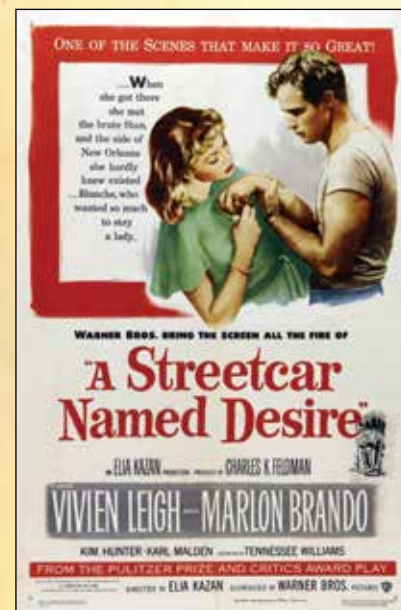
Zdroj: repro YouTube

SOUVISLOSTI

Tramvaj do stanice Touha

„*Já už nejsem ta, kterou jsem bývala*,“ konstatuje Blanche, hlavní postava psychologického dramatu nešťastné zlomené ženy, která se snaží uniknout své minulosti, ale její emoce a vztah k nevhodným mužům ji vedou k tragickému pádu. Premiéra hry *Tramvaj do stanice Touha* v roce 1947 znamenala průlom v psychologickém dramatu amerického divadla.

Tennessee Williams otevřel dveře do temných koutů lidské duše a složitých mezilidských vztahů.

SOUVISLOSTI

Čekání na Godota

Čekání na Godota (*Waiting for Godot*) **Samuela Becketta** je absurdní drama. Zobrazuje dvě postavy, Vladimíra a Estragona, které čekají na tajemného „Godota“. Hra symbolizuje absurditu existence člověka a jeho čekání na smysl nebo záchranu, která však nepřichází.

Na obrázku je mosazná dlaždice s motivem a výňatkem z textu *Čekání na Godota*. Usazena je v chodníku nazvaném **Library Walk** na 41. ulici na Manhattanu v New Yorku.

Dejvické divadlo

SOUVISLOSTI

Dejvické divadlo, založené v roce 1992, je známé svou kvalitní inscenační prací a inovativními přístupy k modernímu divadlu. Zaměřuje se na české i světové autory a experimentuje s různými formami a styly. Má stálý soubor, jehož členové jsou často vysoce oceňováni za své herecké i režijní výkony (Miroslav Krobot, Ivan Trojan, Martin Myšička, Klára Melišková, Martha Issová, Jaroslav Plesl, Václav Neužil, Pavel Šimčík, Vladimír Polívka, Jiří Havelka, Hynek Čermák, Lukáš Příkazský a další).

Na snímku z roku 2014 vidíte členy Dejvického divadla, v popředí (zleva): Ivan Trojan, Klára Melišková a Martha Issová. ►

Činoherní klub

SOUVISLOSTI

Činoherní klub byl založen v roce 1965. U jeho zrodu stáli režisér Ladislav Smoček a dramaturg Jaroslav Vostrý. Divadlo se vždy zaměřovalo na kvalitní českou a světovou dramaturgii s důrazem na klasiku a dramatické texty 20. století. Divadlo má svou specifickou atmosféru a je známé díky intelektuální hloubce uváděných děl. Po celá desetiletí se může pyšnit vynikajícími hereckými osobnostmi, mezi něž patřili (většinou již nežijící) Jan Kačer, Petr Čepek, Josef Abrhám, Libuše Šafránková, Pavel Landovský, Jiří Hrzán, Jiří Kodet, Jiří Zahajský, Petr Nárožný, Jiří Schmitzer, Věra Galatíková, Nina Divišková a další. V současnosti v Činoherním klubu působí např. Martin Finger, Ondřej Sokol, Ondřej Vetchý, Boleslav Polívka, Vladimír Kratina, Naďa Konvalinková, Ivana Chýlková, Mahulena Bočanová, Daniela Kolářová, Lada Jelínková, Jitka Ježková, Jaromír Dulava, Marek Taclík, Radek Holub, Vojtěch Kotek a další.

rády experimentují. Patří k nim **Činoherní klub**, **Dejvické divadlo**, **Divadlo Na Zábradlí**, **Divadlo Jára Cimrmana**, **Divadlo Sklep**, **Studio Ypsilon** nebo brněnské scény **Husa na provázku** a **Ha Divadlo**.

Film

Po druhé světové válce prošel film zásadními technickými i tematickými proměnami.

Zlatý věk Hollywoodu

V padesátých letech minulého století zažíval zlatý věk americký **Hollywood**. Velká filmová studia, např. **MGM**, **Warner Bros.** a **Paramount Pictures**, produkovala velkofilmy se světovými hvězdami, jako byly **Marilyn Monroe**, **Audrey Hepburn**, **Elizabeth Taylor**, **Gregory Peck**, **James Dean**, **Humphrey Bogart**. Velkou oblibu si získaly muzikály *Zpívání v dešti* (1952), *West Side Story* (1961) nebo *My fair lady* (1964). K nejúspěšnějším filmům patřily také western *V pravé poledne* (1952), historický velko-film *Ben-Hur* (1959), komedie *Někdo to rád horké* (1959) s Marilyn Monroe v hlavní roli nebo romantická komedie *Prázdniny v Římě* (1953), v hlavních rolích – Gregory Peck a Audrey Hepburn.

V šedesátých letech 20. století patřili mezi nejvýznamnější hollywoodské hvězdy **Anthony Quinn**, **Peter O'Toole** a **Omar Sharif**, zejména díky nezapomenutelným výkonům v klasických filmech, např. ve snímcích *Lawrence z Arábie* (1962), *Doktor Živago* (1965) nebo *Becket* (1964). Tyto filmy dodnes patří k vrcholům filmového umění.

Nová vlna ve filmu

V 2. polovině 20. století vznikla filmová hnutí označovaná jako „nová vlna“. Všechna byla jedinečná, ale v každém z nich se projevovала snaha o **experimentování s formou, obsahem a technikami natáčení**. Filmy se často zabývaly sociálními, politickými a filozofickými otázkami, hlavními postavami byli běžní lidé s komplikovanými, ale realistickými problémy, natáčelo se v autentických lokacích. Ve filmech často hráli neherci, aby vynikla přirozenost a realismus příběhů.

Elizabeth Taylor (1953)

Marilyn Monroe (1953)

Gregory Peck (1948)

James Dean (1953)

Humphrey Bogart a Audrey Hepburn (1954)

▲ Logo americké filmové a distribuční společnosti **Paramount Pictures Corporation** v Hollywoodu v Kalifornii. **Paramount** byl založen v roce 1912, je nejstarším americkým filmovým studiem a v současnosti jedním z nejvýdělečnějších filmových studií vůbec.

SOUVISLOSTI

West Side Story

Americký filmový muzikál *West Side Story* (1961) režisérů **Jerome Robbins** a **Roberta Wise** je filmovou podobou stejnojmenného divadelního muzikálu **Leonarda Bernsteina** a **Stephena Sondheim**. Film byl natočen v roce 1961 a získal **10 Oscarů** z 11 nominací celkem, cenu obdržel i za nejlepší film. Na obrázku herci a tanečníci **Jay Norman** (vlevo), **Georg Chakiris** (uprostřed) a **Eddie Vers** (vpravo). ▼

Československá „šedesátková“ nová vlna

Novou vlnu přinesla do československé kinematografie skupina scénáristů a režisérů, kteří začali tvořit v šedesátých letech, v období uvolňování po éře tvrdého stalinismu. Filmy nové vlny se vyznačují experimentováním s různými styly a hereckými přístupy, ale také kritickým pohledem na společnost, který je vyjadřován prostřednictvím ironie, humoru a absurdity.

Za klenoty české nové vlny jsou považovány filmy *Slnko v síti* (drama, režie Štefan Uher, 1962), *Sedmikrásky* (experimentální drama s prvky komiky, režie Věra Chytilová, 1966), *Intimní osvětlení* (drama, Ivan Passer, 1965), *Valerie a týden divů* (fantasy horor, Jaromil Jireš, 1970), *Až přijde kocour* (komedie o podobenství, Vojtěch Jasný, 1963). Patří k nim také *Démanty noci* (psychologické válečné drama, Jan Němec, 1964), *Spalovač mrtvol* (psychologické drama s prvky hororu, Juraj Herz, 1968), *Sedím na konáři a je mi dobře* (poetické drama, Juraj Jakubisko, 1989).

Velký divácký ohlas měly tragikomedie *Hoří, má panenko* (1967), hořká komedie *Černý Petr* (1963) a romantická komedie *Lásky jedné plavovlásky* (1965) v režii Miloše Formana, trezorová komedie *Svatba jako řemen* (1967) od Jiřího Krejčíka, trpká komedie *Ecce homo Homolka* (1969) v režii Jaroslava Papouška či satirická komedie *Bílá paní* (1965) Zdeňka Podskalského.

V roce 1965 získal československý film *Obchod na korze* (válečné drama, režie Ján Kadar a Elmar Klos) Oscara za nejlepší cizojazyčný film. O dva roky později, v roce 1967, byl oceněn Oscarem film *Ostře sledované vlaky* (drama podle předlohy Bohumila Hrabala v režii Jiřího Menzela (medailon osobnosti viz str. 303).

Tradiční světová kinematografie

Vedle experimentálních proudů, které přinesly nové vlny, se tradiční kinematografie 20. století opírala o zavedené žánry a vypravěčské techniky. Tyto filmy byly často produkovány velkými studií a oslovovaly široké publikum díky silným příběhům, zpracovaným postavám a hvězdným hercům.

V Itálii se tradiční kinematografie soustředila na **velkolepé historické eposy a romantická dramata**, které získaly slávu hercům, jako byli **Marcello Mastroianni**, **Franco Nero**, **Vittorio Gassman**, **Gina Lollobrigida**, **Sophia Loren** či **Claudia Cardinale**. Tyto filmy slavily úspěchy v Evropě, ale i v Hollywoodu.

Francouzskou kinematografií reprezentovaly hvězdy jako **Jean Gabin**, **Lino Ventura**, **Alain Delon**, **Jean-Louis Trintignant**, **Louis de Funès**, **Brigitte Bardot**, **Simone Signoret** nebo **Catherine Deneuve**. Tito herci se stali ikonami tradičních žánrů, jako jsou gangsterky, dramata a romantické filmy, a přitahovali diváky po celém světě.

Americká kinematografie 2. poloviny 20. století získala světové uznání především díky **hollywoodskému systému velkých studií**. Filmy se opíraly o zavedené žánry, jako byly **westerny**, **muzikály**, **gangsterské filmy**, **romantické komedie** nebo **válečné eposy**.

Marcello Mastroianni (1963)

Gina Lollobrigida (1963)

Sophia Loren (1962)

Claudia Cardinale (1963)

Jean Gabin (1958)

Lino Ventura (1975)

Alain Delon (1969)

Louis de Funès (1970)

Brigitte Bardot (1962)

Catherine Deneuve (1969)

Marlon Brando (1961)

Al Pacino (1977)

Steve McQueen (1977)

SOUVISLOSTI

Šedesátkoví herci

Ve filmech nové československé vlny zazářili zejména **Jan Vostrčil** (v trpkých komediích *Hoří, má panenko*, *Svatba jako řemen* nebo *Černý Petr*), **Vladimír Pucholt** (v komediích *Černý Petr* a *Svatba jako řemen*), **Jana Brejchová** (*Lásky jedné plavovlásky*), **Václav Neckář** a **Josef Somr** (*Ostře sledované vlaky*), **Rudolf Hrušínský** (*Spalovač mrtvol*), zpěvák **Waldemar Matuška** (*Kdyby tisíc klarinetů*) či neherec **Josef Šebánek** (*Hoří, má panenko* či trilogie o rodině Homolkových).

▲ Václav Neckář a Jitka Bendová v oscarovém filmu *Ostře sledované vlaky*.

▶ J. Menzel:
Ostře sledované vlaky (ukázka): ▶

<https://youtu.be/Of52Ar52jDE> 4:13

OSOBNOST

Woody Allen

Woody Allen (nar. 1935), americký režisér, scenárista, dramatik, herec a spisovatel, známý svým charakteristickým stylem, který spojuje intelektuální humor, neurotické postavy a hluboké úvahy o lásce, smrti a smyslu života. Mezi jeho nejvýznamnější filmy patří *Annie Hall*, *Manhattan*, *Půlnoc v Paříži* a *Café Society*. Je vášnivým milovníkem jazzu, hraje na klarinet a pravidelně vystupuje se svou jazzovou kapelou. Tato láska k jazzu se odráží i v jeho filmech, které často obsahují hudební doprovod inspirovaný tímto žánrem. Allenovy filmy jsou dnes uznávány nejen v americké, ale i ve světové kinematografii, což potvrzuje i jeho čtyřnásobné ocenění Oscarem.

SOUVISLOSTI

„Geniální kiksář“ Miles Davis

Jedním z nejvýznamnějších hudebníků v oblasti moderního jazzu byl americký trumpetista a skladatel **Miles Davis** (1926 – 1991). Protože prošel více proudy, je nazýván „**jazzovým chameleonem**“ a díky melancholickému a temnému tónu své trubky rovněž „**princem temnot**“. Vžil se pro něj také označení „**geniální kiksář**“ („**brilliant mistake-maker**“) – jeho hra na trubku často obsahovala netradiční, „špinavé“ tóny, které by jiní hudebníci považovali za chyby. Davis však tyto „nedokonalosti“ záměrně využíval jako součást svého stylu. Spontánnost jeho hry často vedla k nečekaným a emocionálně nabitým momentům. Místo technické dokonalosti kladl důraz na výraz a atmosféru, což je přesně to, co ho učinilo **jedním z největších inovátorů jazzu**. Tento přístup skvěle ilustruje jeho slavný citát: „**Není důležité, jestli zahrajete špatnou notu. Důležité je, co zahrajete potom.**“ Na konci 60. let minulého století stál Miles Davis u kořenů vzniku **jazz-rocku**, jeho album **Bitches Brew** (1970) je zásadní pro další vývoj tohoto žánru.

🔊 Miles Davis –
Pharaoh's Dance:

<https://youtu.be/WtORTuLJw7o>

20:03

SOUVISLOSTI

Rhythm and blues – hudební styl s nadčasovým přesahem

Rhythm and blues je žánr, který klade důraz na silný rytmus s použitím výrazné bicí soupravy, dechových nástrojů a klavíru. Melodické linky mají taneční, chytlavý rytmus. Mezi výrazné interprety tzv. **neworleanského R&B** padesátých let se řadí například zpěvák a klavírista **Fats Domino**. Celkově je R&B velmi dynamický žánr, který neustále absorbuje nové vlivy a vyvíjí se v souladu s dobou. Od 90. let až po současnost se R&B propojoval s hip-hopem, popem a elektronikou – k výrazným interpret-

Hudba

Hudba v 2. polovině 20. století byla plná změn a nových směrů. V této době vznikly žánry jako **soul**, **rock and roll**, **moderní country hudba**, **hardrock** a později **heavy metal**, **disco**, **funk**, rozvíjel se **jazz** a další proudy, které měly velký vliv na společnost i kulturu. Mnohé styly se vzájemně ovlivňovaly, prolínaly se a vytvořily tak pestrou hudební scénu. Následující odstavce představují nejdůležitější žánry a směry této doby.

Moderní jazz

V 2. polovině 20. století se rozvíjel **moderní jazz**, konkrétně **bebop**. Umělci jako americký trumpetista **Miles Davis** a saxofonista a skladatel **John Coltrane** experimentovali s formou a harmonií. Během své kariéry zásadně ovlivnili nebo založili několik dalších důležitých jazzových směrů, jako je **cool jazz**, **modální jazz**, **fusion** nebo **jazz-rock**.

Soul

Soul čerpá z afroamerického gospelu a blues, charakterizuje ho emocionální zpěv a důraz na rytmus. Nejvýznamnějšími interprety, kteří ovlivnili řadu dalších umělců, byli americký zpěvák, pianista, saxofonista a skladatel **Ray Charles**, zpěvák a skladatel **Stevie Wonder** a „královna soulu“ **Aretha Franklin**. Měli velký vliv na vývoj dalších hudebních žánrů, jako jsou **jazz**, **funk**, **rhythm and blues** (zkráceně **R&B** či **R'n'B**) a **pop**.

Ray Charles
(1969)

Aretha Franklin
(1968)

Country

V šedesátých letech minulého století začala ovlivňovat světové scény **moderní country hudba**, jejím srdcem byly Spojené státy americké. Vycházela z tradiční lidové hudby, blues a gospelu. Mezi legendy country patří **Johnny Cash**, jehož styl překračoval hranice žánru, a **Dolly Parton**, která se stala její výraznou a nezaměnitelnou osobností. Zajímavé je, že s country začínala i v dnešní době velmi populární popová zpěvačka **Taylor Swift**.

Dolly Parton
(1977)

Johnny Cash
(1977)

Rock and roll

Rock and roll (také **rock 'n' roll**, počestně **rokenrol**) je hudební směr, který se začal vyvíjet v USA v padesátých letech 20. století. Hudební základy má v **rhythm and blues** a **country**. Velmi brzy si získal obrovskou popularitu jak mezi hudebníky, tak mezi posluchači a **ovlivnil vývoj řady dalších směrů, zejména rocku**.

Rock and roll charakterizují rychlé tempo, jednoduché akordy, důraz na silný rytmus a chytlavé melodie. Využívá výrazné rytmické linky bicích, basy či elektrické baskytary a kytar, klavíru či kláves. Tyto aspekty a samotná hudební produkce jej činily ideálním pro tanec a pódiová vystoupení.

Prvním představitelem **rock and rollu** byl **Bill Haley** – v roce 1955 se uvedl nahrávkou **Rock Around the Clock**, která se okamžitě stala světovým hitem. Podobně **Chuck Berry** zazářil v roce

Chuck Berry (1957)

kám patří **Whitney Houston**, **Mariah Carey**, prvky R&B nacházíme ve skladbách **Beyoncé**, **Usher**, v současnosti například u zpěváků **Chrise Browna**, **The Weeknd** či zpěvaček **Alicie Keys**, **H.E.R.**, **SZA**.

🔊 Fats Domino – Ain't That a Shame (1956):

<https://youtu.be/1Pqs-WZdUdM>

2:41

Půl století energie „válčících se kamenů“

SOUVISLOSTI

The Rolling Stones je britská rocková kapela založená v roce 1962. Hudebně skupina čerpá z blues-rockových kořenů, její tvorba, zvuk a energie jsou nezaměnitelné. Proslavili je hity, jako *(I Can't Get No) Satisfaction*, *Start Me Up*, *Brown Sugar* či *Paint It Black*.

V čele s **Mickem Jaggerem** a **Keithem Richardsem** se stali symbolem rokenrolového životního stylu. Díky své dlouhověkosti a vlivu jsou jednou z nejúspěšnějších a nejvýznamnějších kapel v historii hudby.

Poprvé u nás The Rolling Stones hostovali 18. srpna 1990 v rámci svého světového turné *Steel Wheels / Urban Jungle Tour*.

▲ The Rolling Stones v roce 1966.

Jak vznikl nejslavnější riff v dějinách rokenrolu: ▼ ▶

<https://www.stream.cz/pribeh-pisne/rolling-stones-jak-vznikl-nejslavnejsi-riff-v-dejinach-rock-n-rolu-283822>

3:24

SOUVISLOSTI

Queen a Freddie Mercury

Britská rocková kapela **Queen** vznikla v roce 1970 a stala se jednou z největších světových hudebních hvězd v historii. Jejich hudba byla mixem rocku, popu a operních prvků, který se projevil v hitech jako *Bohemian Rhapsody*, *We Will Rock You*, *Killer Queen*, *Save Me, Somebody to Love*, *Don't Stop Me Now*, *Crazy Little Thing Called Love* či *We Are the Champions*.

Zpěvák **Freddie Mercury** (1946–1991) měl nezaměnitelný hlas a ohromující charisma. Je považován za jednoho z nejlepších zpěváků a performerů všech dob. Originální přístup k hudbě, muzikantský um a nezapomenutelná show na jevišti učinila z Queen světovou megahvězdu. V roce 2001 byla skupina zapsána do **Rokenrolové síně slávy**.

9:04

Den, kdy zemřel Freddie Mercury (24. listopad 1991): ▼ ▶

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10014960/den-kdy-zemrel-freddie-mercury-24-listopad-1991>

SOUVISLOSTI

Zrod heavy metalu

Zvuk lijáku, hřmění bouřky, z dálky ponuře znějící zvon a do nich padající první těžké tóny kytar, bicích a Osbourneův naléhavý hlas... Tak zní začátek prvního alba skupiny **Black Sabbath**, které vyšlo v pátek 13. února 1970.

Jeho syrovost, ale zejména texty plné temnoty a okultismu šokovaly:

„... je to zatím ten nejhorší útok na naši kulturu...“ psali hudební kritici.

V žebříčcích hitparád však album bodovalo a posluchači jej nadšeně kupovali.

Na The Beatles a **The Rolling Stones** navázaly rockové kapely, které se vydaly různými směry – od **psychedelického rocku** a **blues rocku**, **art rocku** přes **hard rock** až po **progresivní rock**. K nejvýznamnějším patřily britské skupiny **Led Zeppelin**, **Deep Purple**, **Pink Floyd**, **Genesis**, američtí **The Doors**. Celosvětové oblibě se těšila vynikající britská hudební skupina **Queen** se zpěvákem **Freddie Mercuryem**, jež experimentovala s různými žánry, od **hard rocku** až po **operní prvky**.

Od konce sedmdesátých let se významně rozvíjí různé podoby **hard rocku**, toto období reprezentují např. skotští **Nazareth**, američtí **Aerosmith**, **Van Halen** nebo **Kiss** či australská **AC/DC**.

Osmdesátá léta jsou obdobím rozvoje **heavy metalu**, nejtvrdší odnože **hard rocku**. Charakterizují jej výrazně zkrácené kytarové riffy, hutná baskytara a bicí, často s absencí kláves. Za průkopníky tohoto stylu je považována britská skupina **Black Sabbath**. Mezi typické zástupce rychlého **trash metalu** se řadí americká sestava **Metallica**, klasický **heavy metal** reprezentují britští **Iron Maiden** a **Judas Priest**, němečtí **Accept** a další.

Konec sedmdesátých let byl spojen s **punkovou revolucí**, vedenou britskými kapelami **Sex Pistols** a **The Clash** či americkými **The Ramones**, které se ostře vymezovaly vůči hudebním, kulturním a společenským konvencím.

V devadesátých letech dosáhl svého vrcholu hudební žánr **grunge**, je známý svou syrovostí a emočně nabitými texty. Za jeho vznikem stojí zejména americká kapela **Nirvana** s frontmanem **Kurtem Cobainem** a její následovníci – **Pearl Jam** a **Soundgarden** (obě kapely z USA).

Možnosti rocku rozšířila **elektronická hudba** díky novým zvukovým dimenzím a digitálním prvkům. Mezi průkopníky tzv. **nové vlny** (stylů synth-rock, experimentální a alternativní rock) se řadí **Kraftwerk** (Německo), **Depeche Mode** (Velká Británie) a **Jean-Michel Jarre** (Francie), kteří vtiskli své tvorbě originální charakter využitím syntetizátorů. Album *Violator* (1990) kapely **Depeche Mode** je považováno za jedno z nejvýznamnějších.

Jean-Michel Jarre (1986)

Black Sabbath ještě v téže roce nahráli druhou desku s názvem *Paranoid*. Album se dotýká paranoických a depresivních témat (válka, duševní zdraví, apokalyptické vize). Je jedním z nejvlivnějších alb nově zrozeného hudebního žánru.

Den, kdy se zrodil heavy metal (13. únor 1970): ▼ ▶

8:41

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10022719/den-kdy-se-zrodil-heavy-metal-13-unor-1970>

ších v historii elektronické hudby. Do rockové historie se významně zapsal britský zpěvák, skladatel a multiinstrumentalista **David Bowie** (hity *Heroes*, *Rebel Rebel*, *Let's Dance*), a to díky své schopnosti se měnit, inovovat a přizpůsobovat nové době i žánrům. Jeho vliv přesáhl hudbu, ovlivnil také módu, film a kulturu obecně.

David Bowie
(1975)

Hip hop

Hip hop vznikl v sedmdesátých letech v chudých čtvrtích New Yorku. Zahrnuje **rap**, **breakdance** a **graffiti**, texty často reagují na sociální a politické problémy. Mezi legendy patří **Tupac Shakur**, **Eminem** či kontroverzní **Kanye West**. Hip hop ovlivnil hudbu, módu i kulturu.

Disco

Disco, vzniklé v sedmdesátých letech, se zaměřilo především na taneční hudbu. „Královnou disco“ se stala americká zpěvačka **Donna Summer**, evropskou hvězdou francouzská zpěvačka **Amanda Lear**. K interpretům tohoto směru patří také švédská čtveřice **ABBA**, jež produkovala jeden hit za druhým (např. *Dancing Queen*, *Mamma Mia*, *Take A Chance On Me*, *The Winner Takes It All*, *Voulez Vous*). Jejich jedinečné písně formovaly nastupující popovou hudbu po celém světě. Za zmínku stojí britsko-australská skupina **Bee Gees** nebo **Boney M.**, jejíž členové byli různých národností. Disco mělo velký vliv na vývoj popové hudby.

Pop

Popová hudba kombinuje komerční úspěch s uměleckou hodnotou. Ikony, jako „král popu“ **Michael Jackson** a **Céline Dion**, ukázaly, jak může být pop emocionální i inovativní. Oba vynikali nejen dokonalými hlasy a emocemi nabitými písněmi, ale Jackson i revolučními tanečními kreacemi, které se staly inspirací pro generace umělců a tanečníků po celém světě. Hvězdami americké popové scény se stali **Madonna**, **Tina Turner**, **Whitney Houston**, **Prince**, **George Michael**, z mladší generace **Lenny Kravitz**, **Britney Spears**, **Lady Gaga**, **Beyoncé**, **Ariana Grande** a další. Na britských ostrovech patří od sedmdesátých let k největším hudebním ikonám **Elton John**, k výrazným představitelům současné popové scény náleží **Ed Sheeran**, **Adele** či **Rita Ora**, **Dua Lipa** a také kolumbijská zpěvačka **Shakira**. Mezi ikonické popové skupiny sedmdesátých a osmdesátých let patřila **ABBA**, v osmdesátých letech to byli britští **Depeche Mode** a **Duran Duran**, v devadesátých letech dívčí skupina **Spice Girls**. Mezi současné hvězdy pop rocku a nu-metalu patří američtí **Linkin Park**. Výčet interpretů by byl dlouhý.

▲ ABBA (1979). Zleva: Björn, Agnetha, Anni-Frid a Benny.

Den, který odstartoval kariéru skupiny ABBA (6. duben 1970):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/10001869/den-ktery-odstartoval-karieru-skupiny-abba-6-duben>

7:00

SOUVISLOSTI

Klub 27

Klub 27 představuje neformální označení pro skupinu slavných umělců, kteří zemřeli ve věku 27 let, často za tragických nebo záhadných okolností.

K těm nejznámějším patří zakládající člen a kytarista The Rolling Stones **Brian Jones**, kytarista **Jimi Hendrix**, zpěvačka **Janis Joplin**, zpěvák The Doors **Jim Morrison**, malíř **Jean-Michel Basquiat**, zpěvák a kytarista Nirvany **Kurt Cobain**, zpěvačka **Amy Winehouse**.

V tomto věku čelili mladí umělci na vrcholu své kariéry osobním démonům, jako jsou závislosti, psychické problémy nebo životní stres. Smrt některých z těchto hvězd byla spojena s drogami, alkoholem nebo sebepoškozováním, což vedlo k mýtu o „prokletí“ Klubu 27 a vyvolalo otázky o temné stránce slávy a tlaku, který je na umělce vyvíjen.

OSOBNOST

Donna Summer

Donna Summer (1948–2012), americká zpěvačka. Její jedinečný hlas, kombinace taneční hudby s elektronickými prvky a emotivní projev ji učinily hvězdou *dance music*. Během své kariéry získala **pět cen Grammy** a prodala **přes 100 milionů alb**. Donna Summer experimentovala i s jinými žánry (rock, gospel). V roce **2013** byla posmrtně uvedena do **Rokenrolové síně slávy**.

Zcela přelomovou, nejen v tvorbě **Donny Summer**, se stala píseň **I Feel Love**, na níž se podílel proslulý skladatel **Giorgio Moroder**. Díky použití syntetizátorových smyček, sekvencí a vrstvení stop s mírným zpožděním některých z nich vzniká při poslechu dojem pulsujícího, blikavého (stroboskopického) efektu. Posuďte sami... Skladba bodovala na prvních místech světových hitparád, zcela zbořila dosavadní zažitá schémata v tvorbě a předznamenala budoucí vývoj taneční hudby. Byť vznikla v roce 1977, dodnes si zachovává moderní zvuk a je předmětem mnoha remixů.

Donna Summer – I Feel Love (1977):

<https://youtu.be/9ZqqvWCs3Q> 6:11

Michael Jackson

OSOBNOST

Michael Jackson (1958–2009), americký zpěvák, tanečník a skladatel. V roce 2006 byl zapsán do Guinnessovy knihy rekordů jako nejúspěšnější sólový umělec moderní éry. Jeho alba *Thriller* (1982) se prodalo až 110 milionů kusů. Byl také vynikajícím tanečníkem a choreografem. Jeho „měsíční chůze“ (*moonwalking*) byla neodmyslitelnou součástí jeho pódiových vystoupení.

Den, kdy bylo vydáno nejúspěšnější album všech dob (30. listopad 1982):

<https://www.slavne-dny.cz/episode/777141/den-kdy-bylo-vydano-nejuspesnejsi-album-vsech-dob-30-listopad>

Céline Dion

OSOBNOST

Céline Dion (nar. 1968), kanadská zpěvačka s výjimečným hlasovým rozsahem a emotivním projevem. Věnovala se i popovým a soulovým žánrům, ale také francouzskému šansonu. Proslavila se zejména v 90. letech hity jako *My Heart Will Go On* (pro film *Titanic*) nebo *The Power of Love*. Díky své perfektní technice a hlasovému projevu získala pět cen Grammy a mnoho dalších hudebních ocenění.

Závěr

Dějiny, zejména ty nedávné, připomínají rozhodnutí, která formovala náš současný svět, a zároveň nás inspirují při hledání cesty do budoucnosti. Tato publikace, zaměřená na moderní české i světové dějiny, přibližuje nejen období vítězství a krizí, ale i klíčové okamžiky, které utvářely naši společnost, politiku, ekonomiku i kulturu. Na jejích stránkách jste mohli sledovat, jak události minulosti ovlivňovaly životy jednotlivců, vztahy mezi národy i celkový vývoj lidstva.

Historie nás učí, že žádné období neexistuje v izolaci – vše, co se odehrává dnes, má své kořeny v minulosti a zároveň vytváří základ pro budoucnost. Ať už si z tohoto průvodce odnesete hlubší porozumění dějinám, nové otázky k zamyšlení nebo širší pohled na svět, věříme, že vám pomůže lépe chápat souvislosti, které utvářejí naši současnost.

Dějiny nejsou pouze souhrnem faktů, dat a událostí; jsou také příběhem hodnot, idejí a lidských rozhodnutí, která formují naši společnost i každého z nás. Minulost nám poskytuje cenné zkušenosti – některé varující, jiné inspirující – a připomíná, že odpovědnost za budoucnost neseme všichni.

Každá generace píše další kapitolu společného příběhu. Jakou stopu v něm zanecháme, záleží na našich rozhodnutích, odvaze i schopnosti poučit se z minulosti. Kéž je tato stopa moudrá, otevřená a inspirující pro ty, kteří přijdou po nás!

Jmenný rejstřík významných historických osobností 20.–21. století

A

Abbás, Mahmúd – palestinský prezident – 243
Adamec, Ladislav – předseda federální vlády ČSSR během sametové revoluce – 235
Adenauer, Konrad – první kancléř Spolkové republiky Německo – 149, 156
Albrightová, Madeleine – americká ministryně zahraničí českého původu – 255
Aldrin, Buzz – americký astronaut – 290
Ali, Muhammad – americký boxer – 197
Allen, Paul – americký podnikatel – 254
Alžběta II. – královna Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku – 155
Amanulláh – afghánský král a reformátor – 39
Andrássy, Julius – rakousko-uherský politik – 25
Arafat, Jásir – palestinský vůdce – 243–245, 251
Armstrong, Neil – americký astronaut – 290
al-Asad, Bašár – syrský prezident – 275
Atatürk, Mustafa Kemal – turecký prezident – 37
Attlee, Clement – britský premiér – 101, 148, 155
Aun Schan Su Tjij – barmská politička – 250

B

Babiš, Andrej – český podnikatel a politik, premiér ČR – 288, 289
al-Bagdádí, Abú Bakr – irácký vůdce Islámského státu – 276, 277
Balabán, Josef – český důstojník a odbojář – 107
Balfour, Arthur – britský politik – 39
Bandera, Stepan Andrijovyč – ukrajinský nacionalistický vůdce – 93
Barnard, Christiaan – jihoafrický kardiolog – 292
Basajev, Šamil – čečenský velitel a terorista – 269
Baťa, Tomáš – český průmyslník – 60
Beck, Ludwig – německý generál – 96
Beneš, Edvard – československý prezident – 23, 26–28, 52–54, 58, 59, 62, 65, 67, 70, 100, 105, 108, 113, 114, 117, 169, 170–173, 175, 177–179, 214
Beran, Rudolf – československý premiér – 67, 104
Berners-Lee, Timothy John – britský informatik, tvůrce WWW – 254
Bezos, Jeff – zakladatel společnosti Amazon – 254
Biřák, Vasil – československý politik – 177, 215, 217, 220
Blair, Tony – britský premiér – 260
Blum, Léon – francouzský politik, premiér – 45, 46
Bormann, Martin – nacistický funkcionář – 64
Borsellino, Paolo – italský soudce – 194
Brandt, Willy – německý kancléř – 189, 193
Brežněv, Leonid Iljič – vůdce Sovětského svazu – 157, 164, 189, 199, 214, 216, 217, 219, 224
Briand, Aristide – francouzský politik – 35
Bušilov, Alexej Alexejevič – ruský generál – 17, 19
Bush, George (ml.) – americký prezident – 255
Bush, George (st.) – americký prezident – 248

C

Caetano, Marcelo – portugalský premiér – 157
Cameron, David – britský premiér – 260
Capone, Al – americký gangster – 37
Carter, Jimmy – americký prezident – 189, 198, 246, 252
Castro, Fidel Alejandro – kubánský vůdce – 162, 163
Ceaușescu, Nicolae – rumunský diktátor – 205, 216
Clemenceau, Georges – francouzský premiér – 28
Clinton, Bill – americký prezident – 188, 244, 255, 281

Č

Čalfa, Marián – československý premiér – 235, 236
Čankajšek – čínský vůdce – 37, 101, 166
Černík, Oldřich – československý premiér – 212, 214, 215, 218, 226
Černý, Jan – československý politik, předseda úřednické vlády – 58

Čurda, Karel – československý voják, konfident gestapa – 112

D–Ď

Dajan, Moše – izraelský generál a politik – 242
Daladier, Édouard – francouzský premiér – 46, 66, 69
Daluege, Kurt – německý nacist, zastupující říšský protektor – 104, 105, 112, 172
Daněk, Čeněk – český konstruktér, politik – 60
Dawes, Charles Gates – americký politik, bankéř – 35
Dienstbier, Jiří – český politik – 231, 238, 261
Dimitrov, Georgi – bulharský politik – 46
Dönitz, Karl – německý admirál – 99, 126
Dubček, Alexander – československý politik – 211, 212, 214–216, 218, 220, 222, 224, 226, 235
Dzeržinskij, Felix Edmundovič – ruský revolucionář a politik – 32
Đurčanský, Ferdinand – slovenský politik – 68

E

Eichmann, Adolf – německý nacist – 125, 127
Eisenhower, Dwight David – americký prezident – 91, 93, 94, 95, 118, 157, 158, 160
Eliáš, Alois – český generál, premiér Protektorátu Čechy a Morava – 104, 111, 113
Engels, Friedrich – německý politický filozof – 40
d'Este, František Ferdinand – rakouský arcivévoda, následník trůnu – 15

F

Fajtl, František – československý pilot – 109, 181
Falcone, Giovanni – italský soudce – 194
Fiala, Petr – český politik, premiér ČR – 288
Fierlinger, Zdeněk – československý politik – 169, 170, 171, 176, 177
Fleming, Alexander – britský vědec – 31
Ford, Gerald – americký prezident – 197
Ford, Henry – americký podnikatel – 31, 36
Franco, Francisco – španělský diktátor – 48, 49, 157
Frank, Karl Hermann – německý nacist – 64, 105, 112, 172
František Josef I. – rakouský císař – 22, 23

G

Gabčík, Josef – československý odbojář – 111, 112
Gagarin, Jurij Alexejevič – sovětský kosmonaut – 290
Gajda, Radola – československý generál – 57
Gaulle, Charles de – francouzský voják a prezident – 84, 108, 136, 137, 156, 192, 193
Gándhí, Mahátma – indický vůdce – 38, 39, 134
Gates, Bill – americký podnikatel – 254
Gjamccho, Tändzin – 14. tibetský dalajláma – 166
Goebbels, Joseph – německý nacist – 47, 68, 78
Golian, Ján – slovenský generál – 115, 116
Gorbačov, Michail Sergejevič – sovětský politik – 199, 200, 202, 203, 209
Göring, Hermann – německý nacist – 46, 48, 68, 86, 92, 126
Gottwald, Klement – československý politik a prezident – 57, 67, 108, 169, 171, 173, 174, 175–177, 179, 180, 181, 184, 211
Guevara, Ernesto – argentinský a kubánský revolucionář – 162, 164

H

Haftar, Chalífa – libyjský generál – 279
Hácha, Emil – prezident Protektorátu Čechy a Morava – 67, 68, 70, 104
Hájek, Jiří – československý diplomat – 230
Havel, Václav – disident, prezident ČSFR a ČR – 217, 230–232, 235, 236–238, 261, 263, 284, 287, 295–297

Henlein, Konrad – sudetoněmecký politik – 57, 61–65, 69
Herzl, Theodor – rakouský novinář – 39, 240
Hess, Rudolf – německý nacist – 48, 126
Heydrich, Reinhard – německý nacist, zastupující říšský protektor – 86, 104, 105, 111
Heyrovský, Jaroslav – český fyzikální chemik – 292, 293
Himmler, Heinrich – německý nacist – 46, 48, 87, 97, 111, 122, 123, 125
Hindenburg, Paul von – německý říšský prezident – 17, 46, 47
Hirohito – japonský císař – 102, 126
Hitler, Adolf – německý diktátor – 43, 44, 46, 47, 49, 50, 61, 63, 64, 66–68, 70, 80, 82–88, 92–100, 104, 114, 117, 119, 124
Hlinka, Andrej – československý politik – 56, 62, 69
Ho Či Min – vietnamský vůdce – 132, 133, 196
Hodža, Enver Halil – albánský vůdce – 206
Hodža, Milan – československý premiér – 62
Holý, Antonín – český chemik – 292
Honecker, Erich – východoněmecký politik – 204
Horáková, Milada – česká právnička a politička – 180, 181
Höss, Rudolf – německý nacist, velitel koncentračního tábora Osvětim – 125
Husajn, Saddám – irácký diktátor – 247, 248, 260, 275
Husák, Gustáv – československý prezident – 177, 185, 214, 222, 224, 226, 227, 235

Ch

Chamberlain, Neville – britský premiér – 64, 66
Chomejní, Rúholláh – iránský duchovní vůdce – 247
Churchill, Winston – britský premiér, voják a spisovatel – 18, 66, 69, 84, 94, 101, 134, 147, 148, 180, 287, 294

J

Jakeš, Milouš – československý politik – 226, 235
Jamamoto, Isoroku – japonský admirál – 91
Jan Pavel II. – papež polského původu – 200, 201
Janajev, Genadij – sovětský politik – 203
Janoušek, Karel – československý generál – 108, 109, 110
Janukovyč, Viktor – ukrajinský prezident – 270
Jaroš, Otakar – československý důstojník – 110
Jaruzelský, Wojciech – polský prezident – 200
Jodl, Alfred – německý generál – 100
Johnson, Boris – britský premiér – 260

K

Kaddáfí, Muammar – libyjský diktátor – 278, 279
Kadyrov, Ramzan – čečenský vůdce – 269
Kapek, Antonín – československý politik – 217
Karadžić, Radovan – bosenskosrbský politik – 265, 266
Karel I. Habsburský – poslední rakouský císař – 21
Keitel, Wilhelm – německý polní maršál – 100, 126
Kellog, Frank – americký politik – 35
Kennedy, John Fitzgerald – americký prezident – 101, 161, 163, 164
Kerenskij, Alexandr Fjodorovič – ruský politik – 20, 26, 57
Kim Ir-sen – severokorejský vůdce – 159
King, Martin Luther – americký aktivista – 195
Klapálek, Karel – československý legionář – 109, 110
Klaus, Václav – český politik, prezident ČR – 237, 238, 284, 285, 286, 287
Klerk, Frederik Willem de – jihoafrický prezident – 138
Klofáč, Václav – československý politik – 56
Kocáb, Michael – český hudebník a politik – 237, 312
Kohl, Helmut – německý kancléř – 193, 261
Kolben, Emil – český průmyslník – 60